

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่องกลยุทธ์การบริหารจัดการของชมรมผู้สูงวัยต้นแบบกลุ่มชาติพันธุ์ในภาคเหนือ
ตอนบน ผู้วิจัยได้ทบทวนวรรณกรรม/สารสนเทศที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย ดังนี้

1. แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการบริหารจัดการเชิงกลยุทธ์
2. แนวคิดเกี่ยวกับกลุ่มชาติพันธุ์ในภาคเหนือตอนบน
3. แนวคิดเกี่ยวกับเป้าหมายการพัฒนาผู้สูงอายุ
 - 3.1 แนวคิดการเป็นผู้สูงอายุที่มีศักยภาพ (Active Ageing)
 - 3.2 แนวคิดผู้สูงอายุที่ยังคุณประโยชน์ (Productive Ageing)
 - 3.3 แนวคิดผู้สูงอายุที่ประสบความสำเร็จ (Successful Ageing)
4. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
5. กรอบแนวคิดในการวิจัย

แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการบริหารจัดการเชิงกลยุทธ์

การจัดการเชิงกลยุทธ์เป็นการบริหารอย่างมีระบบที่ต้องอาศัยวิสัยทัศน์ของผู้นำองค์กรเป็นส่วนประกอบ และอาศัยการวางแผนอย่างมีขั้นตอน เนื่องจากการบริหารกลยุทธ์เป็นการบริหารองค์รวม ผู้นำที่มีความสามารถจะต้องอาศัยกลยุทธ์ในการจัดการองค์การที่มีประสิทธิภาพเหมาะสมกับองค์การ และสามารถนำไปปฏิบัติได้จริงไม่ล้มเหลว เนื่องจากกลยุทธ์ที่ดีแต่ล้มเหลวจะไม่สามารถนำความสำเร็จมาสู่องค์กรได้ ดังนั้นทั้งกลยุทธ์และนักบริหารที่เป็นผู้ตัดสินใจเลือกใช้กลยุทธ์และนำกลยุทธ์ไปปฏิบัติจึงมีความสำคัญเท่าเทียมกับลักษณะที่สำคัญของการจัดการเชิงกลยุทธ์ คือ การจัดการเชิงกลยุทธ์เป็นเครื่องมือของนักบริหารในการบริหารงาน เพื่อตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมที่เพิ่มขึ้น การบริหารเชิงกลยุทธ์จะเน้นและให้ความสำคัญต่อการตัดสินใจเชิงกลยุทธ์ (Strategic decision making) ที่ไม่เหมือนกับการตัดสินใจในลักษณะอื่น ๆ เพราะการบริหารเชิงกลยุทธ์จะเกี่ยวข้องกับอนาคตในระยะยาวขององค์การทั้งหมด ซึ่งมีลักษณะดังนี้ คือ

1. เป็นกระบวนการของการบริหารองค์การโดยรวม
2. เป็นการบริหารที่เน้นการสร้างกลยุทธ์ เพื่อสร้างความได้เปรียบในการแข่งขันให้กับองค์การในระยะยาว
3. เป็นการตัดสินใจที่อาศัยชั้นเชิง ไม่มีวิธีการที่สำเร็จรูป
4. ต้องอาศัยความร่วมมือ พันธะผูกพัน (Commitment) และทรัพยากรในองค์การ
5. มีทิศทางที่ชัดเจนต่อทางเลือกต่าง ๆ และแสดงให้เห็นทุกคนในองค์การเข้าใจตรงกัน

ความหมายเกี่ยวกับการจัดการเชิงกลยุทธ์

การจัดการเชิงกลยุทธ์เป็นศาสตร์ที่มีมานานโดยคำว่า กลยุทธ์ หรือ Strategic มีที่มาจากคำว่า Strategia ในภาษากรีกซึ่งหมายความว่า Generalship โดยคำว่ายุทธศาสตร์มักจะถูกนำมาใช้ในด้านการเมือง เศรษฐกิจ และการทหาร และได้เข้าสู่แวดวงการศึกษาในเวลาต่อมา โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้นักศึกษาได้มีโอกาสศึกษาถึงปัญหาที่เกิดขึ้นจริงในธุรกิจ และต้องการให้เกิดการนำไปสู่การจัดทำนโยบายทางธุรกิจที่นำไปใช้เป็นแนวทางในการดำเนินงานได้ในอนาคต

การจัดการเชิงกลยุทธ์ (Strategic Management) โดยทั่วไป หมายถึงการกำหนดวิสัยทัศน์ (Vision) พันธกิจ (Mission) วัตถุประสงค์ (Objective) เป้าหมาย (Goal) ขององค์การในระยะสั้นและระยะยาว จากนั้นจึงวางแผนทำกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อให้้องค์การสามารถดำเนินงานตามพันธกิจ อันนำไปสู่การบรรลุวัตถุประสงค์และเป้าหมายที่กำหนดไว้

หลักการสำคัญของการจัดการเชิงกลยุทธ์

การจัดการเชิงกลยุทธ์จะนำไปสู่การเพิ่มโอกาสของความสำเร็จและความล้มเหลวขององค์การได้อย่างไรนั้นมียุทธศาสตร์สำคัญดังนี้

1. การจัดการเชิงกลยุทธ์เป็นการกำหนดวิสัยทัศน์ ทิศทาง ภารกิจ และวัตถุประสงค์ขององค์การธุรกิจอย่างเป็นระบบ ดังนั้นการจัดการเชิงกลยุทธ์จึงเป็นสิ่งที่กำหนดทิศทางขององค์การ และช่วยให้นักบริหารปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อม การตระหนักถึงความเปลี่ยนแปลงนั้น ทำให้นักบริหารสามารถกำหนดวัตถุประสงค์และทิศทางการดำเนินงานอย่างเป็นรูปธรรม สอดคล้องกับสภาวะความเปลี่ยนแปลงได้

2. การจัดการเชิงกลยุทธ์ยังนำไปสู่การจัดการความเปลี่ยนแปลงที่ดีขึ้น เนื่องจากการเตรียมรับกับสถานการณ์ความเปลี่ยนแปลงไปแล้ว ทำให้องค์การค้นหาแนวทางที่เหมาะสมที่สุดต่อองค์การท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงของปัจจัยต่าง ๆ ที่เข้ามาเกี่ยวข้อง ทั้งนี้เนื่องจากการจัดการเชิงกลยุทธ์เป็นการกำหนดวิธีการหรือแนวทางในการดำเนินงานและกิจกรรมต่าง ๆ ขององค์การ เพื่อให้บรรลุเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ขององค์การที่ตั้งไว้

3. การจัดการเชิงกลยุทธ์เป็นการนำแนวทางในการดำเนินงานขององค์การที่คิดค้นสร้างสรรค์ขึ้น และนำมาประยุกต์ใช้เพื่อให้บรรลุเป้าหมาย ดังนั้นความคิดสร้างสรรค์จึงเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับนักบริหาร

4. การวางแผนกลยุทธ์เป็นหน้าที่หลักของนักบริหาร เนื่องจากต้องวางแผนประยุกต์ใช้ และกำหนดทิศทางในการดำเนินงานขององค์การ การจัดทำและปฏิบัติให้สอดคล้องตามแผนกลยุทธ์จึงมีความสำคัญโดยเฉพาะในระยะยาว ดังนั้นความสามารถในการกำหนดกลยุทธ์ของนักบริหาร และความสามารถในการควบคุมให้การปฏิบัติเป็นไปตามกลยุทธ์ที่วางไว้ได้ จะเป็นสิ่งสะท้อนศักยภาพและสะท้อนของผู้บริหารได้เป็นอย่างดี

5. การจัดการเชิงกลยุทธ์ทำให้เกิดความได้เปรียบในการแข่งขัน จะช่วยสร้างประสิทธิภาพและศักยภาพในการแข่งขันให้แก่ธุรกิจ และเสริมสร้างการพัฒนาขีดความสามารถทางการบริหารของนักบริหาร รวมทั้งช่วยเตรียมความพร้อมและพัฒนาบุคลากรที่อยู่ภายในองค์การ เนื่องจากการพัฒนาเชิงกลยุทธ์จะต้องมีการสร้างความเข้าใจและแนวทางในการเตรียมพร้อม เพื่อรับกับความเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้นของสภาพแวดล้อมและคู่แข่ง นอกจากนี้แล้วการจัดการเชิงกลยุทธ์ยังช่วยให้ผู้ที่เกี่ยวข้องในองค์การเข้าใจในภาพรวม โดยเฉพาะเป้าหมายในการดำเนินงานทำให้สามารถจัดลำดับการดำเนินงานตามลำดับความสำคัญเร่งด่วนได้

6. การจัดการเชิงกลยุทธ์ช่วยให้การทำงานเกิดความสอดคล้องในการปฏิบัติหน้าที่ เนื่องจากการกำหนดกลยุทธ์ การประยุกต์ใช้ และการตรวจสอบควบคุมไว้อย่างชัดเจน ทำให้เกิดความเข้าใจตรงกัน และเกิดความร่วมมือ โดยเฉพาะความเข้าใจในวัตถุประสงค์ขององค์การ อีกทั้งจะช่วยให้มีการจัดสรรทรัพยากรเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพสอดคล้องกับการบริหารองค์การในส่วนต่าง ๆ

องค์ประกอบของการจัดการเชิงกลยุทธ์

การจัดการเชิงกลยุทธ์ ประกอบด้วยองค์ประกอบย่อยพื้นฐาน 5 ประการ คือ

1. การกำหนดทิศทาง (Direction Setting)
2. การประเมินองค์การและสภาพแวดล้อม (Environment Scanning)

3. การกำหนดกลยุทธ์ (Strategy Formulation)
4. การดำเนินกลยุทธ์ (Strategy Implementation)
5. การประเมินผลและการควบคุม (Evaluation and Control)

1. กำหนดทิศทาง

ในการกำหนดทิศทางขององค์การจะประกอบด้วย การกำหนดวิสัยทัศน์ (Vision) และการกำหนดภารกิจ (Mission) หรือ กรอบในการดำเนินงานที่ชัดเจนจะช่วยให้องค์การสามารถกำหนดทิศทางในระยะยาว อีกทั้งยังแสดงถึงความตั้งใจในการดำเนินธุรกิจอีกด้วย

ภารกิจ (Mission) ในกระบวนการบริหารจัดการเชิงกลยุทธ์นั้น ชั้นแรกองค์การจะต้องระบุภารกิจและเป้าหมายหลักที่สำคัญของบริษัท ซึ่งภารกิจ หมายถึง ประกาศหรือข้อความของบริษัทที่พยายามกำหนดว่าจะทำอะไรในปัจจุบัน และกำลังจะทำอะไรในอนาคตและองค์การเป็นองค์การแบบใด และจะก้าวไปสู่การเป็นองค์การแบบใดทั้งนี้เพื่อบรรลุสู่ความเป็นเลิศเหนือคู่แข่ง ซึ่งโดยส่วนใหญ่แล้วข้อความเรื่องภารกิจขององค์การจะประกอบไปด้วย ข้อความที่บ่งบอกถึงคุณค่าทางปรัชญาสำคัญที่ผู้บริหารตัดสินใจกระทำ ซึ่งแสดงถึงพันธะของบริษัทที่มีต่อเป้าหมายและสอดคล้องกับคุณค่าของผู้บริหาร นอกจากนี้แล้วภารกิจยังจะสร้างสภาพแวดล้อมในการกำหนดกลยุทธ์อีกด้วย

เป้าหมาย (Goal) คือการบอกถึงสิ่งที่องค์การปรารถนาให้เกิดขึ้นในอนาคต และพยายามบรรลุ โดยมีการกำหนดให้ชัดเจน กระชับ ตรงจุด และสามารถวัดได้ ทั้งนี้การกำหนดเป้าหมายจะมีการกำหนดให้ชัดเจนขึ้นกว่าการกำหนดภารกิจจะต้องทำสิ่งใด

2. การประเมินองค์การและสภาพแวดล้อม (Environment Scanning)

ในการประเมินสภาพแวดล้อมขององค์การนั้นจะประกอบไปด้วยการประเมินสภาพแวดล้อมภายนอก และการประเมินสภาพแวดล้อมภายใน โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้ทราบถึง จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และอุปสรรค หรือโดยทั่วไปจะเรียกว่าการวิเคราะห์ตามตัวแบบสว็อท (SWOT Analysis) ได้แก่

- การวิเคราะห์จุดแข็ง (Strength -S)
- การวิเคราะห์จุดอ่อน (Weakness -W)
- การวิเคราะห์โอกาส (Opportunity -O)
- การวิเคราะห์ภาวะคุกคาม (Threat- T)

2.1 การวิเคราะห์สภาพแวดล้อมภายในขององค์กร (Internal Analysis)

การวิเคราะห์ภายในขององค์กรนั้น จะทำให้ทราบถึงจุดอ่อนและจุดแข็งขององค์กร ช่วยให้ประเมินอดีตและแนวโน้มในปัจจุบัน การวิเคราะห์ภายในสามารถทำได้โดยการวิเคราะห์ปัจจัยที่จะนำไปสู่ความสำเร็จ (Critical success factor) การวิเคราะห์ (Value chain) และวิเคราะห์กระบวนการหลัก (Core business process) ซึ่งจะทำให้องค์กรมีความสามารถหลักที่โดดเด่น (Core competency) การวิเคราะห์ปัจจัยที่จะนำไปสู่ความสำเร็จ (Critical success factor) สามารถทำได้โดยการวิเคราะห์ลักษณะของกิจการ ตำแหน่งทางการแข่งขัน สภาพแวดล้อมทั่วไป และการพัฒนาองค์กร

การวิเคราะห์ห่วงโซ่ค่านิยม (Value chain) เป็นการพยายามเชื่อมโยงกิจกรรมหลัก และกิจกรรมย่อยขององค์กร โดยการพยายามจัดกิจกรรมย่อยให้สนับสนุนกิจกรรมหลัก เพื่อจะสร้างคุณค่าที่สนองตอบกับค่านิยมของลูกค้า โดยสายงานหลักจะทำหน้าที่ในการผลิตกิจกรรมพื้นฐาน ประกอบไปด้วย การนำเข้าวัตถุดิบ การผลิตสินค้าและบริการ การตลาด และการให้บริการลูกค้า ส่วนสายงานสนับสนุนจะทำหน้าที่ในการจัดการทรัพยากรมนุษย์ การพัฒนาเทคโนโลยี การการจัดซื้อวัตถุดิบ เนื่องจากการวิเคราะห์ห่วงโซ่ค่านิยม จะทำให้องค์กรได้รับรู้ถึงค่านิยมของลูกค้าได้อย่างชัดเจน ทำให้สามารถวิเคราะห์และเชื่อมโยงค่านิยมของลูกค้า เข้าสู่กิจกรรมทุกกิจกรรมขององค์กร

การวิเคราะห์กระบวนการหลัก (Core business process) และระบบการดำเนินงาน เป็นกระบวนการสร้างคุณค่าที่เชื่อมโยงระหว่างผู้จัดหาวัตถุดิบ องค์กร และลูกค้าเข้าด้วยกัน โดยมีกระบวนการหลักขององค์กร เพื่อพัฒนาสินค้าและบริการ และเพื่อตอบสนองความต้องการของลูกค้า

โดยสรุปแล้วการวิเคราะห์ปัจจัยภายในหรือสภาพแวดล้อมภายในนี้จะทำให้ทราบถึงจุดแข็งหรือจุดอ่อนทางธุรกิจขององค์กร

จุดแข็ง : ลักษณะหรือองค์ประกอบขององค์กรที่มีสมรรถนะเหนือกว่า

จุดอ่อน : ลักษณะหรือองค์ประกอบขององค์กรที่มีสมรรถนะด้อยกว่าเมื่อเทียบกับ

คู่แข่ง

2.2 การวิเคราะห์สภาพแวดล้อมภายนอกองค์กร (External Analysis)

สภาพแวดล้อมภายนอกประกอบด้วย สภาพแวดล้อมทั่วไปและสภาพแวดล้อมในการดำเนินงาน สภาพแวดล้อมทั่วไป (General Environment) เป็น สภาพแวดล้อมที่มีความสำคัญ แต่

อาจจะไม่ใช่สิ่งแวดล้อมที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับองค์การโดยตรงแต่เป็นสภาพแวดล้อมโดยทั่วไป มีตัวแบบในการพิจารณา คือ PEST Environment ได้แก่

สภาพแวดล้อมด้านการเมือง (Political Environment –P)

สภาพแวดล้อมด้านเศรษฐกิจ (Economic Environment –E)

สภาพแวดล้อมด้านสังคม (Sociological Environment –S)

สภาพแวดล้อมด้านเทคโนโลยี (Technology Environment –T)

สภาพแวดล้อมทั่วไปสามารถส่งผลกระทบต่อองค์การได้ ยกตัวอย่างเช่น หากรัฐออกกฎหมายที่เอื้อต่อการดำเนินธุรกิจ ก็จะมีผลดีต่อโอกาสในการดำเนินงานขององค์การ หรือการเปลี่ยนแปลงของเทคโนโลยีที่รวดเร็วอาจส่งผลให้สินค้ามีความล้าสมัยอย่างรวดเร็ว เป็นต้น

สภาพแวดล้อมในการดำเนินงาน (Task Environment) ไมเคิล อี. พอร์เตอร์ (Michael E. Porter) ได้เสนอตัวแบบการวิเคราะห์สภาพการแข่งขัน โดยใช้ตัวแบบที่ชื่อ The Five Competitive Force ซึ่งจะช่วยให้เราทราบถึงสมรรถภาพคู่แข่งที่เข้ามาใหม่ ทราบความต้องการของลูกค้า สามารถสร้างความร่วมมือกับผู้จัดส่งวัตถุดิบ การระมัดระวังไม่ให้ลูกค้าหันไปให้ความสนใจสินค้าทดแทน และโดยเฉพาะอย่างยิ่งเป็นตัวแบบที่ช่วยในการวิเคราะห์คู่แข่งได้เป็นอย่างดี

การวิเคราะห์คู่แข่งที่เข้ามาใหม่ (New Entrance) ผู้ที่เข้ามาใหม่มีความมุ่งหวังที่จะเข้ามามีส่วนร่วม หรือมีส่วนแบ่งทางการตลาด ดังนั้นจึงเป็นภาวะที่คุกคาม ซึ่งจะมีมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับอุปสรรคที่เข้ามาและภาวะการตอบโต้ขององค์การ โดยสิ่งที่เป็นอุปสรรคต่อผู้ที่เข้ามาใหม่ ได้แก่

โดยสรุปแล้วการวิเคราะห์ปัจจัยภายนอกหรือสภาพแวดล้อมภายนอกนี้จะทำให้ทราบถึงโอกาสหรืออุปสรรคทางธุรกิจขององค์การ

โอกาส : การผสมผสานระหว่างเหตุการณ์ เวลา สถานที่ ที่มีแนวโน้มว่าจะเป็นประโยชน์ต่อองค์การ มาทำให้องค์การมีสมรรถนะที่จะดำเนินการบางอย่างที่เหนือกว่าคู่แข่ง

อุปสรรค : เหตุการณ์ที่อาจจะเกิดขึ้นได้ และถ้าเกิดขึ้นก็จะทำความเสียหายให้แก่องค์การ

3. การกำหนดกลยุทธ์ (Strategy Formulation)

การกำหนดกลยุทธ์ เป็นการพัฒนาแผนระยะยาวบนรากฐานของโอกาสและอุปสรรค ที่ได้จากการวิเคราะห์สภาพแวดล้อมภายนอก และการวิเคราะห์จุดแข็ง จุดอ่อนที่ได้จากการวิเคราะห์สภาพแวดล้อมภายใน โดยองค์การจะต้องกำหนดและเลือกกลยุทธ์ที่ดีที่สุดที่เหมาะสมกับองค์การที่สุด ผู้บริหารต้องพยายามตอบคำถามว่าทำอย่างไรองค์การจึงจะไปถึงเป้าหมายที่ได้กำหนดไว้ได้ โดยใช้ความ

ได้เปรียบเทียบการแข่งขันขององค์การกำหนดเป็นกลยุทธ์ ทั้งนี้จะต้องคำนึงถึงระดับที่แตกต่างกันของกลยุทธ์ด้วย ซึ่งมีทั้งสิ้น 3 ระดับ คือ

3.1 กลยุทธ์ระดับองค์การ (Corporate Strategy) เป็นกลยุทธ์ที่ครอบคลุมและบ่งบอกถึงกลยุทธ์โดยรวม และทิศทางในการแข่งขันขององค์การว่า องค์การจะมีการพัฒนาไปสู่ทิศทางใด จะดำเนินงานอย่างไร และจะจัดสรรทรัพยากรไปยังแต่ละหน่วยขององค์การอย่างไร เช่น การดำเนินธุรกิจแบบครบวงจร การขยายตัวไปในธุรกิจที่ไม่เกี่ยวข้องกันเลย เป็นต้น ตัวอย่างเครื่องมือ (Tools) ที่ช่วยในการกำหนดกลยุทธ์ในระดับองค์การ เช่น Boston Consulting Group Matrix, McKinsey 7 - S Framework เป็นต้น

3.2 กลยุทธ์ระดับธุรกิจ (Business Strategy) เป็นการกำหนดกลยุทธ์ในระดับที่ย่อยลงไป จะมุ่งปรับปรุงฐานะการแข่งขันขององค์การกับคู่แข่ง และระบุถึงวิธีการที่องค์การจะใช้ในการแข่งขัน มุ่งปรับปรุงฐานะการแข่งขันของผลิตภัณฑ์ให้สูงขึ้น โดยอาจรวมกลุ่มผลิตภัณฑ์ที่คล้ายกันได้ด้วยกัน ภายในหน่วยธุรกิจเชิงกลยุทธ์ (Strategic Business Unit - SBU) เดียวกัน กลยุทธ์ระดับธุรกิจของ SBU นี้จะมุ่งการเพิ่มกำไร (Improving Profitability) และขยายการเติบโต (Growth) ให้มากขึ้น บางครั้งจึงเรียกลยุทธ์ในระดับนี้ว่ากลยุทธ์การแข่งขัน (Competitive Strategy) ซึ่งโดยทั่วไปจะมีอยู่ 3 กลยุทธ์ คือ การเป็นผู้นำด้านต้นทุนต่ำ (Cost Leadership) การสร้างความแตกต่าง (Differentiation) และ การจำกัดขอบเขตหรือการมุ่งเน้นหรือการรวมศูนย์ (Focus Strategy)

3.3 กลยุทธ์ระดับปฏิบัติการ (Operational Strategy) เป็นการกำหนดกลยุทธ์ที่ครอบคลุมวิธีการในการแข่งขัน แก่ผู้เกี่ยวข้องในหน่วยงาน (Function) ต่าง ๆ มุ่งเน้นให้แผนงานตามหน้าที่พัฒนากลยุทธ์ขึ้นมา โดยอยู่ภายใต้กรอบของกลยุทธ์ระดับองค์การและกลยุทธ์ระดับธุรกิจ เช่น แผนการผลิต แผนการตลาด แผนการดำเนินงานทั่วไป แผนการด้านทรัพยากรบุคคล แผนการเงิน เป็นต้น

Michel Robert ได้กล่าวถึงขั้นตอนในการสร้างกลยุทธ์ไว้ในหนังสือ e-Strategy ที่อาจแตกต่างไปจากทั่ว ๆ ไปว่า ขั้นตอนในการสร้างกลยุทธ์จะอยู่บนพื้นฐานของสิ่งที่เราทำได้ดีที่สุด What you do best แต่ไม่ได้อยู่บนพื้นฐานของสิ่งที่คู่แข่งของเราทำอยู่ (Not what the others do) ซึ่งแนวคิดนี้ใช้ได้ดีทั้งธุรกิจการผลิตและธุรกิจบริการ โดยมีขั้นตอน 4 ขั้นตอน คือ

1. ระบุแรงขับเคลื่อน (Driving Force) ขององค์การ ที่สามารถช่วยให้มีความได้เปรียบทางการแข่งขัน ซึ่งเกี่ยวข้องกับจุดแข็งที่องค์การมีอยู่ เช่น การที่องค์การมีเทคโนโลยีที่แตกต่าง องค์การสามารถใช้เทคโนโลยีเป็นตัวนำสำคัญในการดำเนินงานได้ เป็นต้น

2. สร้างกรอบแนวคิดทางธุรกิจ (Business Concept) อย่างสั้น ๆ เพื่อแสดงว่าจะใช้แรงขับเคลื่อนอย่างไร เช่น จะใช้เทคโนโลยีนั้นผลิตสินค้าอะไร จะเจาะจงขายยังภูมิภาคใด

3. ระบุความเชี่ยวชาญขององค์กร (Area of Excellence) ที่เราต้องการ เพื่อนำมาใช้สนับสนุนกลยุทธ์ เช่น อาจจำเป็นต้องปรับปรุงคุณภาพของผลิตภัณฑ์ให้สูงขึ้น หรือการสร้างความชำนาญในการขายและบริการแก่พนักงานขาย เป็นต้น

4. ระบุประเด็นสำคัญ (Critical Issues) หรือเรื่องที่เกี่ยวข้องและมีความสำคัญ ที่อาจจะต้องถูกปรับปรุงหรือเปลี่ยนแปลง เพื่อให้เอื้อต่อการนำกลยุทธ์ไปดำเนินการ เช่น โครงสร้าง (Structure) กระบวนการหรือระบบ (Process/System) ทักษะและความสามารถ (Skills/Competencies) ระบบการให้ผลตอบแทน (Compensation) เป็นต้น

5. การประเมินผลและการควบคุม (Evaluation and Control)

การควบคุมกลยุทธ์ เป็นหน้าที่สำคัญที่เกี่ยวข้องกับการติดตาม ตรวจสอบ ประเมินผลกลยุทธ์ที่นำไปปฏิบัติ ทั้งนี้ในการนำกลยุทธ์ไปปฏิบัตินั้นมักจะเกิดข้อผิดพลาดที่ต้องการการปรับปรุง เพื่อให้แน่ใจว่ากลยุทธ์นั้นจะก่อให้เกิดผลการปฏิบัติงานที่ตรงตามแผนที่ได้ตั้งไว้

การตรวจสอบกลยุทธ์ (Strategic Control) จะมีการวัดผลทั้งในเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ มีการกำหนดเกณฑ์และมาตรฐาน โดยมาตรวจวัดการดำเนินงานที่เหมาะสมกับแต่ละองค์กร ซึ่งในแต่ละองค์กรจะมาตรฐานและเกณฑ์การดำเนินงานของตนเอง ทั้งนี้การกำหนดมาตรฐานควรมีความระมัดระวังเพื่อให้สามารถสะท้อนผลการดำเนินงาน ได้อย่างเป็นรูปธรรม

ในการติดตาม ควบคุม และประเมินผลนั้น จำเป็นที่จะต้องมีการจัดตั้งหน่วยงานขึ้นมาดูแลแผนกลยุทธ์โดยเฉพาะ ซึ่งจะต้องมีบุคลากรที่มีความรับผิดชอบเต็มเวลาที่สามารถทุ่มเทให้กับการติดตามและประเมินผลได้อย่างเต็มที่ หน่วยงานนี้ควรอยู่กับฝ่ายวางแผนที่มีผู้บริหารในฝ่ายอยู่ในระดับผู้บริหารชั้นสูง อย่างไรก็ตามในการดำเนินกลยุทธ์นั้น จำเป็นต้องได้รับความร่วมมือที่ดีจากทุกฝ่ายตลอดเวลา จึงอาจมีความจำเป็นในการตั้งคณะกรรมการติดตามและประเมินผลแผนกลยุทธ์ ที่ประกอบด้วยผู้แทนระดับบริหารจากฝ่ายต่าง ๆ ขึ้นไปด้วย

แนวคิดเกี่ยวกับกลุ่มชาติพันธุ์ในภาคเหนือตอนบน

ผู้สูงอายุกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงในภาคเหนือตอนบนเป็นประชากรกลุ่มเป้าหมายที่สำคัญกลุ่มหนึ่ง ที่ควรได้รับการตระหนักให้เห็นถึงคุณค่าของความเป็นมนุษย์ในฐานะพลเมืองไทยที่อาศัยอยู่ใน

แผ่นดินไทย ซึ่งในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชากรกลุ่มดังกล่าวจึงได้ดำเนินการมาอย่างต่อเนื่องเป็นเวลายาวนานในมิติต่างๆ อาทิ ด้าน สุขภาพอนามัย การศึกษา ที่อยู่อาศัย การประกอบอาชีพ รวมทั้งด้านการมีรายได้เสริม ปัจจุบันสังคมไทยได้เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมเป็นสังคมยุคดิจิทัลที่ผสมผสานวัฒนธรรมสมัยใหม่จึงส่งผลต่อแบบแผนการดำเนินชีวิตของประชากรผู้สูงวัยกลุ่มชาติพันธุ์และราษฎรบนพื้นที่สูงซึ่งต้องปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนไปในปัจจุบัน กลุ่มชาติพันธุ์ที่เป็นราษฎรบนพื้นที่สูง ได้มีการกระจายตัวจำแนกได้ 10 กลุ่มหลัก ได้แก่ กะเหรี่ยง ม้ง(แม้ว) ลีซอ(ลีซู) ลาหู่(มุเซอ) อาข่า(อีกอ) เมี่ยน(เย้า) ขมุ มลาบรี ถิ่น และลัวะ ซึ่งมีจำนวนทั้งหมดประมาณ 1,116,669 คน โดยกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงมีจำนวนมากที่สุด รองลงมาคือม้ง ส่วนที่มีจำนวนน้อยที่สุด คือ กลุ่มมลาบรี ในวิจัยเรื่องนี้ผู้วิจัยได้เลือกศึกษาสมาชิกของชมรมผู้สูงวัยกลุ่มชาติพันธุ์ที่บริหารจัดการในระดับดีของสำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์โดยเลือกศึกษาแบบเจาะจงในชมรมผู้สูงวัย จำนวน 5 แห่ง ประกอบด้วย 1)ชมรมผู้สูงวัยกลุ่มชาติพันธุ์ลีซอ (ลีซู) บ้านใหม่ลีซอ ตำบลปิงโค้ง อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ 2)กลุ่มชาติพันธุ์มุเซอ(ลาหู่) บ้านห้วยจะค่าน ตำบลปิงโค้ง อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ 3) กลุ่มชาติพันธุ์ม้ง บ้านแม่สาบน้อย ตำบลโป่งแยง อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่ 4) กลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยง บ้านพระบาทห้วยต้ม ตำบลนาทราย อำเภอลี้ จังหวัดลาพูน 5) กลุ่มชาติพันธุ์ลัวะ บ้านละอูบ ตำบลห้วยห้อม อำเภอแม่ลาน้อย จังหวัดแม่ฮ่องสอน จึงได้ศึกษาจากกลุ่มชาติพันธุ์ 5 กลุ่มซึ่งมีรายละเอียด ดังนี้คือ

1. กะเหรี่ยง

กะเหรี่ยงเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่ใหญ่ที่สุดในประเทศไทย รวมตัวกันอยู่หนาแน่น ในพื้นที่ป่าเขาทางทิศตะวันตกของประเทศไทย ตามบริเวณชายแดนไทย-พม่า ชาวกะเหรี่ยงได้เคลื่อนย้ายเลื่อนมาทางทิศตะวันออกอย่างช้า ๆ ระยะเวลาประมาณ 200 ปีที่ผ่านมา ชาวกะเหรี่ยงในประเทศไทย แบ่งออกเป็นกลุ่มใหญ่ ๆ คือ สะกอ และโปว์ ชาวกะเหรี่ยงจัดอยู่ในกลุ่มภาษาพม่า-ทิเบต ในทางภาคเหนือ “คนเมือง” เรียกกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงว่า “ยาง” ซึ่งแบ่งได้เป็น “ยางกะเลอ” “ยางแดง” “ยางเปียง” ฯลฯ ซึ่งมีนัยทางลบ และเป็นคำที่ผู้อื่นใช้เรียก ไม่ได้เป็นคำที่เจ้าของชื่อใช้เรียกตัวเอง ภาพในอดีตของกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงถูกมองว่า “ชาวเขา” กลุ่มหนึ่งเป็นปัญหาของการทำลายป่า การทำไร่เลื่อนลอย การปลูก และค้าฝิ่น การไม่เชื่อนไทยที่อาจไม่จงรักภักดีต่อประเทศ เพราะไม่ได้รับเอาอุดมการณ์ชาติไทยที่แสดงออกโดยการนับถือศาสนาพุทธ ความรักชาติและพระมหากษัตริย์ ซึ่งอาจถูกชักจูงไปเข้าร่วมกับพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย (พคท.) ที่ดำเนินการบนพื้นที่สูงก่อนที่จะสลายไปเมื่อปี พ.ศ. 2525 วัฒนธรรมชาวเขาถูกเน้นย้ำมากในสื่อต่างๆ ของรัฐ ในรูปแบบของหลักสูตรการเรียนการสอน และสื่อมวลชนในรูปแบบต่าง ๆ อันเป็นผลจากการที่รัฐเน้นการดำเนินงานวิจัยและพัฒนาบนพื้นที่สูงมาตั้งแต่ปี พ.ศ.

2505 ที่มีการตั้งศูนย์พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขาจังหวัด มีการตั้งศูนย์ชาวเขา และเริ่มมีการเผยแพร่ศาสนาพุทธในหมู่ชาวเขาโดยโครงการพระธรรมจาริก ปี พ.ศ. 2508 การตั้งโครงการหลวงเพื่อทำงานวิจัย และเผยแพร่การเกษตรบนพื้นที่สูง ในปี พ.ศ. 2512 และการดำเนินงานของโครงการพัฒนาพื้นที่สูงที่เป็นโครงการร่วมกันระหว่างรัฐบาลไทยกับรัฐบาลต่างประเทศ เพื่อลดพื้นที่ปลูกฝิ่นและปลูกพืชทดแทน รวมทั้งการพัฒนาพื้นที่สูงในด้านการศึกษา สาธารณสุข โครงสร้างพื้นฐาน ฯลฯ ที่ทำอยู่หลายโครงการ ในช่วงปี 2520-2540

ภาษากะเหรี่ยงเป็นภาษาในกลุ่มตระกูลจีน-ทิเบต สาขาทิเบตพม่า มีทั้งภาษาพูดและ ภาษาเขียน ซึ่งภาษาเขียนของกะเหรี่ยงในประเทศไทยถูกมิชชันนารีชาวฝรั่งเศสได้พัฒนารูปแบบภาษาเขียนจากอักษรโรมัน ลักษณะบ้านเรือนของกะเหรี่ยงนั้นนิยมสร้างเป็นบ้านยกพื้นสูง มีชาวบ้าน บางส่วนก็ตั้งบ้านเรือนบนที่ราบเช่นเดียวกับชาวพื้นราบทั่วไป แต่ส่วนใหญ่แล้วชาวกะเหรี่ยงจะตั้งถิ่นฐานเป็นหลักแหล่งถาวร ไม่ย้ายถิ่นฐานบ่อยๆ ในด้าน ศาสนาและความเชื่อ กะเหรี่ยงดั้งเดิมจะนับถือผี เชื่อเรื่องต้นไม้ป่าใหญ่ ภายหลังหันมา นับถือพุทธ คริสต์ เป็นต้น กะเหรี่ยง มีถิ่นฐานตั้งอยู่ที่ประเทศพม่า แต่หลังจากถูกรุกรานจากสงคราม จึงมีกะเหรี่ยงที่อพยพเข้ามาอาศัยอยู่ประเทศไทย แบ่งออก ได้เป็น 4 กลุ่มย่อยได้แก่ กะเหรี่ยงสะกอ หรือที่เรียกนามตัวเองว่า ชาวปกาเกอะญอ หมายถึงคน หรือมนุษย์นั่นเอง กะเหรี่ยงสะกอเป็นกลุ่มที่มีจำนวนมากที่สุด มีภาษาเขียนเป็นของตนเอง โดยมีมิชชันนารีเป็นผู้คิดค้นดัดแปลงมาจากตัวหนังสือพม่า ผสมภาษาโรมัน กลุ่มนี้หันมานับถือศาสนาคริสต์เป็นส่วนใหญ่ กะเหรี่ยงโปว์นั้นเป็นกลุ่มที่ค่อนข้างเคร่งครัดในประเพณี อาศัยอยู่มากที่อำเภอ แม่สะเรียง จังหวัดแม่ฮ่องสอน อำเภออมก๋อย จังหวัดเชียงใหม่ และแถบตะวันตกของประเทศไทย คือ กะเหรี่ยงบเว อาศัยอยู่มากที่อำเภอขุนยวม แม่ฮ่องสอน ส่วนปะโอ หรือตองสุกมีอยู่บ้าง แต่พบ น้อยมากในประเทศไทย ชาวกะเหรี่ยงมีประเพณีที่เกี่ยวข้องกับการทำพิธีกรรมเลี้ยงผี บวงสรวงดวงวิญญาณ ด้วยการต้มเหล้า ข่าไก่-แกง และมัดมือผู้ร่วมพิธีด้วยฝ้ายดิบ มีภูมิปัญญาที่โดดเด่นทางด้านการจัดทรัพยากรดินและน้ำเป็นอย่างดี และมี ภูมิปัญญาในการทอผ้า การทำเครื่องจักสาน หัตถกรรมในชีวิตประจำวัน และดูแลรักษาป่าที่เป็นทรัพยากรที่จำเป็นของเขา เช่น ภูมิปัญญาไร่หมุนเวียน เป็นต้น

2. ม้ง

กลุ่มชาติพันธุ์ม้งถูกเรียกด้วยชื่อที่แตกต่างกันไปขึ้นอยู่กับบริบทความสัมพันธ์ระหว่างม้งกับคนอื่นๆ ในบริบทของจีน ชาวม้งถูกเรียกว่า “เหมียว” (Miao) โดยรากศัพท์ของคำว่าเหมิวนั้นหมายถึงต้นอ่อน หน่อ วัชพืช และนา ซึ่งหมายถึงกลุ่มคนที่เป็นลูกของแผ่นดินและชนพื้นเมืองที่แต่เดิมทำนา เป็นหลัก อาศัยอยู่ในพื้นที่ราบของกลุ่มแม่น้ำฮวงโหและแยงซีเกียง ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ชาวม้งบางส่วนได้

อพยพออกจากจีนมาอยู่ทางภาคเหนือของประเทศเวียดนาม ลาว พม่า และไทย คำว่า “ม้ง” ในสหรัฐอเมริกาให้ความหมายของคำดังกล่าวว่า “อิสระ” หรือ “อิสระชน” เช่นเดียวกับม้งในประเทศไทย และคนพื้นราบที่มักนิยามม้งว่าเป็น “อิสระชนแห่งขุนเขา” แต่ในความหมายที่ใช้ในชีวิตประจำวันของคนม้ง คำว่า “ม้ง” ถูกใช้เรียก “คน” และ “กลุ่มคน” ด้วยเช่นกัน ชาวม้งมีแต่ภาษาพูด ไม่มีภาษาเขียน แต่ปัจจุบันชาวม้งนิยมเขียนภาษาม้งด้วยตัวหนังสืออังกฤษที่คิดค้นโดยมิชชันนารี และตัวหนังสือไทยบ้าง แต่ไม่ค่อยเป็นที่นิยมนัก ม้ง มีความเชื่อ 2 ความเชื่อ ได้แก่ 1) ความเชื่อในวิญญาณ หรือบรรพบุรุษผู้ล่วงลับ หรือศาสนาพุทธและ 2) ความเชื่อในศาสนาคริสต์ (คริสเตียน คาทอลิก เซเวนเดย์) ส่วนประเพณีและพิธีกรรมนั้น ชาวม้งมีการนับถือวิญญาณบรรพบุรุษ สิ่งศักดิ์สิทธิ์เกี่ยวกับธรรมชาติสิ่งแวดล้อมที่อยู่บนฟ้า ในลำน้ำ ประจำต้นไม้ ภูเขา ไร่นา ฯลฯ ชาวม้งจะต้องเซ่นสรวงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่างๆ เหล่านี้ปีละครั้ง โดยเชื่อว่าพิธีไสยศาสตร์เหล่านี้จะช่วยให้อาการเจ็บป่วยได้ถูกต้องและทำการรักษาได้ผล เพราะความเจ็บป่วยทั้งหลาย ล้วนแต่เป็นผลมาจากการผิดผี ทำให้ผีเดือดดาลมาแก้แค้นลงโทษ ให้เจ็บป่วย จึงต้องใช้วิธีการจัดการกับผี ให้คนไข้หายจากโรค หากว่าคนทรงเจ้ารายงานว่าคนไข้ที่ล้มป่วยเพราะขวัญหนี ก็จะต้องทำพิธีเรียกขวัญกลับเข้าสู่ร่างของบุคคลนั้น แต่การที่จะเรียกขวัญกลับมานั้น จะต้องมีการปฏิบัติมากมาย บางครั้งบางพิธีกรรมก็มีความยุ่งยากในการปฏิบัติ แต่ม้งก็ไม่ ย่อท้อต่ออุปสรรคเหล่านั้น ม้งเชื่อว่าการที่มีร่างกายสมบูรณ์แข็งแรง โดยไม่มีโรคภัยมาเบียดเบียน นั่นคือความสุขอันยิ่งใหญ่ของม้ง ฉะนั้นม้งจึงต้องทำทุกอย่างเพื่อเป็นการรักษาให้หายจากโรคเหล่านั้น ซึ่งพิธีกรรมในการรักษาโรคของม้งนั้นมีอยู่หลายแบบ ซึ่งแต่ละแบบก็รักษาโรคแต่ละโรค แตกต่างกันไป การที่จะทำพิธีกรรมการรักษาได้นั้นต้องดูอาการของผู้ป่วยว่าอาการเป็นเช่นไร แล้วจึงจะเลือกวิธีการรักษาโดยวิธีใดถึงจะถูกต้อง ชาวม้งเป็นกลุ่มคนที่ตั้งถิ่นฐานอยู่บนที่สูงในประเทศไทยจึงมีภูมิปัญญาในการเพาะปลูก ที่โดดเด่น และการทำหัตถกรรม ผ้าทอ จักสาน เป็นต้น

3. ลาหู่

ลาหู่ หรือ มูเซอ อาศัยอยู่ในประเทศจีน เมื่อถูกรุกรานจึงอพยพมาทางตอนใต้เข้าสู่ประเทศพม่า และทางเหนือของประเทศไทย โดยเข้ามาทางอำเภอแม่จัน อำเภอเชียงแสน อำเภอเชียงของ อำเภอเวียงป่าเป้า อำเภอแม่สรวย จังหวัดเชียงราย อำเภอฝาง อำเภอมก๋อย จังหวัดเชียงใหม่ และอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน มีเพียงส่วนน้อยที่มาจากอำเภอแม่สลด จังหวัดตาก มูเซอที่รู้จักกันมาก ได้แก่ มูเซอดา มูเซอแดง มีวัฒนธรรมประเพณีคล้ายคลึงกัน มูเซอ เป็นภาษาพม่า แปลว่า นายพราน เนื่องจากมีความชำนาญในการล่าสัตว์โดยใช้ หนังสติ๊ก ภาษาอังกฤษ เรียกว่า ลาฮู ในกลุ่มมูเซอดา เรียกว่า ลาฮูนา มูเซอแดง เรียกว่า ลาฮูยี ลาหู่ หรือ มูเซอ แบ่งเป็นกลุ่มย่อยได้ 4 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มใหญ่ 2 กลุ่ม ได้แก่ มูเซอ

ดาและ มูเซอแดง และกลุ่มเล็ก 2 กลุ่ม ได้แก่ มูเซอผีหรือมูเซอกุญ และมูเซอเหมเล ซึ่งการแบ่งเป็น 4 กลุ่มย่อยเช่นนี้ เป็นการแบ่งตามความแตกต่างในเรื่องพิธีกรรมทางศาสนาและการแต่งกาย แต่ในทางภาษาศาสตร์แล้ว ภาษามูเซอดา มูเซอแดง และมูเซอเหมเล ใช้พูดติดต่อกันได้ ยกเว้นภาษามูเซอกุญเท่านั้นที่ใช้พูดติดต่อกับมูเซอกลุ่มอื่นไม่ได้ มูเซอดำ เรียกตนเองว่า ละหุณะ: อาจกล่าวได้ว่าพวกนี้เป็นมูเซอดั้งเดิมที่อพยพมาจากทางตะวันออกเฉียงเหนือของเมียนมาร์และญูนนาน มูเซอแดง เรียกตนเองว่า ละหุณีย่า: ที่เรียกว่ามูเซอแดงนั้นมีความหมาย 2 ประการ คือ หมายถึงแถบสีแดงผืนผ้าของผู้หญิง หรืออาจหมายถึงพรานป่าก็ได้ มูเซอผี หรือ มูเซอเหลือง: ซึ่งคนไทยและไทยใหญ่เรียกว่ามูเซอกุญ พวกนี้เป็นมูเซอที่มาจากทางใต้แบ่งเป็นกลุ่มย่อยได้ 4 กลุ่ม คือ มูเซอชินะตอ มูเซอชีอะดอะกะกา ทั้ง 2 กลุ่มนี้อยู่ทางใต้ของญูนนาน อีก 2 กลุ่ม คือ มูเซอชีบาหลา และมูเซอชีบาเกียว อาศัยอยู่ในรัฐเชียงตุง รัฐฉานในเมียนมาร์ และในประเทศไทย มูเซอเหมเล เรียกตัวเองว่า นะเหมียว: มาแต่ครั้งที่ยังตั้งหลักแหล่งอยู่ในญูนนาน และเพิ่งมาเรียกตนเองว่ามูเซอเหมเล เมื่ออพยพเข้ามาอาศัยอยู่ในประเทศไทย คนไทยเรียกพวกนี้ว่า มูเซอดา โดยดูจากลักษณะการแต่งกายด้วยเสื้อผ้าชุดสีดำ มูเซอเหมเลในประเทศไทยมี 3 กลุ่ม ได้แก่ มูเซอพะคอ, มูเซอนะมื่อ, และมูเซอมะเหลาะ (มะลอ)

ปัจจุบันในประเทศไทย มีชนเผ่าลาหู่อาศัยโดยกระจายอยู่ตามหมู่บ้านต่างๆ ตามแนวชายแดนไทย-พม่า พื้นที่ที่มีชาวลาหู่อาศัยอยู่มากได้แก่จังหวัดเชียงราย แม่ฮ่องสอน เชียงใหม่ และลำปาง โดยเฉพาะตามพื้นที่ติดชายแดน ส่วนใหญ่แล้วชนเผ่าลาหู่ มักจะอาศัยปะปนกับชนเผ่าอื่นๆ หรือคนไทย มีเพียงส่วนน้อยที่อยู่รวมกันเป็นกลุ่ม หรือเป็นหมู่บ้าน เผ่าลาหู่ที่ใหญ่ที่สุดในประเทศไทย คือ ลาหู่แดง ซึ่งมีการนับถือผี โดยโตโบหรือผู้นำทางศาสนา ส่วนลาหู่ดาหรือลาหู่เหลือง ก็มีการนับถือผีเช่นกัน นอกจากนี้เผ่าลาหู่ก็ยังมี การนับถือศาสนาคริสต์อีกด้วย

ชนเผ่าลาหู่พูดภาษาทิเบต-พม่า ซึ่งคล้ายคลึงกับพวกอาข่าและลีซอ มูเซอส่วนใหญ่ พูดภาษาไทยใหญ่และลาวได้ บางคนก็พูดภาษาจีนญูนนานหรือพม่า ภาษามูเซอแดงและมูเซอดาต่างกันไม่มากนัก จึงฟังกันรู้เรื่อง โดยภาษาพูดเป็นการสืบทอดต่อๆ กันมาตั้งแต่สมัยบรรพบุรุษมาจนถึงปัจจุบัน โดยแสดงถึงวัฒนธรรมด้านภาษาของตนเอง ภาษาลาหู่มีแต่ภาษาพูดเท่านั้น การสืบทอด และการสื่อสารต่างๆ นั้นสืบทอด โดยใช้ระบบความจำ พูด ฟัง เท่านั้น จะไม่มีภาษาเขียนเป็นของตนเอง บ้านเรือนของเผ่าลาหู่ส่วนมากปลูกยกพื้นใต้ถุนสูง ซึ่งจะใช้เป็นที่พักผ่อน เสาบ้านเป็นไม้เนื้อแข็ง พื้นฟาก ฝาฟาก มุงด้วยหญ้าคาหรือใบกล้วย วิธีมุงหลังคาด้วยหญ้าคาของ ชาวลาหู่ค่อนข้างแปลก คือ แทนที่จะมัดคาเป็นต้นๆ พวกเขาใช้มุงฟ่อนทับกันหนาแน่นเช่นเดียวกับวิธีการมุงหลังคาด้วยหญ้าของชาวยุโรป การมุงแบบนี้ทำให้ใช้ได้ทนและอบอุ่นในฤดูหนาว ตัวบ้านแบ่งออกเป็นตอน ตอนหน้าเป็นชานนอกชายคา ปลูกด้วยไม้ฟาก มีบันไดเป็นไม้ท่อนยาวพาดจากพื้นดินขึ้น ไปสู่บ้าน ตอนหลังเป็นห้องสี่เหลี่ยมกว้าง มีฝาसानรอบทุกด้าน ทาด้วยไม้ไผ่

ล้วนไม่มีเพดาน ตรงกลางห้อง มีเตาไฟ สำหรับทำอาหาร รอบ ๆ เตาไฟเป็นที่นอน และใช้เป็นที่ต้อนรับแขกด้วย สำหรับบ้านของหัวหน้าหมู่บ้านจะใหญ่โตกว่าบ้านของลูกบ้าน มีห้องนอนสำหรับต้อนรับแขกกับห้องนอนของครอบครัว เพราะบรรดาแขกผู้ไปเยือนหมู่บ้านจะไปหาหัวหน้าหมู่บ้านก่อน และพักค้างแรมอยู่ภายในบ้านผู้เป็นหัวหน้าหมู่บ้าน ในอดีตลาหู่ทอผ้าใช้เอง แต่ในปัจจุบันแทบจะไม่มีใครทอผ้าใช้เองนอกจาก จะทอพวกของใช้ที่มีขนาดเล็ก ๆ เช่น ยาม ชุมชนในแต่ละพื้นที่แต่ละแห่งวิถีการดำรงชีวิต และความเชื่อที่แตกต่างกันไป เพราะมาจากการสืบทอดจากบรรพบุรุษที่ไม่เหมือนกัน การกราบไหว้ในความเชื่อ ในสิ่งต่างๆ หรือที่เรียกว่าพิธีกรรม เพื่อที่จะให้ชาวบ้านได้มีการจัดการทำพิธีกรรมทางความเชื่อ โดยเฉพาะพิธีกรรมในวันศีลชาวลาหู่ถือว่า เป็นพิธีกรรมอย่างหนึ่งที่สำคัญที่ผู้เฒ่าหุยงงานเพื่อที่จะทำบุญรับศีล โดยจะประกอบพิธีกรรม มีการจัดเตรียม น้ำ เทียน เข้าไปในหอแห่ เพื่อบูชาสักการะตามความเชื่อของชนเผ่าลาหู่ ชาวบ้านจะหุยงงานทำอะไร ทำนา ทำสวน และพักผ่อนอยู่ที่บ้าน เพื่อจะทำพิธีกรรมที่หอแห่ในวันศีลตอนเย็น นำนํ้ามาเพื่อล้างมือให้แกผู้เฒ่า ผู้แก่ และผู้นำศาสนา การรดน้ำล้างมือนั้น ชาวบ้านถือว่าเป็นการล้างบาปในตัว เพื่อเป็นการล้างบาปในสิ่งต่างๆ ที่มีมือได้ทาลงไป และก็มี การเต้นรำในหอแห่กันสนุกสนาน ชาวลาหู่มีความเชื่อถือบรรพบุรุษและสิ่งศักดิ์สิทธิ์เป็นหลัก แต่ปัจจุบันก็มีการนับถือศาสนาพุทธหรือศาสนาคริสต์ มากขึ้น มีความเชื่อที่มีพิธีกรรมเข้ามาเกี่ยวข้องในการดำรงชีวิต การเกิด เจ็บ ตาย บุคคลที่มีอิทธิพลในหมู่บ้านมากที่สุด ได้แก่ พ่อครู หรือปู่จ้อง การตัดสินใจเรื่องสำคัญของหมู่บ้าน หัวหน้าหมู่บ้านและทุกคนจะต้องฟังความคิดเห็นของ พ่อครูเป็นหลัก ซึ่งหัวหน้าหมู่บ้านกับพ่อครูอาจจะเป็นคนเดียวกัน ที่เป็นผู้นำทางพิธีกรรมเป็นผู้ทำนายทายทัก รักษาอาการเจ็บป่วยด้วยสมุนไพรหรือภูมิปัญญาท้องถิ่น พื้นฐานความเชื่อของลาหู่จะนับถือพระเจ้า (ฮือซา) ชาวลาหู่มีความเชื่อเรื่องภูต ผี ขวัญ วิญญาณ ผสมผสานไปด้วยกัน ชนเผ่าลาหู่เป็นชนเผ่าที่มีมรดกทางวัฒนธรรมที่งดงาม เช่น ภาษา การแต่งกาย วิธีการ หาปลา หัตถกรรม ศิลปะการแสดงและดนตรี ฯลฯ สิ่งที่น่าสนใจและเป็นที่ยึดถือของบุคคลทั่วไปได้แก่ การเป่าแคน และการเต้นจะคี องค์กรความรู้ภูมิปัญญาเหล่านี้ชาวลาหู่ได้มีการสืบทอดถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่นผ่านกระบวนการเรียนรู้ตามวิถีชีวิต

4. ลัวะ

กล่าวได้ว่าเป็นชนพื้นเมืองรุ่นแรกๆ ตั้งแต่สมัยอาณาจักรล้านนา ยุคก่อตั้งเมืองเชียงใหม่ ชาวไทยภาคเหนือเรียกกันว่า พวกเขาริยักตัวเองว่า “ละเวียะ” เมื่อ 1,300 ปี มาแล้ว ตั้งถิ่นฐานบริเวณลุ่มน้ำปิง คาดว่าอพยพมาจากทางตอนใต้ของไทย แถบมลายูหรือเขมร และภาคเหนือของพม่าหรือตอนใต้ของมณฑลยูนนาน ต่อมา 900 ปีมาแล้ว ชาวมอญจากลพบุรีซึ่งเป็นผู้สร้างเมืองลำพูนลำปางได้รุกรานจนต้องหนีขึ้นบนเขตพื้นที่สูง ปัจจุบันพบชาวลัวะ บางส่วนขยายถิ่นฐานในเขตพื้นที่ราบ เช่น บ้านคลองลาน

พัฒนา บ้านปากคลองลาน จังหวัดกำแพงเพชร ในช่วง 20 ปีที่ผ่านมาขณะที่ชาวลัวะดั้งเดิมยังคงอาศัยอยู่
 เขตพื้นที่สูง เช่น บ้านละอูบ บ้านห้วยหอม ตาบลห้วยหอม อาเภอแม่ลาน้อย จังหวัดแม่ฮ่องสอน และบ้าน
 มืดหลง บ้านอมแรด ตาบลบ้านทับ อาเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ ภาษาลัวะอยู่ในตระกูลออสโตร เอ
 เซียนติก ใช้ภาษาพูดที่คล้ายคลึงกับกลุ่ม มอญ เขมร แบ่งเป็นกลุ่มใหญ่ๆ ได้ 2 กลุ่ม คือ วาวู ใช้พูดกันใน
 กลุ่มลัวะเขตแม่น้ำปิง อีกกลุ่มหนึ่งเรียกว่า อังกา ใช้พูดกันในเขตตะวันตก บริเวณอาเภอแม่สะเรียง
 จังหวัดแม่ฮ่องสอน ปัจจุบันมีการผสมผสานทั้งคำไทยพื้นเมืองทางเหนือ ภาษาเขียนมีให้เห็นน้อยมาก
 ลักษณะบ้านเรือนในอดีตของชาวลัวะนิยมสร้างบ้านยกพื้นสูง หลังคามีกาแลสลักไขว้กันเป็นหน้าจั่ว
 หลังคาบ้านมุงด้วยตองติง กั้นห้องนอน แยกเป็นสัดส่วนจากห้องครัว มีระเบียบสำหรับนั่งพักผ่อนหรือไว้
 เพื่อกิจกรรมทอผ้าของหญิงชาวลัวะ ปัจจุบันเป็นบ้านแบบมุงกระเบื้องหรือสังกะสี แบบชาวไทยเหนือ
 ทั่วไป สำหรับเรื่อง ประเพณี-พิธีกรรมนั้น เมื่อต้องเข้าสู่พิธีแต่งงาน ฝ่ายชายจะเป็นผู้มาสู่ขอ ของหมั้น
 หมายถึงเงิน กำไล ขันเงิน ขันทอง ทั้งนี้ฝ่ายหญิงจะเป็นผู้แต่งเข้าบ้านฝ่ายชาย อาจอยู่บ้านเดียวกันกับ
 ครอบครัวฝ่ายชายหรือแยกบ้านสร้างครอบครัวใหม่ ขณะที่พิธีศพ ทุกครอบครัวจะมีผ้าปกสำหรับห่มตัว
 เมื่อสมาชิกในครอบครัวเสียชีวิต สัตว์ที่เลี้ยงส่วนใหญ่ เช่น วัว ควาย หมู ไก่ สุนัข โดยมากเลี้ยงไว้เพื่อ
 ประกอบพิธีกรรม เช่น ทางดำ น ศาสนาและความเชื่อ ให้ความเคารพ เชื่อถือ หัวหน้าทางชุมชน เรียกว่า
 “สะมัง” ทั้งนี้สะมัง มีหน้าที่กระทำพิธีตามประเพณีต่างๆ และเป็นผู้ที่คอยจัดสรร เลือกที่ดินให้กับชาวลัวะ
 ในชุมชนขณะที่ความเชื่อในอดีตที่ยังคงส่งผลมาถึงชาวลัวะปัจจุบันในบางชุมชนอยู่บ้าง เช่น เมื่อเข้าสู่ฤดู
 การผลิตต้องนำ หมู ไก่ สุนัข และเป็ด เช่น ไหว้ผีเจ้าที่ จากนั้นต้องนำมารับประทานให้หมด ทั้งนี้ยังมี
 สถานที่ศักดิ์สิทธิ์ เพื่อใช้ทำพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับระบบทางการผลิต เรียกว่า ญู ซึ่งมีเสาอินทิลเป็นที่
 สักการะ โดยชาวลัวะทุกคนต้องให้ความเคารพนับถือ อีกทั้งยังเป็นที่ยึดเหนี่ยวทางจิตใจอีกด้วยปัจจุบัน
 ชาวลัวะได้นับถือศาสนาพุทธควบคู่กับความเชื่อเรื่องผี และให้ความสำคัญกับ บรรพบุรุษผู้ล่วงลับไปแล้ว
 ซึ่งยังคงปกป้องรักษาลูกหลาน หรือแม้แต่เป็นผู้สร้างสถานที่สำคัญในเมืองเชียงใหม่ เช่น วัดเจดีย์หลวง
 และเป็นผู้ดูแล คุ้มครองเมือง ปัจจุบันวิถีชีวิตของชาวลัวะปรับเปลี่ยนให้เข้ากับกระแสวัฒนธรรมจาก
 ภายนอกที่เข้ามา เช่น การแต่งกาย หากเป็นคนหนุ่ม สาว วัยกลางคน จะแต่งชุดประจำเผ่าเมื่อมีงานหรือ
 ประเพณีสำคัญ งานช่างฝีมือที่เป็นภูมิปัญญาโดดเด่น ของชาวลัวะได้แก่ การสานเสื่อ กระบุง ย่าม ทอผ้า
 ทำเครื่องเงิน กำไลแขน กล้องยาสูบ ตีเหล็ก เป็นต้น ขณะที่ศิลปะการแสดง ได้แก่ การรำดาบ ในช่วง
 เทศกาลสำคัญ ทั้งยังมีการยิงหนังสติ๊กลัวะ การเล่นไม้ต่อขา และการเล่นสะบ้า นอกจากนี้ยังมี การ
 รักษาพยาบาล: อดีตมีหมอประจำหมู่บ้าน ใช้วิธีฝนยาแบบโบราณ เครื่องดนตรี เช่น ขอ ของชายชาวลัวะ
 มีไว้เพื่อเกี้ยวสาว

5. ลีซอ (ลีซู)

ลีซอ แต่เรียกตนเองว่า ลีซู คำว่า ลี มาจาก อีหลี แปลว่า จาริต ประเพณีและวัฒนธรรม คำว่า ซู แปลว่า คน จึงมีความหมายว่ากลุ่มชนที่มีขนบธรรมเนียม จาริตประเพณี และความภาคภูมิใจในวัฒนธรรมของตนเอง ชาวลีซออยู่ในกลุ่มชาติพันธุ์ทิเบต -พม่า ถิ่นกำเนิดอยู่บริเวณแม่น้ำโขงและ แถบต้นน้ำสาละวินในประเทศจีนเขตมณฑลยูนนานและตอนเหนือของรัฐคะฉิ่น ประเทศพม่า ชาวลีซอ ถอยร่นลงมาและเคยตั้งถิ่นฐานในหลากหลายเมือง อาทิเช่น รัฐฉานตอนใต้ แคว้นเชียงตุง ของประเทศพม่า ครั้นเกิดภาวะสงครามจึงเป็นเหตุให้อพยพเข้ามายังไทยในช่วง 100 ปีที่ผ่านมา ลีซอแบ่งออกได้เป็น 2 กลุ่มย่อย คือ ลีซอลายและลีซอแดง ส่วนใหญ่ที่พบในไทยคือลีซอลาย ปัจจุบัน อาศัยอยู่ในเขตจังหวัดเชียงราย เชียงใหม่ แม่ฮ่องสอน ลำปาง ตาก พะเยาแพร่ กำแพงเพชร เพชรบูรณ์ และสุโขทัย ภาษาลีซออยู่ในกลุ่มตระกูลภาษาทิเบต-พม่า นอกจากนี้ประมาณ 1 ใน 3 ยังมีความสัมพันธ์ในภาษาตระกูลใหญ่จีน ภาษาลีซออยู่ในกลุ่มเดียวกับภาษามูเซอและอาข่า เรียกว่า โลโล (Loloish) ไม่มีภาษาเขียนของตนเอง ชาวลีซอจะปลูกบ้านโดยยึดตามลักษณะพื้นดิน หากเป็นพื้นดินที่เรียบเสมอกัน พวกเขาก็จะใช้วิธีปลูกแบบक्रमดิน แต่ถ้าเป็นพื้นที่บริเวณเชิงเขา มีความลาดชัน ก็จะสร้างลักษณะแบบบ้านยกพื้นให้เหมาะกับสภาพของพื้นที่ ขณะที่ตัวบ้านจะมีลักษณะไม่แตกต่างกันเท่าใดนัก เป็นบ้านทรงสี่เหลี่ยมไม่มีหน้าต่าง มีประตูเข้าด้านหน้าด้านเดียว ติฝากันเป็นผนังด้วยไม้ไผ่ เสาบ้านใช้ไม้เนื้อแข็ง หลังคามุงด้วยหญ้าคา ลานบ้านด้านนอกมีที่ตั้งครกกระต๋องสำหรับตำข้าวและเลี้ยงสัตว์ ชาวลีซอจะสร้างบ้านแคว้นเดียว ใช้วิธีช่วยๆ กันสร้าง โดยอาศัยแรงงานจากเพื่อนบ้าน โดยเจ้าบ้านจะเป็นผู้เตรียมอุปกรณ์ ทั้งนี้ก่อนสร้างบ้าน จะต้องทำพิธีเสี่ยงทายอธิษฐานเสียก่อน โดยหลังจากวัดพื้นที่แล้ว พวกเขาจะขุดหลุมแล้วอธิษฐานขออนุญาตเจ้าที่ พร้อมกับเมล็ดข้าวจำนวนหนึ่งใส่ถ้วย นำเมล็ดข้าวโรยในหลุมแล้วปิดปากหลุม ทิ้งระยะเวลาสักพัก เปิดหลุมดูเมล็ดข้าว หากเมล็ดยังคงเป็นระเบียบแสดงว่าสามารถสร้างบ้านได้ แต่ถ้าเมล็ดข้าวกระจัดกระจายแสดงว่าผีเจ้าที่ไม่อนุญาต ห้ามสร้างบ้านตรงบริเวณนั้น แต่เดิมชาวลีซอมีความเชื่อเรื่องผี ปัจจุบันต่อมาชาวลีซอส่วนใหญ่เปลี่ยนมานับถือศาสนาพุทธและศาสนาคริสต์แต่ยังคงควบคุมกักกันการนับถือผีบรรพบุรุษซึ่งให้ความสำคัญมาก และยังคงให้ความเกรงกลัวต่อเทพเจ้า สิ่งศักดิ์สิทธิ์ ผีป่า ผีเขา หรือผีตามธรรมชาติที่คอยปกปักรักษา ผีน้ำไร ผีนา ในทุกวันสี่ลชาวลีซอ จะทำพิธีเช่นไหว้ผีบรรพบุรุษภายในบ้าน โดยหัวหน้าครอบครัวหรือชายชาวลีซอ จะเป็นผู้จุด ธูป เทียนบอกกล่าวแก่บรรพบุรุษ โดยมากทุกบ้านจะมีหิ้งบูชาผีบรรพบุรุษ ยกเว้นนับถือศาสนาคริสต์ ตั้งหิ้งบูชาไม่ได้ ประเพณีการเกี้ยวสาว นับได้ว่าเป็นสิ่งสำคัญของชายชาวลีซอ ดังโคลงบทหนึ่งของลีซอว่า “ผีเฝ้าต่อ ชาเยื่อต่อ จำจะ ตูบี่ชะ” (ดื่มสุรา จิบน้ำชา สรรหาอาหาร ร่วมรักสาวสะคราญ) โดยชายชาวลีซอใช้ซิงติดเป็นเพลงเพื่อใช้ในการเกี้ยวสาว ข้อห้ามในการเกี้ยว คือ มิให้เกี้ยวสาวในบริเวณบ้านถือว่าเป็นการผิดผี และห้ามมีญาติของฝ่ายหญิงที่เป็นผู้ชายอยู่บริเวณนั้น

เพราะถือว่าไม่ให้เกียรติ โดยมากนัดพบกันยามไปไร่หรือบริเวณครกตาข้าว เพื่อร้องเพลงโต้ตอบกันเมื่อหนุ่มสาวตกลงใจแต่งงาน ฝ่ายชายจะนำผู้ใหญ่มาสู่ขอ คำสินสอดหญิงลีชู้ค่อนข้างแพง เพราะเมื่อแต่งงานฝ่ายหญิงต้องแต่งเข้าบ้านฝ่ายชาย ต้องทำงานทั้งในบ้านและนอกบ้านแทบทุกอย่าง ประเพณีสำคัญอีกอย่างหนึ่งคือ เทศกาลปีใหม่ เรียกว่า กีนวอ ภาษาลีซอคือ “โซเซี้ยอาบา” สำหรับวันปีใหม่นั้น ชาวลีซอถือว่า เป็นวันที่มีความสำคัญมาก นับเป็นวันที่เริ่มต้นสิ่งใหม่ๆ ในชีวิต ซึ่งตรงกับช่วงเทศกาลตรุษจีนและยังมีความคล้ายคลึงในบางพิธีกรรม เช่น ในตอนเช้าจะมีการยิงปืน จุดประทัด มีการประกอบพิธีเข้าทรงเพื่อขจัดสิ่งอัปมงคล การทำบุญศาลเจ้าและเทพเจ้าต่างๆ เพื่อขอศีล ขอพรจากองค์เทพให้เกิดสิ่งดีงามตามปรารถนา หลายหมู่บ้าน ชาวลีซอจะไปรวมตัวกันที่บ้านหมอผีประจำหมู่บ้าน มีการเลี้ยงเหล้าข้าวโศดและอาหาร เพื่อเป็นการเฉลิมฉลอง ตอนกลางคืนมีการเต้นรำ เรียกว่า “เต็นจ๊ะคี” ทั้งนี้ในวันสิ้นปีของชาวลีซอจะมีประเพณีตำข้าวบึก (ข้าวเหนียวนำไปตากจนนุ่มโรยแป้งหรืองา) และพิธีเรียกขวัญ สิ่งที่น่าสนใจในเรื่องภูมิปัญญาของชาวลีซอคือ เครื่องดนตรีซึ่งมีความโดดเด่น ด้วยความเป็น งานฝีมือ โดยใช้วัสดุจากธรรมชาติ การเล่นเครื่องดนตรีถือว่า เป็นเรื่องของผู้ชาย เครื่องดนตรีที่นิยมกันมากของชาวลีซอ คือ พิณ 3 สาย เรียกว่า ซิง (ชื่อ บือ) ทำจากไม้และหนังตะกวด เป็นเครื่องดนตรีประเภทดีด และแคน (ผู้หญิง) ทำจากน้ำเต้าและปล้องไม้เล็กๆ ที่ถูกคัดสรร เป็นเครื่องดนตรีประเภทเป่า

สาระสำคัญของแผนแม่บทการพัฒนากลุ่มชาติพันธุ์ในประเทศไทย (พ.ศ.2558-2560)

สาระสำคัญของแผนแม่บทการพัฒนากลุ่มชาติพันธุ์ในประเทศไทย ช่วงปีพ.ศ.2558-2560 สรุปได้ดังนี้

- 1) ยึดแนวพระราชดำริและปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเป็นกรอบแนวทางการพัฒนา โดยมีประชาชนกลุ่มชาติพันธุ์เป็นศูนย์กลาง มีสิทธิและดำรงไว้ซึ่งอัตลักษณ์ของตนตามวิถีชีวิตและภูมิสังคมแต่ละท้องถิ่น
- 2) พัฒนาคนและคุณภาพของคนกลุ่มชาติพันธุ์ให้ได้รับสิทธิ ตามกฎหมายมีความเป็นอยู่ที่ดี ความมั่นคงมีคุณภาพชีวิตที่ดีชุมชนเข้มแข็ง พัฒนาสวัสดิการสังคมอย่างเท่าเทียมให้ สามารถพึ่งตนเองได้และมีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาส่วนรวมเพื่อเตรียมก้าวสู่สากล
- 3) พัฒนาและสร้างจิตสำนึกประชาชนกลุ่มชาติพันธุ์ ในการเป็นพลเมืองไทยที่ดีมีสิทธิหน้าที่ ดังเช่นคนไทยทั่วไปและได้รับการยอมรับมีภูมิ คัมภีร์ และมี โอกาสเข้าถึง บริ การพื้ นฐานต่างๆ เพื่อดำรงอยู่ภายใต้สถานการณ์การเปลี่ยนแปลงวิสัยทัศน์“กลุ่มชาติ พันธ์ ในประเทศไทยเป็ นพลเมื องที่มีคุณภาพได้รับการพัฒนาเพื่อมีคุณภาพชีวิตที่ดีสามารถพึ่งตนเองได้ ดำรงไว้ ซึ่งอัตลักษณ์ ของตนเองและได้ รับสิทธิทางวัฒนธรรมได้ รับการยอมรับ พร้อมก้าวสู่กระบวนการพัฒนาส่วนรวมและก้าวสู่สากล

วัตถุประสงค์

- 1) เพื่อให้กลุ่มชาติพันธุ์ ในประเทศไทยได้ รับการ พัฒนาและคุ้มครองสิทธิความเป็น บุคคลทางกฎหมายและการตั้งถิ่นฐานเพื่อเป็นพลเมืองไทยที่สมบูรณ์และมีคุณภาพ
- 2) เพื่อสร้างภูมิคุ้มกันและโอกาสในการประกอบอาชีพและพัฒนาระดับความเป็นอยู่ ของประชากรกลุ่มชาติพันธุ์สามารถพึ่งตนเองได้และก้าวสู่กระบวนการพัฒนาส่วนรวม
- 3) เพื่อพัฒนาคนและคุณภาพชีวิตของคนกลุ่มชาติพันธุ์ในประเทศไทยให้มีการเรียนรู้ อย่างต่อเนื่องมีโอกาสเข้าถึงบริการพื้นฐานและมีส่วนร่วมในการพัฒนาและสร้างฐาน ความมั่นคงของ ทรัพยากรธรรมชาติ
- 4) เพื่อศึกษาวิจัยและขยายองค์ความรู้ในอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ในประเทศไทยเพื่อ สร้างความรู้ความเข้าใจและการยอมรับในสังคมและเผยแพร่ในรูปศูนย์เรียนรู้ตามภูมิสังคมแต่ละท้องถิ่น
- 5) เพื่อพัฒนาประสิทธิภาพการบริหารจัดการดำเนินงานพัฒนากลุ่มชาติพันธุ์ในประเทศ ไทย

กลุ่มเป้าหมายในการดำเนินงานตามลักษณะการตั้งถิ่นฐาน 4 กลุ่ม คือ กลุ่มชุมชนบน พื้นที่สูง กลุ่มตั้งถิ่นฐานบนพื้นที่ราบ กลุ่มตั้งถิ่นฐานในทะเล และกลุ่มตั้งถิ่นฐานในป่า โดยมีพื้นที่เป้าหมายในการดำเนินงานดังนี้

- 1) กลุ่มชุมชนบนพื้นที่สูง จำนวน 20 จังหวัด ในพื้นที่ภาคเหนือและภาคกลางตะวันตก ได้แก่

1.1 พื้นที่โครงการรูปแบบการพัฒนาบนพื้นที่สูง (พื้นที่เดิมและส่วนขยาย) ใน ความรับผิดชอบของกรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ จำนวน 14 จังหวัด 65 เขตพื้นที่ 140 หมู่บ้าน/กลุ่ม บ้าน

1.2 พื้นที่บูรณาการดำเนินงานในโครงการต่างๆได้แก่ โครงการรักษาน้ำเพื่อพระ แม่ของแผ่นดิน จำนวน 5 จังหวัด 9 ลุ่มน้ำ 115 หมู่บ้าน โครงการพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ จำนวน 6 จังหวัด 18 พื้นที่ 42 หมู่บ้าน/กลุ่มบ้าน โครงการศูนย์ บริการและพัฒนาที่สูงปางตองตาม พระราชดำริจังหวัดแม่ฮ่องสอน จำนวน 16 หมู่บ้าน/กลุ่มบ้าน โครงการศูนย์บริการ และ พัฒนาลุ่มน้ำ ปายตามพระราชดำริจังหวัดแม่ฮ่องสอน จำนวน 13 หมู่บ้าน/กลุ่มบ้าน โครงการพัฒนาเพื่อความมั่นคง พื้นที่ชายแดน 2 จังหวัด 34 หมู่บ้าน/กลุ่มบ้าน

- 2) กลุ่มตั้งถิ่นฐานในทะเล (ชาวเล) จำนวน 5 จังหวัด 41 ชุมชน
- 3) กลุ่มตั้งถิ่นฐานในป่า

4) กลุ่มตั้งถิ่นฐานบนพื้นราบ

สภาพบริบทของพื้นที่ทำการวิจัย

1. ชมรมผู้สูงวัยกลุ่มชาติพันธุ์ลีซอ (ลีซู) บ้านใหม่ลีซอ ตำบลปึงโค้ง อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่

แต่เดิมกลุ่มชาติพันธุ์ลีซอ บ้านใหม่ลีซอ ตำบลปึงโค้ง อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ อาศัยอยู่ที่บ้านลีซอหลังเมือง ตำบลม่อนจอง อำเภอมก๋อย จังหวัดเชียงใหม่ ในปี พ.ศ. 2537 สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์พระบรมราชินีนาถในรัชกาลที่ 9 ทรงมีพระราชดำริ ให้อพยพราษฎรกลุ่มชาติพันธุ์ลีซอ จากบ้านลีซอหลังเมือง อำเภอมก๋อย จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งตั้งอยู่ในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่ามก๋อย เนื่องจากทรงห่วงใยว่าจะมีการตัดไม้ทำลายป่าในบริเวณแหล่งต้นน้ำลำธารซึ่งหน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้สนองพระราชดำริ โดยได้อพยพราษฎรกลุ่มนี้ มาอาศัยอยู่ในเขตพื้นที่โครงการพระราชดำริ บ้านแขกโข ตำบลหนองบัว อำเภอไชยปราการ จังหวัดเชียงใหม่ ต่อมาราษฎรที่อยู่อาศัยอยู่ในพื้นที่โครงการฯ ประสบปัญหาการขาดแคลนน้ำ อีกทั้งประชากรเพิ่มมากขึ้น ทำให้พื้นที่ทำกินมีไม่เพียงพอ ส่งผลต่อรายได้ในครัวเรือน และการพัฒนาคุณภาพชีวิตที่เป็นไปอย่างจำกัดกระทั่งวันที่ 11 พฤศจิกายน พ.ศ. 2538 สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์พระบรมราชินีนาถใน รัชกาลที่ 9 ทรงมีพระราชดำริรับสั่งให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ร่วมกันจัดหาที่ดินทำกิน และที่อยู่อาศัยใหม่คือที่อยู่ปัจจุบันนี้

2. กลุ่มชาติพันธุ์มูเซอ(ลาหู่) บ้านห้วยจะคำน ตำบลปึงโค้ง อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่

บ้านห้วยจะคำน ก่อตั้งเป็นหมู่บ้าน ในปี พ.ศ. 2516 เป็นชนเผ่าลาหู่ (มูเซอ) ซึ่งอพยพมาจากบ้านสันตันคู้ ตำบลท่าตอน อำเภอแม่ฮาด จังหวัดเชียงใหม่ เริ่มแรกมีครัวเรือน 16 หลังคาเรือน โดยมีผู้นำหมู่บ้านคือนายจะวอ จะหลู ขึ้นกับบ้านห้วยโท หมู่ 6 ตำบลเมืองงาย อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ ต่อมาได้ทำการแยกหมู่บ้านในปี พ.ศ. 2533 ออกมาบ้านห้วยโท เขตบ้านห้วยจะคำน พื้นที่อยู่อาศัยประมาณ 1,050 ไร่ พื้นที่ทำกินประมาณ 1,912 ไร่ พื้นที่นาประมาณ 120 ไร่ ป่าอนุรักษ์/ป่าชุมชน 3 แห่ง และป่าใช้สอย ประมาณ 10 ไร่ ในอดีตปลูกงา ข้าวไร่ และพริกในไร่เท่านั้น อพยพมาเพราะไม่มี ที่ทำกิน เนื่องจากที่ดินเดิมอยู่ในเขตป่าสงวน จึงให้ป่าไม้อำเภอหาที่อยู่ทำกินให้ใหม่

3. กลุ่มชาติพันธุ์ม้ง บ้านแม่สาบน้อย ตำบลโป่งแยง อำเภอแมริม จังหวัดเชียงใหม่

บ้านแม่สาบน้อยเป็นหมู่บ้านที่ตั้งประมาณ พ.ศ. 2520 โดยเป็นหมู่บ้านกลุ่มชาติพันธุ์ม้ง ที่อพยพ มาจาก 3 พื้นที่ ได้แก่ (1) บ้านละอูบ อำเภอแม่ลาน้อย จังหวัดแม่ฮ่องสอน (2) บ้านวัดจันทร์ อำเภอ แม่แจ่ม (ปัจจุบันคืออำเภอกัลยาณิวัฒนา) จังหวัดเชียงใหม่ และ (3) อำเภอแม่สะเรียง จังหวัดแม่ฮ่องสอน โดยได้ย้ายมาลงหลักปักฐานที่แถบสันดอยบ้านแม่สาเก่าก่อน แต่เนื่องจากสันดอย บ้านแม่สาเก่ามีน้ำไม่เพียงพอต่อการทำเกษตร จึงได้มาตั้งหมู่บ้านใหม่ที่บ้านแม่สาบน้อยแทน บ้านแม่สาบน้อย มีจำนวนครัวเรือนทั้งหมด 136 ครัวเรือน ประชากรรวม 855 คน เป็นชาย 437 คน และหญิง 418 คน โดยแบ่งตามช่วงอายุได้ดังนี้ ช่วงอายุระหว่าง 0-18 ปี จำนวน 327 คน เป็นชาย 181 คน หญิง 146 คน ช่วงอายุระหว่าง 18-60 ปี จำนวน 472 คน เป็นชาย 233 คน หญิง 239 คน และอายุ 60 ปีขึ้นไป จำนวน 56 คน เป็น ชาย 23 คน และหญิง 33 คน (สำนักงานทะเบียนกลาง กรมการปกครอง ,2561)

4. กลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยง บ้านพระบาทห้วยต้ม ตำบลนาทราย อำเภอเถลี จังหวัดลำพูน

ชุมชนบ้านพระบาทห้วยต้ม ตำบลนาทราย อำเภอเถลี จังหวัดลำพูน เป็นชุมชนกะเหรี่ยงที่มีประวัติความเป็นมาที่ยาวนาน จากการบอกเล่าของชาวบ้านได้ให้ข้อมูลโดยการลำดับเหตุการณ์ เริ่มตั้งแต่ปี พ.ศ.2506 เดิมที่ชุมชนพระบาทห้วยต้ม มีชื่อเรียกว่า “บ้านห้วยข้าวต้ม” ซึ่งขณะนั้นยังไม่ได้ตั้งเป็นหมู่บ้าน แต่เป็นอาศรมตั้งอยู่กลางป่า ปัจจุบันตรงกับบ้านนาเลียง หมู่ที่ 1 ตำบลนาทราย อำเภอเถลี จังหวัดลำพูน โดยครั้งนั้นมีครูบาชัยยะ วงศา จำวตอยู่ที่นี่ ก่อนหน้านั้นท่านเคยเดินทางจุดธูปไปตามหมู่บ้านชาวกะเหรี่ยงต่างๆ ในพื้นที่จังหวัดตาก แม่ฮ่องสอน เชียงใหม่ และลำพูน ทำให้ท่านเป็นที่รู้จักและเป็นที่เคารพเลื่อมใสศรัทธาของชาวกะเหรี่ยงเป็นจำนวนมาก ท่านได้เดินทางมาจำพรรษาที่วัดพระบาทห้วยต้มเมื่อครั้งมีอายุได้ 33 ปี โดยระยะแรกที่ท่านมาอยู่ มีชาวกะเหรี่ยง ติดตามท่านมาไม่มากนัก จนกระทั่งปี พ.ศ. 2514 มีการอพยพของชาวกะเหรี่ยงประมาณ 600 หลังคาเรือน จากตำบล แม่ตื่นใต้ อำเภอแม่ระมาด จังหวัดตาก รวมได้ราว 3,000 กว่าคน ทุกคนบริโภคอาหารมังสวิรัตตาม คำสอนของครูบาชัยยะวงศา ซึ่งได้ชี้ให้เห็นโทษของการบริโภคเนื้อสัตว์ หันมาบริโภคข้าวจิ้มพริกกับเกลือและผักต้มแทน ซึ่งแต่เดิมนั้น ชาวกะเหรี่ยงเหล่านี้ไม่เคยเห็นพระสงฆ์มาก่อน ต่างกลัวกันมาก เมื่อเห็นครูบาชัยยะ วงศา เดินมาต่างรีบอุ้มลูกจูงหลานหนีเข้าบ้าน พวกผู้ชายที่ใจกล้าก็เข้ามาพูดคุยซักถามท่านบ้าง ก็เอามือลูบหัวท่านเล่นแล้วเรียกท่านว่า “เสี้ยว” เพราะไม่ได้นับถือศาสนาพุทธ จึงไม่รู้จักพระสงฆ์ ต่อมา ครูบาชัยยะวงศา ได้ใช้กุศโลบายค่อย ๆ ทะล่อมสอนชาวกะเหรี่ยงเหล่านี้ให้เลิกลืบล้างประเพณีบูชายัญและหันมานับถือพระพุทธศาสนาแทน

5. กลุ่มชาติพันธุ์ลัวะ บ้านละอูป ตำบลห้วยหอม อำเภอแม่ลาน้อย จังหวัดแม่ฮ่องสอน

สภาพทั่วไป บ้านละอูป แต่เดิมชาวลัวะมีถิ่นฐานอยู่ในเขตตัวเมืองเชียงใหม่ ในสมัยขุนหลวงวิลังคะได้อพยพแยกย้าย กันไป 9 ตระกูล เช่น ตระกูลที่ 1 คือตระกูลเจ้าดวงเดือน ตระกูลที่ 2-3 คือตระกูลสะมัง ส่วนหนึ่งได้มา ตั้งถิ่นฐานที่บ้านละอูป จากหลักฐานร่องรอยเศษแก้วและไหที่ยังคงเหลือซึ่งพบที่ทุ่งนาอยู่ห่างจาก หมู่บ้าน 6 กิโลเมตร สามารถสันนิษฐานได้ว่า บ้านละอูปก่อตั้งมาไม่น้อยกว่า 500 ปี และคาดว่าการโยกย้ายถิ่นฐานหลายครั้งสำหรับที่มาของชื่อบ้านละอูปมีอยู่สองตำนานด้วยกัน โดยตำนานแรกกล่าวว่า แรกเริ่มบริเวณ ดังกล่าวถูกเรียกว่า “โมซาเปียง” ถูกตั้งชื่อเรียกตามลักษณะเด่นของพื้นที่เมื่อเจ้าเมืองละเวอะ (เจ้าโป๊ก) ได้ส่งบริวารออกไปเยี่ยมหมู่บ้านต่างๆ และได้แบกอุบ (อุบทำจากเงิน มีลักษณะเป็น ทรงกระบอก ทรงกลมหรือทรงรี) ซึ่งเป็นภาชนะสำหรับใส่สิ่งของ หรือใส่หมากพลู หรือเก็บของมีค่า ประเภทแก้ว แหวน เงิน ทองเมื่อมาถึงที่ โมซาเปียงแล้วขนอุบไปไม่ไหว บริวารของเจ้าโป๊กจึงได้ทิ้งอุบนี้เอาไว้ จึงเป็นที่มาของคำว่า “ละอูป” หมายถึงทิ้งอุบ และตำนานที่สองเป็นของแม่แจ่มกล่าวว่า มีช่างได้มาตีเครื่องเงินบริเวณหมู่บ้าน ต่อมาเสียชีวิตและทิ้งอุบไว้ ซึ่งอุบดังกล่าวเปิดไม่ได้ และไม่มีใครรู้ว่าข้างในคือสิ่งใด จึงเป็นที่มาของชื่อบ้านละอูป

แนวคิดเป้าหมายการพัฒนาผู้สูงอายุ

ศศิพัฒน์ ยอดเพชร (2549) กล่าวถึงแนวคิดนี้ในหนังสือ สวัสดิการผู้สูงอายุ แนวคิดและวิธีการปฏิบัติงานสังคมสงเคราะห์ คือ การดำเนินงานเพื่อก่อให้เกิดสวัสดิการที่ดีต่อผู้สูงอายุนั้น ขึ้นอยู่กับแนวคิดที่เป็นเป้าหมายของการพัฒนาสังคมหลากหลายประการ ในที่นี้นำเสนอเพียง 3 แนวคิด ที่เป็นแนวคิดหลักในประเทศไทยปัจจุบัน คือ แนวคิดคุณภาพชีวิต แนวคิดความมั่นคงของมนุษย์ และแนวคิดพื้นฐานในการจัดการสวัสดิการ ซึ่งแต่ละแนวคิด มีรายละเอียดและเป้าหมาย ดังนี้

1. แนวคิดคุณภาพชีวิต

เป้าหมายที่สำคัญของการพัฒนาประเทศประการหนึ่ง คือ การมุ่งให้ประชาชนมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น มีสุขภาพกาย และสุขภาพจิตที่ดีสามารถพึ่งตนเองได้ และมีความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของสังคม ซึ่งหมายถึง ประชาชนนั้นมีคุณภาพชีวิตที่ดี (Quality of Life) คำว่าคุณภาพชีวิตที่ดี เป็นคำศัพท์ที่

ค่อนข้างจะเป็นนามธรรม และเป็นจิตวิสัย (Subjective) ครอบคลุมบริบท ทั้งเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และค่านิยมต่างๆ ดังนั้น การให้ความหมายการเป็นผู้สูงอายุที่มีคุณภาพน่าจะครอบคลุมคุณลักษณะดังนี้ (ศศิพัฒน์ ยอดเพชร, 2542, น. 104-105)

ประเด็นที่ 1 ผู้สูงอายุที่มีคุณภาพ หมายถึง ผู้สูงอายุที่ประสบความสำเร็จ (Successful ageing) เป็นผู้ที่ดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างเหมาะสม สอดคล้องกับความพึงพอใจและความปรารถนาของตนเอง ซึ่งความหมายตามนัยนี้ ค่อนข้างเน้นแนวคิดทางด้านจิตวิทยาและแนวทางการดำเนินชีวิตของปัจเจกบุคคล ในลักษณะของหลากหลายแนวทาง (Multi criteria Approach) คุณลักษณะของผู้สูงอายุที่ประสบความสำเร็จ ประกอบด้วย การมีช่วงระยะเวลาของการมีอายุยืนยาว มีภาวะด้านสุขภาพกายและสุขภาพจิตที่ดี มีการตระหนักในคุณภาพชีวิตที่ดี มีความสามารถทางสังคมและเศรษฐกิจ ความสามารถในการควบคุมตนเอง และมีความพึงพอใจในชีวิต (Palmore, 1979 ; Koff, 1982 ; Bengtson & Kuypers, 1985 ; Rowe & Kahn, 1987)

ประเด็นที่ 2 การมีคุณภาพชีวิตที่ดี หมายถึง การเป็นผู้สูงอายุที่มีศักยภาพและความสามารถ (Productive Ageing) (Caro; Bass & Chen, 1993) เป็นความสามารถในการพึ่งพาตนเองเท่าที่จะทำได้ของผู้สูงอายุ แนวคิดนี้ได้ถูกพัฒนาขึ้นเพื่อตอบสนองและแก้ไขทัศนคติทางลบต่างๆ ต่อผู้สูงอายุโดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อลดอุปสรรคต่างๆ ที่มีผลต่อการดำเนินชีวิตของผู้สูงอายุ เป็นแนวคิดที่ให้จุดเด่นกับการนำความสามารถของผู้สูงอายุไปใช้ประโยชน์นั่นเอง

จากแนวคิดดังกล่าวนี้ ผู้สูงอายุที่มีคุณภาพ คือ ผู้ที่มีศักยภาพและความสามารถเป็นหลัก แต่ขณะเดียวกันก็มิได้ละเลยที่นำแนวคิดของการเป็นผู้สูงอายุที่ประสบความสำเร็จ มาพิจารณาร่วมด้วย ทั้งนี้ เพราะผู้สูงอายุในอนาคตจะเผชิญกับสถานการณ์ต่างๆ ในลักษณะขององค์รวมอย่างรอบด้าน ดังนั้น ผู้สูงอายุที่มีคุณภาพจึงหมายถึง ผู้ที่ดูแลตนเองได้ (Self-Care) พึ่งตนเองได้ (Self-Reliance) ทำในสิ่งที่ปรารถนาได้ตามศักยภาพของตน ทำประโยชน์ต่อผู้อื่นและสังคม มีความพึงพอใจในชีวิตความเป็นอยู่ในปัจจุบัน และเตรียมพร้อมสำหรับความเปลี่ยนแปลงต่างๆ

ศ.นพ.ประเวศ วะสี (2542, น.10 อ้างถึงใน ศศิพัฒน์ ยอดเพชร, 2544, น. 139) ได้ให้ความหมายของคำว่า คุณภาพชีวิตที่ดีตามนัยของวัฒนธรรมไทยและพุทธศาสนาว่าหมายถึง อิศราภาพ และการหลุดพ้น จากความบีบคั้น คุณภาพชีวิต สุขภาพ หรือสุขภาวะ (Well-being) เป็นอย่างเดียวกับเรื่องอิสราภาพ

ซึ่งแยกออกเป็น 4 เรื่อง คือ กาย (Physical) จิต (Mental) สังคม (Social) โดยพิจารณาว่า ผู้สูงอายุควรเตรียมตัว ด้านสุขภาพกาย ให้พร้อมแต่วัยหนุ่มสาว จิตต้องร่าเริงแจ่มใส ต้องรู้ว่าตัวเองมีประโยชน์ มีความหมายกับคนอื่นจะได้ภาคภูมิใจ ส่วนเรื่องสติสมาธินั้น ถ้าสามารถเจริญสติ สมาธิได้ คุณภาพชีวิตก็จะสูง มีภูมิปัญญากันมากขึ้น ด้านสังคม ควรให้ความสำคัญกับครอบครัว ครอบครัวอบอุ่นเป็นเรื่องสำคัญ และการมีส่วนร่วมในชุมชน เป็นยาอายุวัฒนะของผู้สูงอายุ ประการสุดท้าย ผู้สูงอายุควรมีการพัฒนาทางด้านขบวนการเรียนรู้ เน้นการศึกษาตลอดชีวิต ควรมีการพัฒนาทางด้านจิตวิญญาณ (Spiritual Development) โดย ลด ละ และการไม่ยึดมั่นในตัวกูของกู

2. แนวคิดความมั่นคงของมนุษย์

แนวคิดความมั่นคงของมนุษย์ (Human Security) ได้มีการเปลี่ยนแปลงกระบวนทัศน์ จากจุดที่เน้นความมั่นคงทางการเมืองเป็นหลัก มาสู่จุดเน้นความมั่นคงของมนุษย์ โดยมุ่งให้เกิดการพัฒนาที่มีประชาชนเป็นศูนย์กลาง (People Center) ดังนั้น ความมั่นคงของมนุษย์ จึงมีความหมายได้ 2 ประเด็น คือ อาจหมายถึง การดำเนินการปกป้องมนุษย์ เพื่อให้เกิดความเป็นอิสระ ความปลอดภัยจากการกระทำสถานการณ์ที่เกิดในภาวะฉุกเฉิน และที่เป็นอุปสรรคต่อการดำเนินชีวิต เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งให้เกิดขึ้น อีกความหมายหนึ่ง หมายถึง การสร้างระบบเพื่อให้ประชาชนมีความอยู่รอด มีศักดิ์ศรี และดำรงชีวิตอย่างเหมาะสม ซึ่งจาก 2 ความหมายดังกล่าวนี้ ความมั่นคงของมนุษย์จึงมีเป้าหมายเบื้องต้น ที่มุ่งให้เกิดความเป็นอิสระและปลอดภัยในหลากหลายประการ ได้แก่ ความเป็นอิสระจากความต้องการ และความขาดแคลน ความปลอดภัยจากความกลัว และความปลอดภัยจากการถูกกระทำที่ไม่เหมาะสมอื่นๆ การดำเนินงานเพื่อให้เกิดความมั่นคงของมนุษย์ดังกล่าว ได้มีการกำหนดยุทธวิธีหลัก 2 ประการ ได้แก่ การปกป้อง (Protection) และการเสริมสร้างพลัง (Empowerment) โดยการปกป้อง เป็นยุทธวิธีที่มุ่งป้องกันประชาชน ให้ปลอดภัยจากอันตรายต่างๆ ซึ่งเกี่ยวข้องกับการสร้างค่านิยมทางสังคม การพัฒนากระบวนการให้เป็นระบบ เพื่อป้องกันความไม่มั่นคง ไม่ปลอดภัยต่างๆ ส่วนการเสริมสร้างพลังเป็นกลวิธีที่จะช่วยสร้างประชาชนให้พัฒนาศักยภาพ และมีส่วนร่วมในการตัดสินใจอย่างเต็มที่ ซึ่งยุทธวิธีทั้ง 2

ประการนี้ เป็นสิ่งที่มุ่งเสริมแรงแก่ประชาชนในทุกสถานการณ์และทุกกรณี ดังนั้น แนวคิดความมั่นคงของมนุษย์ จึงเป็นแนวคิดที่ถูกนำมาใช้เป็นเป้าหมายในการดำเนินงานเพื่อผู้สูงอายุร่วมกับแนวคิดอื่น

3. แนวคิดพื้นฐานในการจัดบริการ

แนวคิดพื้นฐานในการจัดบริการสวัสดิการผู้สูงอายุ ที่ยึดถือกันมานานและยังคงเป็นรากฐานในการปฏิบัติต่อผู้สูงอายุ ประกอบด้วย แนวความคิด 2 ประการ คือ แนวคิดด้านมนุษยธรรม (Humanitarian Aspect of Ageing) ซึ่งหมายถึง ผู้สูงอายุควรได้รับความช่วยเหลือตามหลักมนุษยธรรม และความต้องการด้านสุขภาพอนามัยและโภชนาการ ที่อยู่อาศัย และสภาพแวดล้อม ครอบครัว สวัสดิการสังคม ความมั่นคงทางรายได้ และการจ้างงาน รวมถึงการศึกษา ส่วนอีกแนวคิดหนึ่ง ได้แก่ แนวคิดด้านพัฒนา (Developmental Aspect of Ageing) ซึ่งหมายถึง แนวคิดที่มุ่งส่งเสริมบทบาทของผู้สูงอายุในกระบวนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม แนวความคิดหลักดังกล่าวนี้ ถือว่าเป็นกรอบในการปฏิบัติต่อผู้สูงอายุของประเทศไทยและประเทศอื่นๆ ต่อมาความสนใจในเรื่องผู้สูงอายุของนานาประเทศมีเพิ่มมากขึ้น ดังนั้น จึงมีการกำหนดหลักการในการปฏิบัติต่อผู้สูงอายุเพิ่มมากขึ้น โดยสมัชชาสหประชาชาติได้รับรองสิทธิของผู้สูงอายุใน พ.ศ. 2534 และประเทศต่างๆ ได้ยึดถือเป็นหลักการปฏิบัติต่อผู้สูงอายุ เช่นเดียวกัน หลักการที่สหประชาชาติเน้น 5 ประการ คือ ความเป็นอิสระ การมีส่วนร่วม การดูแลเอาใจใส่ ความพึงพอใจในตนเอง และเรื่องศักดิ์ศรี ดังรายละเอียดต่อไปนี้ (กองสวัสดิการสงเคราะห์, 2542 อ้างถึงใน ศศิพัฒน์ ยอดเพชร, 2549)

1. ความเป็นอิสระ หมายถึง ผู้สูงอายุทุกคนควรได้รับอาหาร น้ำดื่ม ที่พักอาศัย เครื่องนุ่งห่มและการดูแลสุขภาพอนามัย อย่างเพียงพอ มีโอกาสได้ทำงาน และควรมีส่วนร่วมกำหนดภาวะการพ้นจากแรงงานของตนเอง สามารถอาศัยอยู่ท่ามกลางสภาวะแวดล้อมที่ปลอดภัยและสามารถอาศัยอยู่ในบ้านให้นานที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ รวมถึงมีโอกาสดำเนินการตามนโยบายที่จะมีผลต่อชีวิตความเป็นอยู่ของผู้สูงอายุเองโดยตรง รวมทั้งได้แลกเปลี่ยนความรู้และทักษะกับคนรุ่นหลัง นอกจากนี้ ใน

2. การมีส่วนร่วม ผู้สูงอายุควรมีส่วนร่วมกำหนดและดำเนินการตามนโยบายที่จะมีผลต่อชีวิตความเป็นอยู่ของผู้สูงอายุเองโดยตรง รวมทั้งได้แลกเปลี่ยนความรู้และทักษะกับคนรุ่นหลัง นอกจากนี้ ใน

การมีส่วนร่วมของผู้สูงอายุ ผู้สูงอายุต้องสามารถแสวงหาและขยายโอกาสสำหรับการให้บริการแก่ชุมชน ตามความสนใจ และขีดความสามารถของผู้สูงอายุเอง ประการสำคัญ คือ ผู้สูงอายุสามารถรวมตัวเพื่อ เคลื่อนไหวหรือก่อตั้งสมาคมผู้สูงอายุได้

3. การดูแลเอาใจใส่ ผู้สูงอายุควรได้รับประโยชน์จากการปกป้องคุ้มครอง และการดูแลของ ครอบครัวและชุมชน ซึ่งต้องสอดคล้องกับระบบ ค่านิยม และวัฒนธรรมของแต่ละสังคม ผู้สูงอายุต้อง ได้รับการดูแลเอาใจใส่ด้านสุขภาพเพื่อช่วยให้สามารถดำรงอยู่ในสังคม ได้รับการฟื้นฟูให้สภาวะทาง ร่างกาย จิตใจ และอารมณ์อยู่ในระดับที่สมบูรณ์ ในด้านบริการสังคมและทางกฎหมาย ผู้สูงอายุควรได้รับ การปกป้องและคุ้มครองด้วยดี ให้อยู่ในระดับที่เหมาะสม ซึ่งสถาบันที่ให้บริการด้านการปกป้องคุ้มครอง ฟื้นฟู การกระตุ้นทางสังคมและจิตใจ ต้องสร้างสภาวะแวดล้อมที่เต็มไปด้วยความเห็นอกเห็นใจให้ผู้สูงอายุ รู้สึกมั่นคง นอกจากนี้ ผู้สูงอายุควรได้รับสิทธิและเสรีภาพขั้นพื้นฐานของความเป็นมนุษย์ เมื่ออยู่ภายใต้ที่ พักอาศัย สถานที่บำบัด หรือดูแลรักษาใดๆ ก็ตาม ซึ่งรวมถึงการให้ความเคารพในศักดิ์ศรี ความเชื่อ ความ ต้องการ และความเป็นส่วนตัว รวมทั้งเคารพในสิทธิของผู้สูงอายุที่จะตัดสินใจในเรื่องที่เกี่ยวกับการดูแล และคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุเอง

4. ความพึงพอใจในตนเอง ในประเด็นนี้ ผู้สูงอายุควรมีโอกาสพัฒนาศักยภาพของตนเอง ได้อย่าง เต็มที่ และผู้สูงอายุควรได้ใช้ทรัพยากรด้านการศึกษา วัฒนธรรม จิตใจ และสันติภาพที่มีในสังคมให้เกิด ประโยชน์มากที่สุด

5. ศักดิ์ศรี ในประเด็นสุดท้าย เรื่องศักดิ์ศรี ผู้สูงอายุควรมีชีวิตอยู่อย่างมีศักดิ์ศรี มีความมั่นคง ปลอดภัย และไม่ถูกแสวงหาประโยชน์ หรือถูกเอารัดเอาเปรียบ ไม่ว่าจะทางร่างกายหรือทางจิตใจ รวมทั้ง ผู้สูงอายุควรได้รับการปฏิบัติอย่างเป็นธรรม โดยไม่คำนึงถึงเพศ เชื้อชาติ หรือเผ่าพันธุ์ ความพิการ หรือ สถานะอื่นๆ และควรได้รับการยกย่องว่ามีคุณค่านอกเหนือจากประโยชน์ในเชิงเศรษฐกิจที่ผู้สูงอายุมีส่วน ช่วยเสริมให้แก่สังคมอีกด้วย

นอกจากแนวคิดพื้นฐานและหลักในการปฏิบัติต่อผู้สูงอายุ ดังกล่าวแล้ว ยังมีปณิธานมาเก๊า ที่ได้ กำหนดแนวคิดและหลักการไว้ ไม่ต่างจากหลักการของสหประชาชาติเท่าใด (Macau Action Plan, 1999) โดยแผนมาเก๊า นี้ ให้ความสำคัญแก่ผู้สูงอายุและครอบครัว โดยในตัวผู้สูงอายุเน้นการสร้างเสริมภาวะ สุขภาพและโภชนาการ การจัดที่อยู่อาศัยให้เหมาะสมกับสภาพร่างกาย การประกันรายได้โดยให้คงการ

จ้างงานในกลุ่มผู้สูงอายุ การคมนาคม การแลกเปลี่ยนทางการตลาด การจัดการด้านสิ่งแวดล้อม และบริการในชุมชนและสังคม ใน พ.ศ. 2544 (ค.ศ. 2001) มีการประชุม The Second World Assembly on Ageing ที่กรุงแมดริด ประเทศสเปน การประชุมครั้งนี้ ได้มีการนำเสนอ แผนปฏิบัติการผู้สูงอายุนานาชาติ กรุงแมดริด พ.ศ. 2544 (Madrid International Plan of Action on Ageing, 2002) ให้ที่ประชุมพิจารณา ซึ่งที่ประชุมได้ให้ความเห็นชอบ ที่จะให้แต่ละประเทศนำไปปฏิบัติร่วมกัน โดยสาระสำคัญของแผนนี้ มีเป้าหมายให้ผู้สูงอายุและสังคมมีความมั่นคง มีส่วนร่วม มีสิทธิ และมีศักดิ์ศรี ของความเป็นมนุษย์อย่างเท่าเทียม ซึ่งแผนปฏิบัติการต่างๆ เหล่านี้ ได้ถูกนำมาใช้เป็นแนวทางการพัฒนาผู้สูงอายุของประเทศต่างๆ อย่างกว้างขวาง

สำหรับประเทศไทย รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 ได้บัญญัติถึงเรื่องสิทธิของผู้สูงอายุ ในหมวดของสิทธิและเสรีภาพของชนชาวไทย และหน้าที่ชนชาวไทย และพระราชบัญญัติผู้สูงอายุ พ.ศ. 2546 ได้กำหนดสิทธิของผู้สูงอายุไว้หลายประการ เพื่อให้ผู้สูงอายุได้รับความช่วยเหลือ มีคุณภาพชีวิตที่ดีและพึ่งตนเองได้ เป็นสิ่งที่ยึดถือปฏิบัติเช่นเดียวกับหลักการอื่นๆ ด้วย ดังนั้น อาจกล่าวได้ว่า แนวคิดพื้นฐานในการปฏิบัติงานกับผู้สูงอายุ เกิดจากความร่วมมือร่วมใจของประเทศต่างๆ และบุคลากรในประเทศนั้นๆ ที่ให้ความสนใจและให้ความสำคัญแก่ผู้สูงอายุ พร้อมทั้งพยายามกระตุ้นและเสริมสร้างจิตสำนึกต่อการจัดบริการสำหรับผู้สูงอายุขึ้น เพื่อเป็นแนวคิดพื้นฐาน เป็นหลักในการพิจารณาปัญหาผู้สูงอายุ และพร้อมที่จะจัดบริการเพื่อผู้สูงอายุต่อไป

แนวคิดการเป็นผู้สูงอายุที่มีศักยภาพ (Active Ageing)

1. ความหมายของผู้สูงอายุที่มีศักยภาพ (Active Ageing)

คำว่า “ผู้สูงอายุที่มีศักยภาพ” (Active Ageing) ได้นำเสนอโดยองค์การอนามัยโลก เพื่อหาแนวทางแก้ไขปัญหาประชากรสูงอายุที่กำลังเพิ่มมากขึ้นในอนาคต เป็นความพยายามปรับเปลี่ยนแนวคิดจาก “การแก้ไขปัญหที่เน้นความต้องการพื้นฐาน (Need-base) ของผู้สูงอายุที่ทำให้เกิดมุมมองต่อกลุ่มเป้าหมายในเชิงลบ ไปสู่แนวคิดการแก้ไขปัญหที่เน้น สิทธิขั้นพื้นฐาน (Rights-base) ที่บุคคลพึง

ได้รับ” โดยได้กำหนดแนวคิดผู้สูงอายุที่มีศักยภาพ (Active Ageing) ว่าเป็นกระบวนการที่นำไปสู่สุขภาพที่ดี (Health) การมีส่วนร่วม (Participation) และหลักประกันที่มั่นคง (Security) เพื่อเสริมสร้างคุณภาพชีวิตเมื่อสูงวัย และให้ประชากรตระหนักถึงสุขภาพด้านร่างกาย สังคม จิตใจ ตลอดจนวิถีชีวิตและการมีส่วนร่วมทางสังคม ในขณะเดียวกัน ควรมีหลักประกันหรือความมั่นคงและการดูแลประชาชนเมื่อประชาชนต้องการด้วย โดยคำว่า “Active” ตามนัยขององค์การอนามัยโลกครอบคลุมมิติต่างๆ ทุกด้าน โดยเน้นการมีส่วนร่วมอย่างต่อเนื่องของผู้สูงอายุในด้านกิจกรรมทางสังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรม จิตวิญญาณและกิจกรรมต่างๆ ในชุมชน ไม่ใช่แค่ความสามารถทางร่างกายที่จะใช้แรงงานเท่านั้น กระนั้นแล้วผู้สูงอายุที่เกษียณจากงาน เจ็บป่วย หรือพิการสามารถมีส่วนร่วมกับครอบครัว ชุมชน สังคม และประเทศชาติได้ นอกจากนี้ ยังให้ความหมายของคำว่า “Health” คือ ความเป็นอยู่ที่ดีทั้งร่างกาย จิตใจ และสังคม การดูแลตัวเองในชีวิตประจำวันและการมีอิสระสามารถพึ่งพาตัวเองได้ของผู้สูงอายุเป็นเป้าหมายสำคัญในการวางกรอบนโยบายสำหรับการเป็นผู้สูงอายุที่มีศักยภาพ (Active Ageing) องค์การอนามัยโลกเสนอแนวคิดนี้ให้แก่ประเทศต่างๆ เพื่อนำไปใช้พัฒนาประชากรสูงอายุให้มีสุขภาพดี มีความตระหนักในคุณภาพชีวิตที่ดี มีความสุขในการดำเนินชีวิต มีความสามารถในทางสังคมและเศรษฐกิจ ตลอดจนมีศักยภาพที่จะพึ่งพิงตนเองเท่าที่จะทำได้ และใช้ความสามารถนั้นช่วยเหลือตนเอง ครอบครัว บุคคลอื่น และสังคม (World Health Organization [WHO], 2002)

สำหรับความหมายของคำว่า “การเป็นผู้สูงอายุที่มีศักยภาพ” นั้น ได้มีผู้ให้ความหมายที่แตกต่างกัน ในกลุ่มที่เน้นคุณลักษณะของผู้ที่มีศักยภาพ เช่น

North Carolina Cooperative Extension Service (2007) ของมหาวิทยาลัยแห่งรัฐ North Carolina ได้กล่าวถึง Active Ageing ว่าหมายถึง ผู้สูงอายุที่มีทัศนคติทางบวก มีโภชนาการที่ดี ออกกำลังกายสม่ำเสมอ และมีกิจกรรมทางสังคม ทำให้หลีกเลี่ยงปัญหาและสามารถจัดการกับวิกฤติในบ้านปลายชีวิตได้มากกว่าคนที่ไม่มีลักษณะนิสัยที่กล่าวมาแล้ว

Department of Local Government and Regional Development (2007) ของ Western Australia (เอมอร์ จารูรังสี, 2550, น.3) กล่าวถึง Active Ageing ว่า เกี่ยวข้องกับบุคคลที่มีโอกาสและใช้โอกาสนั้นรักษาความมีพลัง (Active) ที่เกี่ยวข้องกับลักษณะต่างๆ ของชีวิตตามอายุของพวกเขา ซึ่งรวมถึงการมีส่วนร่วมทางสังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรม จิตวิญญาณ สิ่งแวดล้อม และประชาสังคมที่มากกว่า

ความสามารถหรือมีพลังเพียงทางร่างกาย แต่ยังคงได้รับความเคารพและสนับสนุนจากครอบครัว มีสัมพันธภาพกับเพื่อนและชุมชน ตลอดจนกับสมาชิกคนอื่นๆ ในสังคมด้วย

มูลนิธิสถาบันวิจัยและพัฒนาผู้สูงอายุไทย (2551, น. 140) ผู้สูงอายุที่มีศักยภาพ (Active Ageing) คือ ผู้สูงอายุที่มีสุขภาพดี มีความคล่องแคล่วว่องไว สามารถเคลื่อนไหวได้อย่างมีประสิทธิภาพ ดูแลและพึ่งตนเองได้ มีคุณภาพชีวิตที่ดี ทำประโยชน์ต่อผู้อื่นและสังคม และมีสัมพันธภาพที่ดีกับครอบครัว ชุมชน และสังคม รวมทั้งสมาชิกคนอื่นๆ ในสังคม

องค์การความร่วมมือและพัฒนาทางเศรษฐกิจ (Organization for Economic Cooperation and Development [OECD]) ได้ให้ความหมายที่เน้นทางด้านเศรษฐกิจไว้ว่า ผู้สูงอายุที่มีศักยภาพ คือ ความสามารถของบุคคลเมื่อสูงวัย สามารถทำประโยชน์ให้สังคมที่ตนเองอาศัยอยู่และภาคเศรษฐกิจได้ (Hutchison, Morrison, & Mikhailovich, 2006) โดยความหมายขององค์การความร่วมมือและพัฒนาทางเศรษฐกิจนี้ มุ่งเน้นเฉพาะจุดเปลี่ยนผ่านในช่วงของการเกษียณอายุจากการทำงาน รวมถึงนโยบายเกี่ยวกับตลาดแรงงานและเงินบำนาญเท่านั้น ศศิพัฒน์ ยอดเพชร (2542, น.103) ได้กล่าวถึงผู้สูงอายุที่มีศักยภาพว่า ครอบคลุมลักษณะผู้สูงอายุที่ประสบความสำเร็จ (Successful Ageing) โดยเป็นผู้ที่ดำรงชีวิตในสังคมได้อย่างเหมาะสม สอดคล้องกับความพึงพอใจและความปรารถนาของตนเอง กับการเป็นผู้สูงอายุที่ยังคุณประโยชน์ (Productive Ageing) เป็นความสามารถในการพึ่งพาตนเองเท่าที่จะทำได้ของผู้สูงอายุ และการใช้ความสามารถส่วนตัวในทางสร้างสรรค์ให้แก่ทั้งตนเอง ครอบครัว และบุคคลอื่นในสังคม แนวคิดเรื่องผู้สูงอายุที่มีศักยภาพของ ศศิพัฒน์ ยอดเพชร มีลักษณะครอบคลุมทั้งผู้สูงอายุที่ประสบความสำเร็จและผู้สูงอายุที่ยังคุณประโยชน์ นั่นคือ เป็นผู้ดำรงชีวิตในสังคมได้อย่างเหมาะสม สอดคล้องกับความพึงพอใจและความปรารถนาของตนเองกับการเป็นผู้สูงอายุที่มีศักยภาพและความสามารถในการพึ่งพาตนเองเท่าที่จะทำได้ของผู้สูงอายุ ตลอดจนการใช้ความสามารถส่วนตัวในทางสร้างสรรค์ให้แก่ทั้งตนเอง ครอบครัว และบุคคลอื่นในสังคม

นอกจากนี้ ศศิพัฒน์ ยอดเพชร (2553, น. 126-136) ยังกล่าวเพิ่มเติมอีกว่า ศักยภาพของผู้สูงอายุไทยพิจารณาจากการที่ผู้สูงอายุได้ทำกิจกรรมต่างๆ ให้เกิดประโยชน์ทั้งต่อตนเอง ครอบครัว ชุมชน และสังคม โดยใช้ทักษะความรู้ ความสามารถและภูมิปัญญาของตนให้เป็นประโยชน์ ซึ่งเป็นแนวคิดกว้างกว่าที่กล่าวมา สอดคล้องกับที่ สุทธิชัย จิตะพันธุ์กุล (ระวี สัจจโสภณ, 2556, น. 437) ให้ความหมาย

ของ “Active Ageing” ว่าเป็นกระบวนการที่เหมาะสมนำไปสู่สุขภาพ การมีส่วนร่วม และหลักประกัน ที่สร้างเสริมคุณภาพชีวิตเมื่อสูงอายุ อันแสดงให้เห็นว่า การเป็นผู้สูงอายุที่มีศักยภาพไม่ได้เป็นเรื่องเฉพาะ ผู้สูงอายุเท่านั้น แต่เป็นเรื่องของทุกคนที่ต้องเตรียมตัวเมื่อสูงอายุ โดยเน้นกระบวนการเตรียมการเป็น ผู้สูงอายุที่มีศักยภาพ ได้แก่

1. การตระหนักและยอมรับที่จะทำ (Realization and Made Commitment) คือ การตระหนัก ว่าข้อมูลที่ได้รับเป็นปัญหาและการยอมรับที่จะวางแผนว่าตนเองต้องทำอะไรจึงจะสามารถแก้ปัญหา นั้น
2. การพึ่งพิงตนเอง (Self-reliance) คือ การกระทำการกิจกรรมใดๆ ได้ด้วยตนเอง
3. การทำเพื่อทุกคนและทุกคนทำ (Everyone Does and Does for Everyone) คือ การที่ทุก คนร่วมมือร่วมใจกันทำกิจกรรมเป็นกลุ่ม
4. การทำอย่างต่อเนื่อง (Do Continuously) คือ การทำกิจกรรมใดๆ ต้องดำเนินการอย่าง ต่อเนื่อง

สรุปแล้ว การเป็นผู้สูงอายุที่มีศักยภาพ (Active Ageing) เป็นกระบวนการพัฒนาคุณภาพชีวิต ของผู้สูงอายุสู่การมีสุขภาวะที่ดี ซึ่งประกอบด้วย การเป็นผู้สูงอายุที่ประสบความสำเร็จในชีวิต (Successful Ageing) ได้แก่ การมีส่วนร่วมทางสังคม และมีหลักประกันที่มั่นคง มีโอกาสในการเรียนรู้ทุก รูปแบบ สามารถปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงได้ พึ่งพอใจในชีวิตของตนเอง มีสัมพันธภาพที่ดีกับครอบครัว ชุมชน และสังคม สามารถพึ่งพาตนเองได้ เป็นอิสระ ดำรงชีวิตในสังคมได้อย่างเหมาะสม และผู้ที่ยัง สามารถทำคุณประโยชน์ (Productive Ageing) แก่ครอบครัว ชุมชน และสังคมได้อย่างเหมาะสม

2. ปัจจัยกำหนดการเป็นผู้สูงอายุที่มีศักยภาพ

องค์การอนามัยโลก (WHO, 2002, pp. 19-32) กล่าวถึงปัจจัยกำหนดการเป็นผู้สูงอายุที่มี ศักยภาพ (Determinants of Active Ageing) ว่าประกอบด้วยปัจจัย 6 ด้าน คือ

1. ปัจจัยกำหนดที่เกี่ยวข้องกับระบบบริการด้านสุขภาพและระบบบริการด้านสังคม (Determinants Related to Health and Social Service Systems) ประกอบด้วย

1.1 การส่งเสริมสุขภาพและการป้องกันโรค (Health Promotion and Disease Prevention) เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ประชาชนมีศักยภาพด้านสุขภาพเพิ่มมากขึ้น การส่งเสริมสุขภาพเป็นกระบวนการที่จะช่วยให้ประชาชนสามารถดูแลตนเอง และทำให้สุขภาพของประชาชนดีขึ้น ในขณะที่การป้องกันโรคประกอบด้วยการป้องกันและจัดการอาการซึ่งเป็นอาการที่พบได้ทั่วไปเมื่อสูงอายุขึ้น เช่น โรคไม่ติดต่อ และการบาดเจ็บ เป็นต้น

1.2 การเข้าถึงบริการการรักษา (Curative Services) เป็นปัจจัยที่ทำให้ประชาชนได้รับการดูแลสุขภาพอย่างเหมาะสมตั้งแต่เริ่มแรก จึงมีส่วนช่วยส่งเสริมให้เกิดศักยภาพด้านสุขภาพ ซึ่งบริการการรักษาที่เหมาะสมควรเริ่มจากระดับปฐมภูมิ แล้วส่งต่อไประดับทุติยภูมิและตติยภูมิเมื่อจำเป็น การประสานงานและการทำงานแบบสหวิชาชีพ รวมถึงต้องมีการประเมินและทบทวนเพื่อให้ใช้อย่างปลอดภัย และประเมินความคุ้มค่าคุ้มทุนของยาที่ใช้

1.3 การดูแลระยะยาว (Long Term Care) เป็นปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับศักยภาพด้านหลักประกัน โดยเฉพาะบุคคลที่ไม่สามารถช่วยเหลือตนเองได้ เพื่อให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีสุดเท่าที่จะเป็นไปได้ การดูแลระยะยาวหมายถึงระบบสนับสนุนที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ ครอบคลุมการดูแลในระดับชุมชน เช่น การสาธารณสุข การดูแลระดับปฐมภูมิ การดูแลที่บ้าน บริการฟื้นฟูสภาพ การดูแลระยะสุดท้าย การดูแลในสถานดูแล และสถานดูแลระยะสุดท้าย (Hospices) เป็นต้น

1.4 การเข้าถึงบริการด้านสุขภาพจิต (Mental Health Services) เป็นปัจจัยที่มีบทบาทสำคัญที่ช่วยส่งเสริมศักยภาพด้านสุขภาพ โดยควรสนใจโรคทางจิตเวชที่มักไม่ได้รับการวินิจฉัย เช่น ภาวะซึมเศร้า และการฆ่าตัวตาย เป็นต้น

2. ปัจจัยกำหนดด้านพฤติกรรม (Behavioral Determinants) เป็นปัจจัยที่มีผลต่อศักยภาพด้านสุขภาพ เกี่ยวข้องกับการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมสุขภาพไปสู่วิถีชีวิตที่มีสุขภาพะ และการมีส่วนร่วมในกิจกรรมดูแลตนเอง ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญทุกระยะของชีวิตเพื่อเตรียมความพร้อมด้านสุขภาพก่อนเข้าสู่วัยสูงอายุ ปัจจัยกำหนดด้านพฤติกรรม ได้แก่

2.1 การสูบบุหรี่ (Tobacco Use) การสูบบุหรี่เป็นปัจจัยเสี่ยงที่สามารถปรับเปลี่ยนได้ของโรคไม่ติดต่อ ทั้งในผู้ที่อายุน้อยและผู้สูงอายุ และเป็นสาเหตุของการตายก่อนวัยอันควรที่สามารถป้องกันได้ การสูบบุหรี่ทำให้เสี่ยงต่อการเกิดโรคต่างๆ เพิ่มขึ้น เช่น โรคมะเร็งปอด และโรคหัวใจ เป็นต้น

การเตรียมพร้อมด้านสุขภาพโดยการงดสูบบุหรี่จึงมีส่วนช่วยให้ประชาชนมีสุขภาพดีขึ้น อันจะส่งผลต่อภาวะสุขภาพเมื่อเข้าสู่วัยสูงอายุ

2.2 การเคลื่อนไหวออกแรง (Physical Activity) คือ การเคลื่อนไหวของร่างกายโดยกล้ามเนื้อและกระดูกที่ทำให้เกิดการเผาผลาญพลังงาน ซึ่งครอบคลุมการประกอบกิจกรรมในชีวิตประจำวัน และในสัปดาห์ การทำกิจกรรมในเวลาว่าง รวมถึงการออกกำลังกาย การเคลื่อนไหวออกแรงอย่างสม่ำเสมอสามารถชะลอการเสื่อมของอวัยวะต่างๆ ในร่างกายได้ ชะลอการเกิดโรคเรื้อรังในผู้สูงอายุได้ ทั้งผู้มีสุขภาพดีและผู้ที่มีเจ็บป่วย ลดโอกาสการเกิดความพิการ ทำให้มีสุขภาพจิตดีขึ้น รวมถึงช่วยส่งเสริมปฏิสัมพันธ์กับสังคม ทำให้เมื่อบุคคลเข้าสู่วัยสูงอายุสามารถช่วยเหลือตัวเองได้อย่างอิสระ ลดความเสี่ยงต่อการพลัดตกหกล้ม และลดค่าใช้จ่ายรักษาพยาบาล

2.3 การรับประทานอาหารอย่างเหมาะสม (Healthy Eating) ช่วยให้มีสุขภาพร่างกายแข็งแรง ลดความเสี่ยงต่อการเกิดโรคที่เกี่ยวข้องกับความเสื่อมเมื่อเข้าสู่วัยสูงอายุ เช่น โรคโลหิตจาง โรคความดันโลหิตสูง การติดเชื้อ เป็นต้น ปัญหาภาวะทุพโภชนาการในผู้สูงอายุมีสาเหตุมาจากข้อจำกัดการเข้าถึงอาหาร ปัญหาด้านสังคมเศรษฐกิจ ขาดข้อมูลและความรู้เกี่ยวกับโภชนาการ มีอาหารให้เลือกน้อย โรคและการใช้ยา การสูญเสียฟัน การแยกตัวจากสังคม ความพิการด้านสติปัญญาหรือร่างกายที่ทำให้ไม่สามารถซื้อและจัดเตรียมอาหารได้ อยู่ในสถานการณ์ฉุกเฉิน และขาดการทำกิจกรรมทางกาย การสร้างความรู้ความเข้าใจข้อจำกัดเหล่านี้ และการส่งเสริมให้รับประทานอาหารอย่างเหมาะสม เป็นสิ่งสำคัญที่ช่วยพัฒนาศักยภาพด้านสุขภาพของผู้สูงอายุได้เป็นอย่างดี

2.4 การมีสุขภาพช่องปาก (Oral Health) เป็นต้นเหตุของปัญหาในระบบสุขภาพอื่นๆ ทำให้บุคคลต้องเสียค่าใช้จ่ายในการดูแลสุขภาพมากขึ้น ความมั่นใจและคุณภาพชีวิตลดลง การส่งเสริมสุขภาพช่องปากควรทำตั้งแต่ช่วงวัยต้นไปจนตลอดชีวิต เพื่อเตรียมความพร้อมด้านสุขภาพ โดยจัดทำโปรแกรมที่ช่วยให้ประชาชนสามารถรักษาฟันแท้ไว้ให้นานที่สุด

2.5 การดื่มแอลกอฮอล์ (Alcohol) แม้ว่าผู้สูงอายุมีแนวโน้มที่จะดื่มแอลกอฮอล์ไม่มากเท่าผู้ที่มีอายุน้อยกว่า แต่การเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากการสูงวัยจะทำให้ผู้สูงอายุไวต่อการเกิดโรคที่เกี่ยวข้องกับแอลกอฮอล์มากขึ้น เช่น ภาวะทุพโภชนาการ โรคตับแข็ง และยิ่งเพิ่มความเสี่ยงต่ออันตรายจากการใช้ยา ร่วมกับการดื่มแอลกอฮอล์ รวมถึงความเสี่ยงต่อการได้รับบาดเจ็บจากการพลัดตกหกล้มอีกด้วย การ

ดูแลรักษาผู้ที่ติดแอลกอฮอล์ทั้งผู้สูงอายุและผู้ที่มีอายุน้อยจึงเป็นสิ่งจำเป็น เพื่อลดผลกระทบของการดื่มแอลกอฮอล์ที่มีต่อสุขภาพเมื่อเข้าสู่วัยสูงอายุ

2.6 การใช้ยา (Medications) ผู้สูงอายุมักมีโรคเรื้อรังซึ่งจำเป็นต้องใช้ยาสูง และพบปัญหาการใช้ยาไม่เหมาะสมหรือใช้ยาเกินคำแนะนำโดยเฉพาะผู้สูงอายุเพศหญิง ทำให้เกิดฤทธิ์ข้างเคียงจากการใช้ยา โดยเฉพาะยาในกลุ่มยานอนหลับและยากันชัก ซึ่งฤทธิ์ข้างเคียงจากการใช้ยาเป็นสาเหตุของความเจ็บป่วย การพลัดตกหกล้ม และต้องจ่ายค่ารักษาพยาบาลมากขึ้น จึงจำเป็นต้องให้ความรู้แก่ประชาชนเรื่องความเสี่ยงจากการใช้ยาและการใช้ยาอย่างเหมาะสม

2.7 การให้ความร่วมมือในการปรับพฤติกรรม (Adherence) คือ การปรับตัวและการคงไว้ซึ่งพฤติกรรมสุขภาพ อันได้แก่ การรับประทานอาหารอย่างเหมาะสม การเคลื่อนไหวออกแรง การไม่สูบบุหรี่ ร่วมกับการใช้ยาตามคำแนะนำของบุคลากรสุขภาพ การให้ความร่วมมือในการปรับพฤติกรรมตำมีผลอย่างมากต่อประสิทธิภาพการรักษาคุณภาพชีวิตและภาวะเศรษฐกิจของผู้สูงอายุ

3. ปัจจัยกำหนดที่เกี่ยวข้องกับปัจจัยส่วนบุคคล (Determinants Related to Personal Factors)

3.1 ปัจจัยด้านชีววิทยาและพันธุกรรม (Biology and Genetics) เป็นปัจจัยที่มีอิทธิพลอย่างมากต่อการเกิดกระบวนการสูงอายุ ทำให้ผู้สูงอายุเจ็บป่วยได้ง่ายกว่าผู้ที่มีอายุน้อย เนื่องจากผู้สูงอายุได้เผชิญปัจจัยที่เป็นสาเหตุของความเจ็บป่วยทั้งปัจจัยภายนอกและปัจจัยด้านพฤติกรรมสุขภาพมาเป็นระยะเวลานานกว่าคนหนุ่มสาว แม้ว่าปัจจัยด้านพันธุกรรมจะมีผลต่อการเกิดโรคต่างๆ เช่น โรคเบาหวาน โรคหัวใจ โรคมะเร็ง โรคอัลไซเมอร์ แต่การปรับเปลี่ยนพฤติกรรม เช่น การงดสูบบุหรี่ การพัฒนาทักษะการจัดการปัญหา การมีเครือข่ายญาติพี่น้องและเพื่อนคอยช่วยเหลือ สามารถช่วยลดผลกระทบของพันธุกรรมต่อการเสื่อมหน้าที่ของร่างกายและการเกิดโรคได้อย่างมีประสิทธิภาพ การปรับเปลี่ยนพฤติกรรมสุขภาพจึงมีความสำคัญอย่างมากต่อการเตรียมความพร้อมด้านสุขภาพก่อนเข้าสู่วัยสูงอายุ

3.2 ปัจจัยด้านจิตใจ (Psychological Factors) ประกอบด้วย

3.2.1 ความฉลาดและความสามารถด้านสติปัญญา (Intelligence and Cognitive Capacity) เช่น ความสามารถจัดการปัญหาและความสามารถปรับตัวต่อการสูญเสีย เป็นปัจจัยทำนาย

ศักยภาพและการมีอายุยืนยาว การส่งเสริมทักษะการจัดการปัญหาและการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลง เป็นปัจจัยช่วยให้ประชาชนพร้อมด้านจิตใจเมื่อเข้าสู่วัยสูงอายุ

3.2.2 สมรรถนะแห่งตน (Self-Efficacy) เป็นความเชื่อในความสามารถด้านการควบคุมชีวิต เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมหรือการเตรียมตัวเพื่อการเกษียณของบุคคล ดังนั้น การส่งเสริมให้ประชาชนมีสมรรถนะแห่งตนจะเกิดความมั่นใจที่จะเลือกปฏิบัติพฤติกรรมสุขภาพที่เหมาะสมเพื่อเตรียมตัวเข้าสู่วัยสูงอายุต่อไป

4. ปัจจัยกำหนดที่เกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ (Determinants Related to the Physical Environment)

4.1 สิ่งแวดล้อมทางกายภาพ (Physical Environments) ผู้สูงอายุที่อาศัยอยู่ในสิ่งแวดล้อมที่ไม่ปลอดภัยหรือมีข้อจำกัดทางกายภาพหลายด้าน จะทำให้ผู้สูงอายุแยกตัวจากสังคมมากขึ้น มีภาวะซึมเศร้า ความแข็งแรงของร่างกายลดลงและทำให้มีปัญหาการเคลื่อนไหวเพิ่มขึ้นได้ การอาศัยอยู่ในสถานที่ที่มีสิ่งแวดล้อมทางกายภาพที่ดี มีบริการขนส่งสาธารณะที่สามารถเข้าถึงได้ง่ายและเพียงพอ จะช่วยให้ผู้สูงอายุมีส่วนร่วมในครอบครัวและชุมชนได้อย่างเต็มที่ อันจะเป็นการส่งเสริมศักยภาพด้านการมีส่วนร่วม

4.2 ที่อยู่อาศัยที่ปลอดภัย (Safe Housing) ที่อยู่อาศัยที่ปลอดภัยและเหมาะสม รวมถึงการมีเพื่อนบ้านที่ดี เป็นสิ่งจำเป็นสำหรับความสุขและศักยภาพด้านความมั่นคงของคนทุกวัย การจัดที่อยู่อาศัยที่ปลอดภัยควรให้ความสำคัญเรื่องระยะห่างระหว่างบ้านผู้สูงอายุกับสมาชิกในครอบครัว บริการขนส่งสาธารณะ ความต้องการด้านสุขภาพ ความต้องการด้านความปลอดภัย และอันตรายในบ้านซึ่งอาจทำให้ผู้สูงอายุเกิดอุบัติเหตุได้

4.3 การพลัดตกหกล้ม (Falls) การพลัดตกหกล้มเป็นสาเหตุใหญ่ของการบาดเจ็บในผู้สูงอายุ ทำให้เสียค่าใช้จ่ายรักษาเพิ่มขึ้นและเป็นสาเหตุการเสียชีวิตได้ อันตรายจากสิ่งแวดล้อมที่ทำให้เสี่ยงต่อการพลัดตกหกล้มเพิ่มขึ้น เช่น แสงสว่างในบ้านน้อย พื้นต่างระดับหรือทางเดินไม่เรียบ บันไดไม่มีราวจับ จัดวางสิ่งของไม่เป็นระเบียบ สัตว์เลี้ยงเดินหรือวิ่งอยู่บนพื้นบ้าน เป็นต้น การพลัดตกหกล้มเกิดขึ้นในสิ่งแวดล้อมที่บ้านมากที่สุดและเป็นสิ่งที่สามารถป้องกันได้ การให้ความรู้ด้านการจัดสิ่งแวดล้อมที่ช่วยลดความเสี่ยงพลัดตกหกล้ม จึงเป็นปัจจัยสำคัญที่จะช่วยให้ผู้สูงอายุปลอดภัยมากขึ้น

5. ปัจจัยกำหนดที่เกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อมทางสังคม (Determinants Related to the Social environment)

5.1 การสนับสนุนทางสังคม (Social Support) การได้รับการสนับสนุนทางสังคมที่ไม่เพียงพอมีความสัมพันธ์กับการเพิ่มขึ้นของอัตราการตาย อัตราการป่วย ปัญหาด้านจิตใจ การเสื่อมของสุขภาพโดยรวม และความผาสุกของผู้สูงอายุ ผู้สูงอายุที่ได้รับการสนับสนุนทางสังคมน้อยเสี่ยงที่จะเสียชีวิตในอีก 3 ปีข้างหน้า สูงกว่าผู้ที่ได้รับการสนับสนุนทางสังคมถึง 3 เท่า

5.2 การใช้ความรุนแรงและการทำร้ายผู้สูงอายุ (Violence and Abuse) ผู้สูงอายุที่เปราะบางหรืออยู่คนเดียวมีโอกาสเสี่ยงต่ออาชญากรรม เช่น การลักขโมย การทำร้ายร่างกาย มีผลทางลบต่อความมั่นคงปลอดภัยของผู้สูงอายุ

5.3 การศึกษาและการอ่านออกเขียนได้ (Education and Literacy) การศึกษาเป็นพื้นฐานของการเรียนรู้ตลอดชีวิต ช่วยให้บุคคลสามารถพัฒนาทักษะที่จำเป็นสำหรับการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงในชีวิต ทำให้บุคคลมีความเชื่อมั่นและสามารถช่วยเหลือตนเองได้อย่างอิสระเมื่อ สูงวัย ผู้ที่มีระดับการศึกษาและความสามารถในการอ่านออกเขียนได้ต่ำมีความสัมพันธ์กับความเสี่ยงต่อการเกิดความพิการ การเสียชีวิตก่อนวัยอันควร และการว่างงานเมื่ออายุมากขึ้น

6. ปัจจัยกำหนดด้านเศรษฐกิจ (Determinants Related to Economics)

6.1 รายได้ (Income) ผู้สูงอายุที่มีฐานะยากจน โดยเฉพาะผู้สูงอายุเพศหญิงที่อยู่ตามลำพังหรืออยู่ในชนบท มักจะมีรายได้ไม่เพียงพอ ส่งผลกระทบต่อการเข้าถึงอาหารที่มีคุณค่าทางโภชนาการ ที่อยู่อาศัยที่เหมาะสม และบริการสุขภาพ ทำให้เสี่ยงต่อการเจ็บป่วยและความพิการเพิ่มขึ้น ผู้สูงอายุกลุ่มนี้จึงเป็นกลุ่มประชากรที่เปราะบางซึ่งภาครัฐควรให้ช่วยเหลือดูแลเป็นพิเศษ

6.2 การปกป้องทางสังคม (Social Protection) จากการที่ครอบครัวขยายมีจำนวนลดลง ทำให้การสนับสนุนที่ครอบครัวให้แก่ผู้สูงอายุที่ต้องการความช่วยเหลือน้อยลง จำเป็นต้องสร้างระบบที่จะช่วยให้เกิดการปกป้องทางสังคมสำหรับผู้สูงอายุที่ไม่สามารถเลี้ยงดูตนเองได้ ผู้สูงอายุที่เปราะบางรวมถึงผู้สูงอายุที่อยู่ตามลำพัง

6.3 การทำงาน (Work) ผู้สูงอายุควรได้รับการสนับสนุนให้มีความกระฉับกระเฉง และทำประโยชน์ในสิ่งที่ผู้สูงอายุสามารถทำได้ ทั้งการทำงานอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ งานที่มีรายได้ งานที่ไม่ก่อให้เกิดรายได้ และงานอาสาสมัคร

นอกจากปัจจัยกำหนดที่มีผลต่อศักยภาพแล้ว องค์การอนามัยโลกยังกล่าวถึง ปัจจัยกำหนดตัดขวาง (Cross-Cutting Determinants) อีก 2 ปัจจัย ซึ่งมีผลต่อปัจจัยกำหนดศักยภาพทุกปัจจัย ได้แก่ ปัจจัยด้านวัฒนธรรม ซึ่งเป็นตัวกำหนดทัศนคติของสังคมต่อผู้สูงอายุและกระบวนการสูงอายุ เช่น ถ้าสังคมมองว่าความเจ็บป่วยเกิดจากกระบวนการสูงอายุเพียงอย่างเดียว ประชาชนก็จะไม่สนใจการเตรียมตัวเข้าสู่ผู้สูงอายุด้านสุขภาพ ไม่ป้องกันและรักษาโรคตั้งแต่เริ่มแรก ให้การรักษาที่ไม่เหมาะสม เป็นต้น และปัจจัยด้านเพศ เป็นปัจจัยกำหนดที่เกี่ยวข้องกับสุขภาพ โดยพบว่าแต่ละเพศมีปัจจัยเสี่ยงด้านสุขภาพแตกต่างกัน เพศชายมีแนวโน้มได้รับอันตรายหรือเสียชีวิตจากเหตุรุนแรงมากกว่าเพศหญิง เช่น อันตรายจากการทำงาน การฆ่าตัวตาย การมีพฤติกรรมเสี่ยง เช่น สูบบุหรี่ ดื่มสุรา ใช้อาเสพติด และความเสี่ยงโดยไม่จำเป็นอื่นๆ เป็นต้น ส่วนเพศหญิงมีปัจจัยเสี่ยงด้านสุขภาพมากกว่าเพศชาย เช่น การมีสถานะทางสังคมต่ำ ขาดการเข้าถึงแหล่งอาหาร การศึกษาต่ำ การทำงานที่ไม่ดี มีโอกาสเข้าถึงบริการสุขภาพน้อย เป็นต้น ดังนั้น การกำหนดนโยบายเกี่ยวกับการเป็นผู้สูงอายุที่มีศักยภาพจึงต้องคำนึงถึงความแตกต่างเรื่องเพศด้วย

กล่าวโดยสรุป ปัจจัยกำหนด (Determinants) การเป็นผู้สูงอายุที่มีศักยภาพนั้น ประกอบด้วย 6 ด้าน คือ (1) ด้านระบบบริการสุขภาพ ได้แก่ การส่งเสริมสุขภาพ ป้องกันโรค การเข้าถึงบริการด้านสุขภาพในการรักษาโรค การดูแลผู้ป่วยระยะยาว การเข้าถึงบริการด้านสุขภาพจิต (2) ด้านพฤติกรรม ได้แก่ พฤติกรรมที่ก่อให้เกิดโรคต่างๆ และกิจกรรมที่ส่งเสริมด้านสุขภาพหรือชะลอการเจ็บป่วย การปรับพฤติกรรมและการใช้ยาสำหรับผู้สูงอายุที่มีโรคประจำตัว (3) ด้านปัจจัยส่วนบุคคล ได้แก่ พันธุกรรมซึ่งมีอิทธิพลอย่างมากต่อการเกิดกระบวนการสูงอายุ ด้านจิตใจ ได้แก่ ความสามารถด้านสติปัญญา ความสามารถของตนเองในการควบคุมชีวิต (4) ด้านสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ ได้แก่ ที่อยู่อาศัย (การปรับพื้นที่ให้เหมาะสม) สภาพแวดล้อมทางกายภาพ การจัดวางสิ่งของ (5) ด้านสิ่งแวดล้อมทางสังคม ได้แก่ การสนับสนุนทางสังคม ความรุนแรงที่จะเกิดขึ้นในผู้สูงอายุ การศึกษาและการอ่านออกเขียนได้ และ (6) ด้านเศรษฐกิจ ได้แก่ รายได้ การทำงานที่มีรายได้หรือการใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ ระบบการปกป้อง

ทางสังคมสำหรับผู้สูงอายุที่ไม่สามารถช่วยเหลือตนเองได้หรือผู้สูงอายุที่อยู่ตามลำพัง นอกจากนั้น งานวิจัยเรื่องนี้ยังให้ความสำคัญแก่ปัจจัยกำหนดด้านวัฒนธรรม ได้แก่ ทัศนคติของสังคมต่อผู้สูงอายุและ กระบวนการสูงอายุ และปัจจัยกำหนดด้านเพศ ซึ่งผู้สูงอายุแต่ละเพศมีแนวโน้มเผชิญความเสี่ยงแตกต่างกัน

แนวคิดผู้สูงอายุที่ยังคุณประโยชน์ (Productive Ageing)

จากนิยามการเป็นผู้สูงอายุที่มีศักยภาพนั้น ระบุองค์ประกอบอยู่ 2 ประการ หนึ่งในนั้น คือ การเป็นผู้สูงอายุที่ยังคุณประโยชน์ คณะวิจัยจึงขอเสนอแนวคิดดังกล่าว ดังต่อไปนี้

แนวคิดผู้สูงอายุที่ยังคุณประโยชน์ (Productive Ageing) เป็นแนวคิดเชิงเศรษฐศาสตร์และเชิงสังคมวิทยา ที่เกี่ยวข้องกับสูงอายุ การเป็นผู้สูงอายุที่ยังคุณประโยชน์ได้พัฒนาขึ้นเพื่อแก้ไขทัศนคติทางลบต่างๆ ต่อผู้สูงอายุและเพื่อลดอุปสรรคต่างๆ ที่มีผลต่อการดำเนินชีวิตของผู้สูงอายุ เป็นแนวคิดที่เน้นการนำความสามารถของผู้สูงอายุไปใช้ประโยชน์ (Scott et.al, 2001 อ้างถึงใน ศศิพัฒน์ ยอดเพชร, 2542)

1. ความหมายผู้สูงอายุที่ยังคุณประโยชน์ (Productive Ageing)

การเป็นผู้สูงอายุที่ยังคุณประโยชน์ (Productive Ageing) มีความหมายหลากหลาย ดังนี้

Caro, Bass and Chen (1993, p. 6) ให้ความหมายของ ผู้สูงอายุที่ยังคุณประโยชน์ (Productive Ageing) ว่าหมายถึง “กิจกรรมใดๆ ที่ผู้สูงอายุได้ผลิตสินค้าบริการหรือพัฒนาประสิทธิภาพของทั้งสองอย่าง ไม่ว่าผู้สูงอายุจะได้เงินจากกิจกรรมนี้หรือไม่ก็ตาม เช่น งานบ้าน การดูแลเด็ก งานอาสาสมัคร หรือการช่วยเหลือครอบครัวหรือเพื่อน ที่เป็นการฝึกทักษะเพื่อเพิ่มพูนความรู้ความสามารถหรือบทบาทของบุคคลเมื่อสูงอายุ หรืองานที่สอดคล้องกับสังคมและความคาดหวังส่วนบุคคล

Hooyman R. Nancy (2002, pp. 364-365) ระบุว่า คุณลักษณะของผู้สูงอายุที่ยังคุณประโยชน์ (Productive Ageing) คือ ผู้สูงอายุที่มีความสามารถในการผลิตหรือบริการ แม้ว่าผลผลิตหรือบริการที่ได้ นั้น จะได้ผลตอบแทนเป็นตัวเงินหรือไม่ก็ตาม ดังนั้น ผู้สูงอายุที่ยังคุณประโยชน์อาจจะปฏิบัติกิจกรรมทั้งที่

เป็นทางการและไม่เป็นทางการ ได้รับค่าตอบแทนหรือไม่ได้รับค่าตอบแทน ที่มีอิทธิพลทางบวกต่อสภาวะทางจิตใจและสภาวะของผู้สูงอายุ ผู้สูงอายุที่ยังคงประโยชน์จะเลือกและปรับพฤติกรรมตลอดจนมีแรงบันดาลใจที่จะบำรุงรักษาศักยภาพเพื่อเปลี่ยนแปลงสิ่งแวดล้อม ซึ่งผู้สูงอายุส่วนใหญ่มีบทบาทที่ไม่ได้รับค่าตอบแทน แต่เป็นการอุทิศเพื่อครอบครัว ชุมชน และสังคม

Lenard W., Kaye, Sandra S. and Nancy M. Webster (2003, p. 203) นิยามว่า หมายถึง ผู้สูงอายุที่สามารถทำงานต่อไปได้หลังการเกษียณอายุ เป็นทั้งงานที่ได้รับค่าตอบแทนและงานอาสาสมัครที่เป็นประโยชน์ต่อความเป็นอยู่ที่ดีของครอบครัว ชุมชน และประเทศ ลักษณะการทำงานของผู้สูงอายุบางคนจะยังคงได้รับค่าตอบแทนเพิ่มขึ้น ทั้งนี้ ลักษณะงานที่อาจจะทำบางเวลาหรือเต็มเวลาขึ้นอยู่กับความสามารถของผู้สูงอายุ ผู้สูงอายุที่ยังคงประโยชน์อาจรวมความถึงผู้สูงอายุที่มีพฤติกรรมและบุคลิกภาพที่แสดงออกถึงความพอใจต่อการเป็นผู้สูงวัย วางตัวเหมาะสม ดำเนินชีวิตอย่างมีความหมาย สร้างประโยชน์ต่อตนเองและผู้อื่น

M.J.Denham (2004, pp. 88-89) ได้กล่าวถึง นิยามความหมายของ Productive Ageing ว่า หมายถึง กิจกรรมของผู้สูงอายุที่มีคุณค่าทางเศรษฐกิจและสังคม เป็นกิจกรรมที่เสริมสร้างความภาคภูมิใจและเกิดความพึงพอใจในชีวิต นอกจากนี้ สังคมควรช่วยให้ผู้สูงอายุทำงานต่อไปได้เท่าที่ต้องการ และไม่เสียทรัพยากรที่มีศักยภาพไปโดยเปล่าประโยชน์

Petr Wija and Monica Ferreira (2012, pp. 9-11) พูดถึง Productive Ageing ว่าเป็นการพิจารณาจากปัจจัยทางเศรษฐกิจ การเมือง สังคม และปัจจัยส่วนบุคคล สอดคล้องกับแนวคิดการเป็นผู้สูงอายุที่ยังคงประโยชน์ของ Robert Butler ที่ไม่เพียงแต่เป็นการมีส่วนร่วมทางเศรษฐกิจเท่านั้น เช่น การจ้างงานอย่างเป็นทางการ แต่ครอบคลุมทุกรูปแบบของการทำงานทั้งที่ได้ค่าจ้างและไม่ได้ค่าจ้าง ซึ่งรูปแบบของ Productive Ageing นั้นเป็นมากกว่าการมีส่วนร่วมทางเศรษฐกิจ ยังรวมถึงการเป็นอาสาสมัคร การมีส่วนร่วมในสังคม การประสบความสำเร็จในชีวิต เป็นต้น Butler เสนอต่อว่า ปัญหาสุขภาพหรือความอ่อนแอของผู้สูงอายุ เป็นข้อจำกัดในการทำงาน การสร้างประโยชน์ และการพัฒนาผู้สูงอายุอย่างต่อเนื่อง (Butler and Gleason, 1985)

2. ตัวแปรที่มีอิทธิพลต่อการเป็นผู้สูงอายุที่ยังคุณประโยชน์ (Bass and Caro, 2001)

มีตัวแปรอย่างน้อย 4 ประเภท ที่มีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วมของผู้สูงอายุที่ยังคุณประโยชน์ ได้แก่

2.1 สิ่งแวดล้อม ตัวแปรด้านสิ่งแวดล้อมที่มีอิทธิพลต่อการมีทำงานของแต่ละบุคคล ได้แก่ สภาพทั่วไปของเศรษฐกิจ บรรทัดฐานภายในที่แตกต่างต่างกันของแต่ละวัฒนธรรม สถานการณ์โลก (เช่น สงคราม) พัฒนาทางการเมือง การเปลี่ยนแปลงทางประชากร และกลุ่มสมาชิก ตัวแปรเหล่านี้อยู่นอกเหนือการควบคุมของแต่ละบุคคล แต่อาจจะได้รับอิทธิพลจากนโยบายสังคมซึ่งมีโอกาสน้อยมาก

2.2 สถานการณ์ ตัวแปรสถานการณ์ ประกอบด้วย บทบาทที่กำหนดภาระหน้าที่และความรับผิดชอบ สถานการณ์ทางเศรษฐกิจสังคม การสำเร็จการศึกษา ประเพณี ค่านิยม บริบทชุมชน และสุขภาพ ส่วนใหญ่บุคคลที่มีทางเลือกน้อยกว่าจะตกอยู่ในสถานการณ์ที่จำกัด อย่างไรก็ตาม ตัวแปรสถานการณ์ สามารถสร้างข้อจำกัดหรือโอกาสสำหรับผู้สูงอายุที่ยังคุณประโยชน์ได้

2.3 ความแตกต่างของบุคคล ตัวแปรความแตกต่างของแต่ละบุคคลได้รับการกล่าวถึงมากที่สุดเมื่อตรวจสอบผลลัพธ์จากการทำงาน ตัวแปรเหล่านี้ ประกอบด้วย แรงจูงใจ แรงขับเคลื่อนภายใน จิตใจ ความคิดสร้างสรรค์ ทักษะ ความถนัด ลักษณะนิสัย เพศ เชื้อชาติ ลักษณะทางกายภาพ และพันธุกรรม แต่ละบุคคลอาจปรับตัวได้หรืออาจจะปรับตัวไม่ได้ ตัวแปรเรื่องความแตกต่างของบุคคลมีผลต่อการมีส่วนร่วมในการทำงานหรือการผลิตของแต่ละบุคคล

2.4 นโยบายทางสังคม การมีส่วนร่วมของผู้สูงอายุที่ยังคุณประโยชน์ส่วนน้อยอาจจะขึ้นอยู่กับนโยบายสังคม นโยบายสังคมเป็นตัวกำหนดนโยบายของรัฐบาลและนายจ้าง นโยบายบำนาญบำนาญ ภาวะเปื้อนขององค์กร ภาวะเปื้อนด้านการจัดเก็บภาษีและโครงการต่างๆ ของภาครัฐและเอกชน

ผลกระทบจากทั้ง 4 ตัวแปรนี้ สามารถกำหนดขอบเขตการมีส่วนร่วมในกิจกรรมของผู้สูงอายุที่ยังคุณประโยชน์ ดังนั้น ความพยายามกระตุ้นให้เกิดการสนับสนุนจากตัวแปรเหล่านี้จึงเป็นแนวทางที่ควรดำเนินการ (<http://www.encyclopedia.com/doc/1G2-3402200331.html>, สืบค้นวันที่ 20 มกราคม 2561)

3. การพัฒนาส่งเสริมการยังชีพประโยชน์

Butler (Petr Wija and Monica Ferreira, 2012, p. 11-12) ได้เสนอแนวทางการส่งเสริมศักยภาพผู้สูงอายุให้เกิดการยังชีพประโยชน์ โดยมีรายละเอียดดังนี้

1. เสริมสร้างจิตใจที่อ่อนแอของผู้สูงอายุเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงหรือสัจธรรมของชีวิต ให้เกิดการยอมรับต่อการเป็นผู้สูงอายุว่าเป็นวัฏจักรของชีวิต สามารถเข้าสู่ผู้สูงอายุได้อย่างไม่มีอุปสรรค
2. ปรับมโนทัศน์ที่มีต่อผู้สูงอายุในแบบเดิมให้ลดลงด้วยการให้ความรู้ ข้อมูล และข้อเท็จจริงเกี่ยวกับสุขภาวะที่สมบูรณ์ของผู้สูงอายุ
3. ปรับแนวคิดใหม่ของสังคมเกี่ยวกับการยังชีพประโยชน์ของมนุษย์ว่าสามารถกระทำได้หลากหลายลักษณะ ไม่เพียงแต่งานที่สร้างรายได้เพียงอย่างเดียว
4. กำหนดนโยบายระดับชาติในการส่งเสริมและสนับสนุนให้ผู้สูงอายุทำงานและสร้างผลผลิต
5. สร้างสภาพการทำงาน และรูปแบบงานใหม่ๆ ที่เหมาะสมกับผู้สูงอายุ
6. เสริมสร้างความคิดเกี่ยวกับการจัดสรรรายได้จากการทำงานว่ามีคุณค่าเท่ากับกิจกรรมทางสังคม ซึ่งเป็นการเพิ่มคุณค่าทางสังคมของบุคคล
7. ส่งเสริมให้ตระหนักต่อภาวะสุขภาพว่ามีความสัมพันธ์กับการยังชีพประโยชน์ของผู้สูงอายุ ดังนั้น การส่งเสริมด้านสุขภาพจึงเป็นเรื่องที่สำคัญ

สรุปได้ว่า ผู้สูงอายุที่ยังชีพประโยชน์ (Productive Ageing) หมายถึง ผู้ที่มีอายุ 60 ปีขึ้นไปที่ยังคงทำงานหรือกิจกรรมที่มีประโยชน์ต่อตนเองและผู้อื่น ไม่ว่าจะเป็นได้รับค่าตอบแทนหรือไม่ก็ตาม รวมถึงการเป็นอาสาสมัคร และการมีส่วนร่วมในสังคม การเป็นผู้สูงอายุที่ยังชีพประโยชน์นี้ เป็นองค์ประกอบสำคัญของการเป็นผู้สูงอายุที่มีศักยภาพ และเกี่ยวข้องกับการเป็นผู้สูงอายุที่ประสบความสำเร็จด้วย

แนวคิดผู้สูงอายุที่ประสบความสำเร็จ (Successful Ageing)

1. แนวคิดและนิยามความหมาย

รีฟ (Ryff, 1982) ให้ความหมาย ผู้สูงอายุที่ประสบความสำเร็จว่าเป็นผู้สูงอายุที่สามารถดำเนินกิจกรรมได้ตลอดช่วงชีวิต มีการยอมรับตนเอง มีความสัมพันธ์ที่ดีกับคนอื่น เป็นตัวของตัวเอง สามารถควบคุมสิ่งแวดล้อม การมีเป้าหมายในชีวิต และความสามารถในการเติบโตส่วนบุคคล (Ouweland, de Ridder, and Bensing, 2007)

ศศิพัฒน์ ยอดเพชร (2542, น. 103) กล่าวว่า ผู้สูงอายุที่ประสบความสำเร็จ (Successful Ageing) เป็นลักษณะหนึ่งของผู้สูงอายุที่มีศักยภาพ (Active Ageing) เป็นผู้สูงอายุที่ดำรงชีวิตในสังคมได้อย่างเหมาะสม สอดคล้องกับความพึงพอใจและความปรารถนาของตัวเอง และเป็นผู้สูงอายุที่ยังคุณประโยชน์ (Productive Ageing) สามารถพึ่งตนเองเท่าที่จะทำได้ ใช้ความสามารถส่วนตัวสร้างสรรค์ให้แก่ทั้งตนเอง ครอบครัว และบุคคลอื่นในสังคม ดังนั้น แนวคิดผู้สูงอายุที่ประสบความสำเร็จ จึงเป็นแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับผู้สูงอายุที่มีลักษณะเหมาะสมตามวัยในทุกมิติการดำเนินชีวิต อันได้แก่ การมีสุขภาพที่ดี การมีส่วนร่วมหรือมีกิจกรรมกับครอบครัว ชุมชน และสังคม ตลอดจนมีความมั่นคงในชีวิต เน้นมิติทางสังคมและอารมณ์จากความพึงพอใจในชีวิต โดยการมองคุณค่าในตนเองและการปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่น

เพื่อนใจ รัตตากร (2548) นิยามว่า ผู้สูงอายุไทยที่ประสบความสำเร็จ หมายถึง ผู้สูงอายุที่มีสุขภาพดี สามารถทำสิ่งต่างๆ ได้ด้วยตนเอง ไม่ต้องพึ่งใคร ไม่ต้องเป็นภาระแก่ผู้อื่น ประพฤติปฏิบัติตัวให้มีคุณค่า เป็นที่เคารพนับถือของผู้อื่น มีความรู้ ความสามารถ มีประสบการณ์จากการทำงานและประสบการณ์ชีวิต เสียสละและอุทิศตนเพื่อชุมชนหรือสังคมส่วนรวม ทำประโยชน์ต่อผู้อื่น คอยอบรมบุตรหลานให้เป็นคนดี เป็นที่ปรึกษาที่ดีของผู้อื่นได้ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่แบ่งปัน ปรับบทบาทของตนเองโดยทำสิ่งที่เหมาะสมกับศักยภาพที่มีอยู่ รวมถึงดูแลตนเองให้มีสุขภาพที่ดี ทั้งร่างกายและจิตใจ สามารถพึ่งตนเองได้ และเตรียมใจให้พร้อมสำหรับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น

เอมอร จารุรังษี (2550, น. 6) กล่าวว่า ผู้สูงอายุที่ประสบความสำเร็จ คือ ผู้สูงอายุที่มีศักยภาพ และพึงพอใจต่อสิ่งแวดล้อมของตน โดยมองเป็นภาพรวมของผู้สูงอายุกับสภาพแวดล้อมทุกๆ ด้าน และเน้นมิติทางสังคม อารมณ์ จากความพึงพอใจในชีวิต มองเห็นคุณค่าในตนเอง การมีปฏิสัมพันธ์กับคนอื่นและมีกิจกรรมสร้างสรรค์ มีสุขภาพที่ดีทั้งร่างกาย จิตใจ และสติปัญญา สามารถใช้ชีวิตได้อย่างมีประสิทธิภาพ

สรุปได้ว่า ผู้สูงอายุที่ประสบความสำเร็จ เป็นลักษณะหนึ่งของผู้สูงอายุที่มีศักยภาพ มีโอกาสเจ็บป่วยน้อย ไม่มีปัจจัยเสี่ยงรุนแรงต่อการเป็นโรค พึงพอใจในชีวิตและมีคุณภาพชีวิตที่ดี สามารถดำรงและพัฒนาการหน้าที่ (Functions) ที่สำคัญของตนได้ (ได้แก่ ยอมรับและเห็นคุณค่าในตนเอง มีความสัมพันธ์ที่ดีกับคนอื่น เป็นตัวของตัวเอง พยายามควบคุมสิ่งแวดล้อม มีเป้าหมายในชีวิต และมีการเติบโตส่วนบุคคล) มีสติปัญญาและสมรรถนะของร่างกายอยู่ในระดับสูง มีจิตวิญญาณที่ช่วยให้เกิดการรับรู้เชิงบวก ปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลง สามารถดำรงชีวิตและดำเนินกิจกรรมในสังคมได้อย่างเหมาะสมตามวัยและความปรารถนาของตน

2. ลักษณะของผู้สูงอายุที่ประสบความสำเร็จ

ค.ศ.1980-1989 The MacArthur Foundation ศึกษาเรื่อง “The MacArthur Studies of Successful Aging” ให้ความเห็นว่า Successful Aging ยังไม่มีคำนิยามยอมรับร่วมกัน แต่สามารถอธิบายคุณลักษณะได้ดังนี้ (MacArthur อ้างถึงใน Jitisak Poonsrisawat and Takada Minako, 2552)

1. การสูงอายุที่แม้จะมีความเจ็บป่วยหรือโรคเรื้อรัง แต่สามารถดูแล รักษา และควบคุมการดำเนินของโรคได้เป็นอย่างดี
2. การที่ผู้สูงอายุตระหนักรู้สภาวะสุขภาพของตน สามารถควบคุมตนเอง จัดการ พัฒนา และแก้ไขปัญหา รวมทั้งยอมรับความเปลี่ยนแปลงต่างๆ ทั้งที่เกิดจากความชราภาพที่เป็นปัจจัยภายใน และปัญหาหรือความขัดข้องที่เกิดจากปัจจัยภายนอกเช่น จากบุตรหลาน ครอบครัว ที่อยู่อาศัย และสังคมแวดล้อม เป็นต้น
3. สามารถในการทำกิจวัตรประจำวัน โดยไม่ต้องอาศัยพึ่งพาผู้อื่น
4. การประเมินด้วยลักษณะจำเพาะ มีผู้เสนอการทำงานของสมองเป็นเกณฑ์กำหนดนิยามของคำว่า Successful Ageing โดยมีองค์ประกอบสำคัญด้านพุทธิพิสัย (Cognitive) 4 ประการ ได้แก่ ความจำ (Memory), การมีสมาธิ (Attention), ความสามารถคิดคำนวณ (Executive Function), การใช้ภาษา (Language) การทำหน้าที่ที่สัมพันธ์กันของอวัยวะและระบบประสาทที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ การ

มองเห็นและการทำงานของกล้ามเนื้อต่างๆ (Visuospatial Skills) หากการทำงานของสมองและระบบประสาทสั่งการของผู้สูงอายุสอดคล้องและมีประสิทธิภาพ ถือว่าเป็น Successful Ageing

5. มีความสุขและความพึงพอใจในการดำเนินชีวิต (Life Satisfaction /Well-being) และสามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข (Social Engagement)

Dorris (<http://cas.umkc.edu/casww/sa/whatisa.htm>, สืบค้นเมื่อวันที่ 21 ตุลาคม 2558) กล่าวถึง การเป็นผู้สูงอายุที่ประสบความสำเร็จนั้น ไม่ใช่เพียงแค่การไม่มีโรคภัยเพียงอย่างเดียวเท่านั้น ลักษณะของผู้สูงอายุที่ประสบความสำเร็จ (บางคนอาจจะจัดลำดับความสำคัญเหล่านี้แตกต่างกัน) มีดังนี้

1. มีสุขภาพกายที่ดี
2. มีความมั่นคงทางการเงิน
3. สามารถยังประโยชน์และคงสภาพการทำงาน
4. ความเป็นอิสระ
5. สามารถเผชิญกับปัญหาและมีมุมมองในแง่ดีต่อสถานการณ์ต่างๆ ในชีวิต
6. การมีส่วนร่วมในกิจกรรมกับผู้ที่ทำให้ตนรู้สึกมีความหมาย และ
7. มีการแสดงออกอย่างสร้างสรรค์ และมีจิตวิญญาณ

โรว์และคาห์น (Rowe and Kahn, 1998) อธิบายความหมายของผู้สูงอายุที่ประสบความสำเร็จเพิ่มเติมว่า ประกอบด้วย ความสามารถ 3 คุณลักษณะ ได้แก่

1. มีโอกาสเจ็บป่วยหรือเป็นโรคต่ำ และไม่พิการ (Freedom from Disease and Disability)
2. มีความสมบูรณ์ทั้งร่างกายและสติปัญญา (High Cognitive and Physical Functioning)
3. ใช้ชีวิตได้ตามปกติอย่างมีประสิทธิภาพ (Social and Productive Engagement)

การนิยามใหม่ของการเป็นผู้สูงอายุที่ประสบความสำเร็จ ถูกพัฒนาอย่างต่อเนื่องกับประชากรที่กำลังเข้าสู่วัยสูงอายุ เกี่ยวข้องกับ แนวคิด "ความผาสุกหรือความเป็นอยู่ที่ดี (Wellness)" ความสมดุลของสุขภาพกับสิ่งแวดล้อม อารมณ์ จิตวิญญาณ สังคม ลักษณะทางกายภาพ และวัฒนธรรมของแต่ละบุคคล ซึ่งสุขภาพเป็นส่วนหนึ่งของความผาสุกหรือความเป็นอยู่ที่ดี

Mercer's Institute for Successful Ageing (<http://www.misa.ie/successful-ageing>, สืบค้นวันที่ 21 ตุลาคม 2558) นิยาม Successful Ageing คือ การไม่มีโรคอาจเป็นคำอธิบายที่ครอบคลุมมากที่สุดสำหรับผู้สูงอายุที่ประสบความสำเร็จ และต้องพิจารณาพร้อมกับคุณภาพชีวิตและความสัมพันธ์สุขภาพจิตที่ดี เมื่อบุคคลนั้นมีศักยภาพและมีสุขภาวะทางกาย สังคมและจิตใจที่ดี โดยระบุถึงปัจจัยสำคัญสำหรับผู้สูงอายุที่ประสบความสำเร็จ (<http://www.misa.ie/successful-ageing>, สืบค้นเมื่อวันที่ 24 ตุลาคม 2558) ประกอบด้วย

1. ความรู้สึกเป็นเจ้าของ (Sense of Belonging) ผู้สูงอายุที่มีส่วนร่วมทางสังคมสามารถช่วยป้องกันการเจ็บป่วยของผู้สูงอายุในชุมชนได้

2. สังคมและทัศนคติของสื่อ (Society and Media Attitudes) การส่งเสริมทัศนคติที่ดีของผู้สูงอายุในสังคมและสื่อ สร้างคุณค่าเชิงบวกและเพิ่มขีดความสามารถผู้สูงอายุ นอกจากจะช่วยพัฒนาผู้สูงอายุ ยังช่วยพัฒนาพัฒนาสังคมด้วย

3. ชีวิตอิสระ (Independent Living) การอำนวยความสะดวกด้านการใช้ชีวิตอิสระ โดยสร้างเทคโนโลยี นวัตกรรม และสภาพแวดล้อมที่เหมาะสม เป็นปัจจัยสำคัญทำให้เป็นผู้สูงอายุที่ประสบความสำเร็จ สำหรับผู้สูงอายุแล้วความรู้สึกเป็นอิสระส่งผลต่อการมองโลกในแง่ดีและความเป็นอยู่ที่ดี

นอกจากนี้ ผู้สูงอายุที่ประสบความสำเร็จ ยังขึ้นอยู่กับประสบการณ์ส่วนบุคคล ปัจจัยทางด้านจิตใจ สังคม ประสิทธิภาพทางการแพทย์ ความผาสุกหรือความเป็นอยู่ที่ดี และการมีส่วนร่วม การเป็นผู้สูงอายุที่ประสบความสำเร็จเป็นเป้าหมายสำคัญและสามารถทำได้ จากการพิจารณาร่วมกันและการมีส่วนร่วม โดยไม่เพียงแต่ผู้สูงอายุและผู้เชี่ยวชาญด้านสุขภาพ แต่ต้องมีส่วนร่วมในทุกระดับของสังคม

สรุปแล้ว ผู้สูงอายุที่ประสบความสำเร็จ (Successful Ageing) เป็นแนวคิดเกี่ยวข้องกับ ผู้สูงอายุที่มี สุขภาวะที่ดีทั้งร่างกาย จิตใจ สังคม และสติปัญญา เพราะเป็นผู้สูงอายุที่มีความรู้และประสบการณ์ทั้งจากการทำงานและการใช้ชีวิต มองเห็นคุณค่าในตนเองและมีปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่นผ่านกิจกรรมที่สร้างสรรค์ พึงพอใจในตนเองและสิ่งแวดล้อมที่ตนอยู่อาศัย สามารถดูแลตัวเองให้มีความสุข มีกำลังใจ มีคุณภาพชีวิตที่ดีได้ ลักษณะดังกล่าวถือว่าเป็น องค์ประกอบสำคัญของการเป็นผู้สูงอายุที่มีศักยภาพ สามารถใช้ชีวิตตามปกติได้อย่างมีประสิทธิภาพ เพราะสามารถปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลง และนำไปใช้ในทางสร้างสรรค์ต่อตนเอง ผู้อื่น และสังคมได้เป็นอย่างดีเงื่อนไขของการเป็นผู้สูงอายุที่ประสบ

ความสำเร็จนั้น จะต้องมีกระบวนการดูแลตนเองเพื่อให้ถึงพร้อมในทุกด้าน จะต้องมีภาวะสุขภาพกาย จิตใจ และสังคมที่ดี มีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ กับผู้อื่นและสังคม สามารถพึ่งพาตนเองได้ มีความมั่นคง ในชีวิต ตระหนักถึงคุณภาพชีวิตที่ดี เตรียมใจให้พร้อมรับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น สามารถปรับตัวได้ไม่ ว่าจะเป็นด้านกายภาพหรือสังคม มีความสามารถด้านสังคมและเศรษฐกิจ ได้รับการยอมรับจากสังคม มี พื้นที่ทางสังคม มีอิสระในชีวิต ยึดถือศีลธรรมอย่างเคร่งครัด มีความสัมพันธ์ที่ดี นำไปสู่ชีวิตที่มีคุณภาพ ตลอดช่วงเวลาที่เหลืออยู่ในบั้นปลายชีวิต ที่สำคัญ คือ ต้องเป็นผู้สูงอายุที่มีความสุข พึงพอใจในชีวิตของ ตนเอง และมีศักยภาพสามารถยังประโยชน์ต่อตนเองและผู้อื่นได้

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

มธุรส สว่างบำรุง และคณะ (2553) ได้ทำวิจัยเรื่อง การวิเคราะห์คุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุชาว ล้านนา จังหวัดเชียงใหม่ ผลการวิจัยพบว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง มีอายุระหว่าง 60-70 ปี สำเร็จการศึกษาชั้น ป.4 พักอาศัยอยู่กับครอบครัว ร้อยละ 57.2, 55.1, 81.1 และ 71.0 ตามลำดับ เมื่อ วิเคราะห์คุณภาพชีวิตแต่ละ ด้าน พบว่าผู้สูงอายุได้รับการยกระดับคุณภาพชีวิตให้เกิดการรวมกลุ่มทาง สังคมในทุกระดับ มี การสร้างเครือข่ายทางสังคมกับหน่วยงานองค์กรต่าง ๆ ทำให้มีบทบาทใหม่ทางสังคม เพิ่มขึ้น รวมถึงมีความมั่นคงในชีวิตจากเบี้ยยังชีพและหลักประกันสุขภาพถ้วนหน้า ถึงแม้ว่า จะมีรายได้อยู่ใน ระดับพอประทังชีพครองชีวิต ผู้สูงอายุได้แสดงบทบาทความเป็นผู้นำทางด้านวัฒนธรรมประเพณี ทำให้ มีสุขภาพจิตที่ดี ครอบครัวให้ความเกื้อหนุนในระดับปานกลาง มีความรักเอาใจใส่ต่อสุขภาพ เพิ่มขึ้น ไป พบแพทย์บ่อยครั้ง มีการปรับตัวและพัฒนาความรู้ทางด้านสุขภาพสูงขึ้น และการออกกำลังกายถือเป็น ศูนย์รวมแห่งการสร้างสังคมสุขภาพของผู้สูงอายุ ส่วนปัญหาสำคัญที่มีผลต่อการ พัฒนาคุณภาพชีวิต คือ ปัญหาหมอกควันในเขตภาคเหนือ ความเชื่อและวิถีการปฏิบัติในการ เฝ้าระวังของผู้สูงอายุ มลภาวะ สิ่งแวดล้อมชุมชน ยาเสพติดในชุมชน ความขัดแย้งระดับท้องถิ่นของ กลุ่มผู้สูงอายุและภายในชุมชน ปัญหาแรงงานต่างด้าว และสวัสดิภาพความปลอดภัยในการสัญจร นอกจากนั้นผู้สูงอายุยังมีความคาดหวัง ให้รัฐบาลเพิ่มจำนวนเงินเบี้ยยังชีพพร้อมสนับสนุนงบประมาณการลงทุนผลิตภัณฑ์อาชีพของชมรม ผู้สูงอายุ และจัดหาตลาดส่งออกอย่างเป็นทางการ

อาชญญา รัตนอุบล และคณะ (2553) วิจัยเรื่อง “การพัฒนาแนวทางการส่งเสริมการจัด การศึกษาและการเรียนรู้เพื่อการพัฒนาศักยภาพผู้สูงอายุ” มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสภาพการจัด การศึกษาและการเรียนรู้เพื่อการพัฒนาศักยภาพผู้สูงอายุในประเทศและต่างประเทศที่ประสบความสำเร็จ

เพื่อเป็นบทเรียนที่เหมาะสม และสอดคล้องกับการพัฒนาศักยภาพผู้สูงอายุของประเทศไทย โดยศึกษาสภาพปัญหา และความต้องการการจัดการศึกษาและการเรียนรู้เพื่อพัฒนาศักยภาพผู้สูงอายุในประเทศไทย และได้นำเสนอรูปแบบและแนวทางการจัดการศึกษาและการเรียนรู้เพื่อพัฒนาศักยภาพผู้สูงอายุ ผลการวิจัยพบว่ารูปแบบและแนวทางการส่งเสริมการจัดการศึกษาและการเรียนรู้เพื่อพัฒนาศักยภาพผู้สูงอายุ แบ่งออกเป็น 5 รูปแบบ ประกอบด้วย

1. รูปแบบมหาวิทยาลัยวัยที่สาม (The University of the Third Age - U3As) เป็นการศึกษาสำหรับผู้สูงอายุโดยตรง มีรูปแบบการดำเนินการ 4 ลักษณะ คือ ลักษณะแรก เป็นโครงการจัดสอนในมหาวิทยาลัย ลักษณะที่ 2 เป็นการจัดการศึกษาตามความต้องการและความสนใจของผู้สูงอายุ โดยให้หน่วยงานท้องถิ่น เข้ามามีบทบาทในการจัดการศึกษาแทนมหาวิทยาลัย ลักษณะที่ 3 เน้นให้ผู้สูงอายুরวมกลุ่มกันเอง และแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกลุ่มผู้สูงอายุด้วยกัน โดยให้ผู้สูงอายุที่มีความชำนาญในเรื่องที่สนใจเป็นวิทยากร โดยได้รับการสนับสนุนด้านการเงินจากกลุ่มผู้เรียนด้วยกัน รวมทั้งการสนับสนุนด้านทรัพยากรการเรียนรู้จากท้องถิ่นและระดับชาติ เช่น การอนุญาตให้ใช้ห้องสมุด การทำจดหมายข่าววารสาร เป็นต้น ลักษณะที่ 4 คือ The Virtual University of the Third Age หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า vU3A เป็นมหาวิทยาลัยวัยที่สามเสมือนจริงที่จัดตั้งขึ้นในรูปแบบการให้ความรู้เช่นเดียวกับที่จัดในสถาบันการศึกษา แต่เผยแพร่บนเครือข่ายอินเทอร์เน็ต เหมาะสำหรับผู้สูงอายุที่ไม่มีเวลาเดินทางไปเรียนในสถานที่ที่จัดไว้

2. รูปแบบศูนย์เอนกประสงค์สำหรับผู้สูงอายุในชุมชน (Community Multipurpose Service Center) เป็นสถานที่ที่ผู้สูงอายุมีโอกาสทำกิจกรรมร่วมกัน แลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์ระหว่างกัน รวมทั้งพัฒนาชุมชนของตนเอง การพบปะพูดคุยและทำกิจกรรมร่วมกันจะทำให้ผู้สูงอายุไม่รู้สึกโดดเดี่ยว ตระหนักถึงคุณค่าของตน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เมื่อผู้สูงอายุมีโอกาสใช้ความสามารถและประสบการณ์ในการทำกิจกรรม และแบ่งปันความรู้ให้แก่ผู้สูงอายุและผู้รับบริการคนอื่นๆ ศูนย์ฯ เป็นรูปแบบหนึ่งของการส่งเสริมการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับผู้สูงอายุ โดยเน้นความร่วมมือและความเป็นเจ้าของร่วมกันของประชาชนในชุมชน ตลอดจนการสร้างจิตสำนึกที่จะช่วยเหลือและสนับสนุนการดำเนินงานของศูนย์เอนกประสงค์ให้เป็นไปอย่างต่อเนื่อง ศูนย์เอนกประสงค์สำหรับผู้สูงอายุในชุมชนจึงเกิดขึ้นเพื่อประโยชน์ของผู้สูงอายุและประชาชนในชุมชนอย่างแท้จริง

3. รูปแบบเมืองและชุมชนสำหรับผู้สูงอายุ (Senior Community) หมายถึง การส่งเสริมให้มีเมือง/ชุมชนสำหรับผู้สูงอายุโดยเฉพาะ โดยการวางแผน กำหนดวัตถุประสงค์ จัดหาทรัพยากรที่เอื้อต่อการอยู่อาศัยตามความต้องการและจำเป็นที่หลากหลายของผู้สูงอายุ เมือง/ชุมชนสำหรับผู้สูงอายุ

ประกอบด้วยสโมสร สระว่ายน้ำ ศูนย์นันทนาการและกีฬา สนามกอล์ฟ ศูนย์สุขภาพและสวัสดิการสำหรับผู้สูงอายุ โดยรัฐบาลรับผิดชอบค่าใช้จ่ายหลัก สนับสนุนการบริการ และจัดอาสาสมัครดูแลผู้สูงอายุ

4. รูปแบบชมรมผู้สูงอายุหรือสโมสรผู้สูงอายุ (Senior Club) หมายถึง การเตรียมสถานที่และโอกาสให้ผู้สูงอายุได้สมาคมและร่วมกันทำกิจกรรมทางสังคมและนันทนาการ เตรียมการเรียนรู้จากประสบการณ์เพื่อให้ผู้สูงอายุได้เรียนรู้ซึ่งกันและกัน อันจะทำให้ชีวิตในบั้นปลายมีคุณค่าและเห็นคุณค่าในตนเอง ให้คำแนะนำแก่ผู้สูงอายุเพื่อแก้ไขปัญหาความรู้สึกลดเดี่ยวและถูกสังคมทอดทิ้ง ส่งเสริมด้านสุขภาพผู้สูงอายุโดยการให้การศึกษาแก่ผู้สูงอายุ เพื่อให้มีชีวิตที่ถูกสุขอนามัย เปิดโอกาสให้ผู้สูงอายุได้มีส่วนเข้าร่วมบริการของสังคมและร่วมทำกิจกรรมต่างๆ เพื่อพัฒนาชุมชน ให้ผู้สูงอายุมีงานทำตามสมควรแก่ความต้องการและกำลังความสามารถ เปิดโอกาสให้ผู้สูงอายุได้สมาคมกับคนหนุ่มสาวหรือเด็กเพื่อขจัดปัญหาช่องว่างระหว่างวัย รวมทั้งให้ผู้สูงอายุได้ถ่ายทอดความรู้ด้านศิลปะและวัฒนธรรมให้แก่เยาวชน

5. รูปแบบการรวมกลุ่มของผู้สูงอายุตามอัธยาศัย (Informal Senior Group) การรวมกลุ่มของผู้สูงอายุตามอัธยาศัยเป็นการรวมกลุ่มของผู้สูงอายุที่สนใจและต้องการศึกษา/เรียนรู้เรื่องหนึ่งเรื่องใด ที่พิจารณาแล้วว่าเป็นประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิต เนื้อหาจะเกี่ยวข้องกับสภาพชีวิตความเป็นอยู่ โดยแนวทางการส่งเสริมการจัดการศึกษาและการเรียนรู้เพื่อการพัฒนาศักยภาพผู้สูงอายุ ประกอบด้วย 4 หลักสำคัญ คือ การกำหนดเนื้อหา/กิจกรรมการเรียนรู้ การเชื่อมโยงเครือข่ายเพื่อส่งเสริมกิจกรรมการศึกษาและการเรียนรู้ การจัดสภาพแวดล้อมการเรียนรู้หรือสื่อการเรียนรู้ และการวิจัยและพัฒนา ทั้งนี้มีเป้าหมายเพื่อการพัฒนาศักยภาพผู้สูงอายุให้เป็นผู้สูงอายุที่มีภาวะพลุดีพลัง (Active Ageing)

พัชรา สังข์ศรี (2555) ได้ทำการวิจัยเรื่อง แนวทางส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตสำหรับผู้สูงอายุ ในภาคกลาง ผลการวิจัยพบว่า

1) สภาพการรับรู้และข้อมูลข่าวสารของผู้สูงอายุในปัจจุบัน ผู้สูงอายุส่วนใหญ่รับข่าวสารจากโทรทัศน์มากที่สุด โดยชอบรับชมเรื่องที่เกี่ยวข้องกับสุขภาพ การไปรับความรู้จากแหล่งการเรียนรู้หรือการเข้าร่วมกิจกรรมที่มีหน่วยงานมาให้ความรู้ในชุมชนยังค่อนข้างน้อย

2) ผู้สูงอายุต้องการให้มีกิจกรรมให้ความรู้ด้านต่าง ๆ ในชุมชนได้แก่การสอนอ่าน – เขียน การฝึกอบรบอาชีพ และการให้ข้อมูลข่าวสารที่เกี่ยวข้องและควรมีแหล่งการเรียนรู้คือศูนย์การเรียนรู้ชุมชน

3) กรรมการชุมชนและเจ้าหน้าที่หน่วยงานที่เกี่ยวข้องให้ข้อเสนอที่คล้ายคลึงกันคือ การให้ความรู้ข้อมูลข่าวสารแก่ผู้สูงอายุยังมีความจำเป็นมากทั้งความรู้พื้นฐาน วิชาชีพ และความรู้ที่เกี่ยวข้องกับผู้สูงอายุโดยตรง ควรมีชมรมผู้สูงอายุแต่ละหมู่บ้าน มีกรรมการชมรมฯ มีหน่วยงานและงบประมาณสนับสนุน

4) แนวทางส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตแก่ผู้สูงอายุที่สังเคราะห์จากผลการวิจัยนี้ประกอบด้วย การตั้งชมรมผู้สูงอายุแต่ละหมู่บ้าน การมีหน่วยงานหลักดูแล มีคณะกรรมการชมรมผู้สูงอายุ มีแผนดำเนินงาน มีกิจกรรมศึกษานอกระบบและอัยาศัยหลากหลายรูปแบบ มีแหล่งเรียนรู้ในชุมชนและมีการติดตามประเมินผล รวมทั้งเสนอปัจจัยที่ทำให้การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ตลอดชีวิตประสบผลสำเร็จ

มานิตย์ ชาติโย (2555:283-284) ได้ศึกษาในเรื่องของรูปแบบการเรียนรู้ตลอดชีวิตของคนหลายวัยในศูนย์คุ้มโฮมลูกหลานบ้านเหล่าลิ่งตำบลบ้านดู่ อำเภออาจสามารถ จังหวัดร้อยเอ็ด มีความสำคัญในการเรียนรู้ การปลูกฝังในงานและอาชีพ และยังเป็นการสร้างเครือข่ายในระดับท้องถิ่น อำเภอ และจังหวัด ผลการวิจัยครั้งนี้ ทำให้ได้ “รูปแบบการเรียนรู้ตลอดชีวิตของคนหลายวัยในศูนย์คุ้มโฮมลูกหลานบ้านเหล่าลิ่ง” คือ LING MODEL ซึ่งประกอบด้วย 1) การเรียนรู้ (Learning) โดยการปรับแนวคิด สาธิตให้ดู เรียนรู้ ชุมชนอื่น นำมาปฏิบัติพัฒนาต่อยอด 2) การค้นหาความถนัด (Individual) โดยการเรียนรู้สิ่งเดิม เสริมสร้างสิ่งใหม่ 3) การสร้างเครือข่าย (Network) การพัฒนาต่อยอดความรู้ให้มีการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง 4) การปลูกฝัง (Grown) การเรียนรู้พื้นฐานวิถีชุมชน บนความพอเพียง โดยสรุป รูปแบบการเรียนรู้ตลอดชีวิตของคนหลายวัยในศูนย์คุ้มโฮมลูกหลานบ้านเหล่าลิ่งทำให้กลุ่มผู้นำชุมชน กลุ่มผู้ปกครอง กลุ่มเด็กและเยาวชน เกิดความรู้ ความถนัดและสามารถสร้างเครือข่าย และการปลูกฝังรากฐานวิถีชีวิตในชุมชน และสามารถใช้ในการส่งเสริมให้ผู้เรียนเกิดความต้องการเรียนรู้ตลอดชีวิตได้จริงก่อให้เกิดความสำคัญของคนหลายวัยในศูนย์คุ้มโฮมลูกหลานบ้านเหล่าลิ่งซึ่งจะเป็นประโยชน์ที่จะพัฒนาความยั่งยืนในชุมชนต่อไป

ระวี สัจจโสภณ (2555) ได้กล่าวถึงการสร้างเมืองแห่งการเรียนรู้ตามแนวคิดการเรียนรู้ตลอดชีวิต เพื่อพัฒนาภาวะพลวัติพลังของผู้สูงอายุไทย เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ผลการวิจัย พบว่า แนวทางการจัดเมืองแห่งการเรียนรู้ในอีก 10 ปีข้างหน้าประกอบด้วย 1) หลักการของเมืองแห่งการเรียนรู้ คือ การ เรียนรู้ ตลอดชีวิตและการใช้ชุมชนเป็นฐานในการส่งเสริม สนับสนุน พัฒนา และกระตุ้นผู้สูงอายุเกิด ศักยภาพ ภายในตนเองด้านสุขภาพ ด้านการมีส่วนร่วม และด้านหลักประกันและความมั่นคงของชีวิต ผ่านกิจกรรม การศึกษาและการเรียนรู้ผานอยู่ในวิถีชีวิตในลักษณะเป็นพหุวัย 2) องค์ประกอบของ เมืองแห่งการเรียนรู้ แบ่งออกเป็น องค์ประกอบภายใน คือ ผู้เรียนรู้ ผู้จัดการเรียนรู้ องค์ความรู้ กิจกรรมการเรียนรู้ บรรยายาการการเรียนรู้ เครือข่ายการเรียนรู้ การจัดการความรู้ องค์การแห่งการ เรียนรู้ และองค์ประกอบ ภายนอก คือ ยุทธศาสตร์ นโยบายสาธารณะ และเป้าหมายการพัฒนา กรรมการกลางการบริหาร ทรัพยากร และเครือข่ายการเรียนรู้ตลอดชีวิตระดับชาติ 3) กระบวนการจัด กิจกรรมการเรียนรู้ของเมือง แห่งการเรียนรู้ เป็นการบูรณาการการศึกษาในระบบ การศึกษานอก ระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย ด้วยการพัฒนาความรู้ ทักษะ และทัศนคติ ด้านสุขภาพ ด้านการมี ส่วนร่วม และด้านหลักประกันความ มั่นคง ที่ผสมผสานเนื้อหา กิจกรรมการเรียนรู้ และการวัดและ ประเมินผลเข้ากับวิถีชีวิต ภูมิสังคม และ

ลักษณะทางกายภาพ 4) วิธีดำเนินงานเมืองแห่งการเรียนรู้ ใช้ชุมชนเป็นฐานในการพัฒนา เริ่มจากกลไกในระดับท้องที่ กลไกระดับท้องถิ่น และกลไกระดับชาติ ที่กำหนดนโยบายขับเคลื่อนสู่การปฏิบัติ มีการประสานสัมพันธ์ระหว่างภาคีเครือข่ายเชิงพื้นที่และเชิงประเด็น กระบวนการดำเนินกิจกรรมการเรียนรู้ คือ การกำหนดวัตถุประสงค์ การแสวงหาความร่วมมือ การดำเนินกิจกรรมและการประเมินผล และ 5) ยุทธศาสตร์การขับเคลื่อนเมืองแห่งการเรียนรู้ไปสู่การปฏิบัติ ประกอบด้วย การกำหนดนโยบายสาธารณะ การพัฒนาหลักสูตรการเรียนรู้ตลอดชีวิตเพื่อพัฒนาภาวะพลุฒิปลังของผู้สูงอายุไทย การบริหารจัดการ และการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานที่จำเป็น การสร้างบรรยากาศการเรียนรู้และการจัดการความรู้เพื่อการพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้ระดับชาติและการจัดสรรทรัพยากรเพื่อการพัฒนาเมืองแห่งการเรียนรู้ตามแนวคิดการเรียนรู้ตลอดชีวิตเพื่อพัฒนาภาวะพลุฒิปลังของผู้สูงอายุไทย เพื่อให้เกิดบุคคลแห่งการเรียนรู้ ชุมชนแห่งการเรียนรู้และเครือข่ายการเรียนรู้ในระดับชาติ

ปิยากร หวังมหาพร (2555) ศึกษาเรื่อง “ความร่วมมือในการบริหารจัดการโรงเรียนผู้สูงอายุ : การวิเคราะห์ข้ามกรณี.” มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความร่วมมือในการบริหารจัดการโรงเรียนผู้สูงอายุ เพื่อวิเคราะห์ข้ามกรณีความร่วมมือในการบริหารจัดการโรงเรียนผู้สูงอายุระหว่างโรงเรียนผู้สูงอายุพิจิตรพะเยา และเลย และเพื่อพัฒนาแนวทางความร่วมมือในการบริหารจัดการโรงเรียนผู้สูงอายุ ใช้รูปแบบวิจัยเชิงคุณภาพ รวบรวมข้อมูลจาก 1) โรงเรียนผู้สูงอายุพิจิตร 2) โรงเรียนผู้สูงอายุพะเยา และ 3) โรงเรียนผู้สูงอายุเลย ผลการวิจัยพบว่าเงื่อนไขที่นำไปสู่ความร่วมมือในการบริหารจัดการโรงเรียนผู้สูงอายุ ได้แก่ จำนวนผู้สูงอายุ อุดมการณ์ของข้าราชการเกษียณอายุ สภาพแวดล้อมทางการเมือง การส่งต่อความคิดเรื่องโรงเรียนผู้สูงอายุ พื้นฐานการรวมตัวของผู้สูงอายุ แรงบันดาลใจของผู้ก่อตั้งและการมีผู้สนับสนุนที่น่าเชื่อถือ ด้านกระบวนการความร่วมมือ ได้แก่ มีโครงสร้างการบริหารเป็นรูปแบบคณะกรรมการ มีการสนับสนุนเทคโนโลยีซึ่งกันและกัน การพบปะอย่างไม่เป็นทางการกับหน่วยงานที่เข้าร่วมร่วมมือ มีการติดต่อสื่อสารตามแนวนอนระหว่างโรงเรียนกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ ผลการวิจัยไม่พบความขัดแย้งระหว่างโรงเรียนผู้สูงอายุกับหน่วยงานที่เข้ามาเกี่ยวข้อง การทำงานท่ามกลางความแตกต่าง พบว่า มีความรู้ความเข้าใจวัฒนธรรมการทำงานของราชการเป็นอย่างดี จึงเกิดการยอมรับระหว่างกันและจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ยิ่งไปกว่านั้น ความสำเร็จจากความร่วมมือทำให้เกิดแนวคิดเรื่องการจัดตั้งโรงเรียนผู้สูงอายุกลายเป็นแบบอย่างให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นนำไปบรรจุเป็นโครงการและเป็นแบบอย่างแก่องค์กรพัฒนาเอกชนอื่นๆ ที่มีความพร้อมต่อไป ข้อเสนอแนะจากการวิจัย คือ การจัดตั้งโรงเรียนผู้สูงอายุควรพัฒนามาจากชมรมผู้สูงอายุ เพราะทำให้มีรากฐานที่มั่นคง กรรมการในคณะกรรมการโรงเรียนควรมาจากทุกๆ ภาคส่วนเพื่อทำหน้าที่เป็นผู้สนับสนุนการทำงานของโรงเรียน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การเข้าถึงทรัพยากรต่างๆ ควรมีการวางแผนร่วมกันระหว่างผู้ที่เกี่ยวข้องอย่าง

สม่ำเสมอ การติดต่อสื่อสารระหว่างผู้เกี่ยวข้องกับโรงเรียนควรเป็นการติดต่อสื่อสารทุกทิศทาง ควรจัดอบรมเรื่องเขียนโครงการ และส่วนราชการควรทำหน้าที่เป็นพี่เลี้ยงให้ครูใหญ่ของโรงเรียนต่อไป

สุดารัตน์ จำภา (2556:85) ศึกษาในเรื่องการศึกษาแนวการจัดการศึกษาตลอดชีวิตของชุมชนสำหรับผู้สูงอายุตำบลหนองฮี อำเภอนองฮี จังหวัดร้อยเอ็ด ผลการวิจัย พบว่า 1) สภาพการจัดการศึกษาตลอดชีวิต พบว่า โดยรวมทั้ง 4 ด้าน คือ ด้านสุขภาพกาย ด้านสุขภาพจิต ด้านอาชีพและด้านสังคม มีระดับการปฏิบัติอยู่ในระดับปานกลาง โดยมีค่าเฉลี่ย 3.49 มีความต้องการการจัดการศึกษาตลอดชีวิตทั้ง 4 ด้าน โดยรวมอยู่ในระดับมากโดยมีค่าเฉลี่ย 4.26 รูปแบบการจัดการศึกษา ผู้สูงอายุส่วนใหญ่ต้องการวิธีการจัดการศึกษาในรูปแบบของการฝึกอบรม โดยผู้ทรงคุณวุฒิที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญในเรื่องนั้น ๆ เป็นวิทยากร ใช้ระยะเวลา 1-2 วัน ครั้งละ 4-6 ชั่วโมง ช่วงเวลา 09.00 – 12.00 น. ในวันเสาร์-อาทิตย์ และการจัดกิจกรรมที่ศาลาวัด 2) การศึกษาแนวทางการจัดการศึกษา พบว่าการจัดการศึกษาด้านสุขภาพกาย ควรมีการให้ความรู้ทางการแพทย์และการดูแลเบื้องต้น เกี่ยวกับโรคของผู้สูงอายุและการป้องกันด้านจิตใจ ควรมีการปฏิบัติธรรมะกับการครองตน การเปลี่ยนแปลงทางจิตใจ และอารมณ์ การสร้างความสัมพันธ์กับบุคคลต่างวัย ด้านเศรษฐกิจ ควรจัดกิจกรรมส่งเสริมด้านการประกอบอาชีพในท้องถิ่น และด้านสังคม ควรมีการจัดกิจกรรมทางสังคมและกิจกรรมการออกกำลังกายกิจกรรมการพัฒนาบุคลิกภาพ รูปแบบการจัดการศึกษา คือ ฝึกอบรมในวันเสาร์-อาทิตย์ 1-2 วันครั้งละ 1-2 ชั่วโมง ช่วงเวลา 09.00-12.00 น.โดยผู้ที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญในเรื่องนั้น ๆ

ชุตินมณท์ อมรัตน์ (2556) ได้ทำการวิจัยเรื่อง ความต้องการรูปแบบการเรียนรู้ตลอดชีวิตของผู้สูงอายุในจังหวัดสมุทรสงคราม ผลวิจัยพบว่า ความต้องการรูปแบบการเรียนรู้ตลอดชีวิตโดยรวมในระดับมาก ทั้งด้านการเรียนเพื่อรู้ ด้านการเรียนเพื่อปฏิบัติ ด้านการเรียนเพื่อชีวิตและด้านการเรียนเพื่ออยู่ร่วมกันปัญหาและอุปสรรคในการเรียนรู้ตลอดชีวิตโดยรวมอยู่ในระดับน้อย ทั้งด้านความสามารถส่วนบุคคลและด้านการสนับสนุนช่วยเหลือ ความต้องการรูปแบบการเรียนรู้ตลอดชีวิตโดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง ทั้งด้านเนื้อหาสาระในการเรียนรู้ ด้านวิธีการเรียนรู้ และด้านสื่อ/แหล่งการเรียนรู้ ผลการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปร พบว่า ระดับการศึกษาแตกต่างกันมีความสัมพันธ์กับความคิดเห็นและความต้องการรูปแบบการเรียนรู้ตลอดชีวิตที่แตกต่างกันด้วยและอาชีพ รายได้ และการเป็นสมาชิกของชมรมแตกต่างกัน มีความสัมพันธ์กับความคิดเห็นปัญหา/อุปสรรค และความต้องการรูปแบบการเรียนรู้ตลอดชีวิตที่แตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ข้อเสนอแนะ ระดับนโยบาย จังหวัดสมุทรสงครามควรผลักดันนโยบายในการส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตสำหรับผู้สูงอายุให้นำไปสู่การปฏิบัติอย่างจริงจัง และระดับปฏิบัติองค์กรภาครัฐและเอกชน ควรเพิ่มความรู้ที่มีประโยชน์ผ่านสื่อรายการโทรทัศน์และวิทยุในท้องถิ่นให้มากขึ้น ประธานสภาสภาผู้สูงอายุประจำจังหวัดสมุทรสงคราม ควร

สนับสนุนให้ชมรมผู้สูงอายุจัดกิจกรรมการเรียนรู้ตลอดชีวิตตามความต้องการของสมาชิกชมรม และจัดในแหล่งชุมชนที่สะดวกในการเดินทาง ชมรมผู้สูงอายุควรแสวงหาเครือข่ายในการให้ความช่วยเหลือสนับสนุนทั้งด้านบุคลากร งบประมาณ และการประชาสัมพันธ์เกี่ยวกับการจัดกิจกรรมของชมรมผู้สูงอายุ ไม่ว่าจะเป็น หน่วยงานภาครัฐ ได้แก่ องค์การบริหารส่วนจังหวัด ตำบล ศึกษาธิการจังหวัด และ กศน. รวมถึงหน่วยงานภาคเอกชนและประชาชน และควรสนับสนุนให้เจ้าหน้าที่สาธารณสุข และครูภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมของชมรมเพื่อให้ความรู้เกี่ยวกับสุขภาพร่างกายและจิตใจให้มากขึ้น อีกทั้งยังควรส่งเสริมให้ผู้สูงอายุเข้าร่วมเป็นสมาชิกในชมรมมากยิ่งขึ้น

ฉัตร สุขสีทอง (2558) ได้ทำวิจัยเรื่อง ภูมิปัญญาพื้นบ้านล้านนากับการเสริมสร้างสุขภาพผู้สูงอายุองค์การบริหารส่วนตำบลสะลวง อำเภอมะเริ่ม จังหวัดเชียงใหม่ ผลการศึกษา พบว่า ผู้สูงอายุส่วนใหญ่ใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้านล้านนาเพื่อการสร้างเสริมสุขภาพในระดับปานกลาง (ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 1.75) อายุเฉลี่ย (ปี) ระยะทางจากที่พักอาศัยกับโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลบ้านสะลวงนอก (กิโลเมตร) และความต้องการใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้านล้านนาเพื่อการเสริมสร้างสุขภาพ (ค่าเฉลี่ย) มีความสัมพันธ์กับการใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้านล้านนาเพื่อการสร้างเสริมสุขภาพในผู้สูงอายุอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ 0.05 (p -value = 0.047 0.010 และ 0.000 ตามลำดับ) จากการศึกษาเสนอแนะให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องต้องมีการสร้างแหล่งเรียนรู้ในชุมชน ให้ความรู้และพัฒนาศักยภาพของชุมชนในการใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้านด้านสุขภาพเพื่อการสร้างเสริมสุขภาพ

กรมกิจการผู้สูงอายุ (2559) ได้เสนอผลการถอดบทเรียนโรงเรียนผู้สูงอายุ เป็นองค์ความรู้ของสำนักส่งเสริมและพิทักษ์ผู้สูงอายุ สรุปสาระสำคัญ ดังนี้แนวทางการดำเนินงานโรงเรียนผู้สูงอายุมีขั้นตอนดำเนินงาน คือ 1) ประชุมประชาคมเพื่อสร้างความเข้าใจและความร่วมมือจากพื้นที่ 2) คัดเลือกและแต่งตั้งคณะทำงานขับเคลื่อนการดำเนินงานโรงเรียนผู้สูงอายุ จัดทำแผนขั้นตอนในการดำเนินงาน 3) จัดตั้งโรงเรียนผู้สูงอายุ 4) ขับเคลื่อนการดำเนินงาน และ 5) ติดตามและประเมินผลการดำเนินงาน โครงสร้างกรรมการบริหารโรงเรียนผู้สูงอายุ ประกอบด้วย ที่ปรึกษาโรงเรียนผู้สูงอายุ ครูใหญ่ หรือประธาน หรือผู้อำนวยการโรงเรียนผู้สูงอายุ คณะกรรมการและแกนนำร่วมขับเคลื่อน และทีมวิทยากรจิตอาสาการบริหารจัดการ ใช้หลัก 5 ก ได้แก่ 1) กลุ่ม ต้องสร้างการรวมกลุ่มของผู้สูงอายุให้เกิดขึ้น ทั้งที่เป็นกลุ่มแกนนำคณะทำงาน และกลุ่มสมาชิก หรือกลุ่มนักเรียนผู้สูงอายุ 2) กรรมการ ถือเป็นตัวแทนของสมาชิกกลุ่มที่จะทำหน้าที่ในการบริหารจัดการกลุ่มให้การทำงานประสบความสำเร็จ 3) กติกาหรือข้อตกลงร่วมกัน ต้องเกิดจากความเห็นพ้องต้องกันของสมาชิกในโรงเรียนผู้สูงอายุ เหมือนเป็นสัญญาใจที่มีต่อกันว่าจะร่วมกันยึดถือและปฏิบัติตาม 4) กิจกรรม ในระยะเริ่มแรกอาจเน้นไปที่การสร้างกิจกรรมใน

การแก้ไขปัญหาง่าย ๆ ไม่ซับซ้อน และ 5) กองทุน การขับเคลื่อนงานของโรงเรียนผู้สูงอายุให้เป็นไปอย่างมั่นคงจำเป็นต้องเรียนรู้วิธีการทางงบประมาณเพื่อการดำเนินงานด้วยตนเอง

กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ (2559) ได้ทำการวิจัยเรื่อง “กลยุทธ์การสร้างเสริมความเข้มแข็งของเครือข่ายผู้สูงอายุของกระทรวงการพัฒนาสังคม และความมั่นคงของมนุษย์” ผลจากการศึกษาพบว่าเครือข่ายผู้สูงอายุมีรูปแบบองค์กรที่มีการแบ่งตามโครงสร้างหน้าที่เป็นเครือข่ายที่เกิดขึ้นโดยอาศัยภารกิจ/กิจกรรม และการก่อตัวของกลุ่มผลประโยชน์ในสังคม ซึ่งแบ่งเป็นเครือข่ายภาครัฐ ภาคประชาชน ภาคธุรกิจเอกชน และภาคองค์กรพัฒนาเอกชน โดยเครือข่ายดังกล่าว มุ่งเน้นการดำเนินการภายใต้กรอบแนวคิด หลักการ วัตถุประสงค์และเป้าหมายหลักของหน่วยงาน หรือโครงสร้างหลักของกลุ่มผลประโยชน์นั้น ๆ จากการวิเคราะห์เครือข่ายด้านผู้สูงอายุขององค์กรทั้ง 4 รูปแบบ มีการบริหารจัดการเครือข่ายคล้ายกันใน 2 แนวทาง คือ การใช้กลไกการบริหารตามแนวดิ่งและกลไกการบริหารแนวราบ ซึ่งในการวิเคราะห์การใช้กลไกการบริหาร พบว่า กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ จะเน้นที่กลไกการทำงานตามแนวดิ่ง คือมีโครงสร้างการบริหารงานแบบลำดับชั้น โดยมีการปฏิบัติงานตามคำสั่ง และหน้าที่รับถ่ายทอดคำสั่ง ส่งผลให้การตัดสินใจในการบริหารงานต่าง ๆ ต้องมาจากผู้ที่มีศักยภาพสูงกว่า ซึ่งเป็นลักษณะการบริหารงานภายในองค์กร แต่เมื่อวิเคราะห์ถึงการประสานงานองค์กรระหว่างกระทรวงฯ กับหน่วยงานหรือองค์กรภายนอกกระทรวง จะใช้กลไกการทำงานตามแนวราบ แต่ก็ไม่ได้มีประสานงานในลักษณะของกระบวนการทำงานเครือข่ายที่ชัดเจน มีเพียงการทำงานร่วมกับภาคีเครือข่ายในลักษณะของการประสานข้อมูลโครงการและกิจกรรม ซึ่งเมื่อเปรียบเทียบกับองค์กรเครือข่ายภายนอก พบว่า องค์กรภายนอกกระทรวง จะมีการทำงานที่เน้นกลไกการบริหารแนวราบมากกว่าแนวดิ่ง กล่าวคือ ใช้รูปแบบการบริหารที่เน้นการประสานงาน การมอบงาน และความร่วมมือในแนวราบเป็นหลัก อาศัยความสัมพันธ์ระหว่างแกนนำขององค์กรเป็นจุดเชื่อมต่อ (Node) ของแต่ละเครือข่าย โดยการบริหารงานในรูปแบบนี้จะให้ความสำคัญกับแกนนำหรือผู้นำเครือข่ายและภาวะผู้นำในการขับเคลื่อนและการบริหารงานเครือข่าย ไม่เน้นการสั่งการหรือการบังคับบัญชาแบบลำดับชั้นเหมือนองค์กรภาครัฐ ซึ่งองค์กรที่เน้นการใช้กลไกแนวราบ เช่น องค์กรภาคประชาชน องค์กรพัฒนาเอกชน เป็นต้น โดยองค์กรเหล่านี้มักจะอาศัยกระบวนการมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการในทุกกระบวนการ นอกจากนี้ในผลงานวิจัยนี้ยังได้เสนอแนวทางการทำงานและกลยุทธ์การทำงานด้านผู้สูงอายุ 3 ประเด็น คือ 1) การบริหารจัดการเครือข่ายด้านผู้สูงอายุ โดยมีมาตรการในการส่งเสริมกระบวนการมีส่วนร่วมกับภาคีเครือข่ายในด้านต่าง ๆ 2) การส่งเสริมและพัฒนาผู้นำองค์กรเครือข่ายด้านผู้สูงอายุให้มีศักยภาพในการทำงานและมีพลัง ในการดึงภาคีเครือข่ายเข้ามาทำงานร่วมกันโดยการมีส่วนร่วมจากผู้สูงอายุ โดยมีมาตรการในการคัดสรรผู้นำองค์กร การพัฒนาศักยภาพของผู้นำ และ 3) การจัดทายุทธศาสตร์การสร้าง

ความร่วมมือกับเครือข่ายด้านผู้สูงอายุ โดยมีมาตรการในการทำงานร่วมกันเพื่อวางแผนและปฏิบัติงานร่วมกันในหลายๆด้านระหว่างกระทรวงและภาคีเครือข่าย ข้อเสนอแนะจากการวิจัย ประกอบด้วย ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย ได้แก่ การสนับสนุนของกระทรวง การพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ ต่อภาคีเครือข่ายในหลายๆ ด้าน เพื่อส่งเสริมกลไกการพัฒนาระบบ การทำงานร่วมกันอย่างมีประสิทธิภาพ ได้แก่ การสนับสนุนด้านงบประมาณ องค์ความรู้ และการสนับสนุนทรัพยากรต่าง ๆ รวมไปถึงการบูรณาการการทำงานร่วมกันอย่างจริงจัง เพื่อให้โครงการ กิจกรรมที่ดำเนินงานกับผู้สูงอายุ เป็นไปในแนวทางเดียวกัน และหนุนเสริมการดำเนินงานซึ่งกันและกัน เพื่อลดระยะเวลาในการดำเนินงาน และมีการใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่า ควรมีการจัดทำยุทธศาสตร์การสร้างความร่วมมือเครือข่ายผู้สูงอายุในระดับประเทศอย่างชัดเจน และควรมีการจัดทำระบบฐานข้อมูลของผู้สูงอายุอย่างเป็นระบบ เพื่อนำข้อมูลของผู้สูงอายุ มาช่วยกำหนดแนวทางการพัฒนางานต่อไป

นภเรณู สัจจรัตน์ธีระฐิติ และพจนา พิษิตปัจจา (2560) ได้ทำการวิจัยเรื่อง ทิศทางและการพัฒนานโยบายการเรียนรู้ตลอดชีวิตของผู้สูงอายุในประเทศไทย ผลการวิจัยพบว่า ทิศทางและการพัฒนานโยบายการเรียนรู้ตลอดชีวิตของผู้สูงอายุในประเทศไทย จากโมเดลสมการโครงสร้างการเรียนรู้ตลอดชีวิตของผู้สูงอายุในระดับประเทศ พบว่า ปัจจัยนำเข้าเรียงตามลำดับความสำคัญ ได้แก่ปัจจัยส่วนบุคคล ปัจจัยด้านผลประโยชน์ ปัจจัยด้านบริบทในพื้นที่ และปัจจัยด้านทรัพยากรของรัฐ สำหรับกระบวนการที่เป็นกระบวนการที่สำคัญต่อการจัดการเรียนรู้ตลอดชีวิตของผู้สูงอายุในประเทศไทยประกอบด้วย กลไก การสนับสนุนของภาครัฐ นโยบายการจัดการเรียนรู้ของรัฐ การประชาสัมพันธ์ การจัดการศึกษา และการบริหารทรัพยากร โดยปัจจัยนำเข้าที่เกิดจากการจัดการเรียนรู้ ประกอบด้วย การได้รับความรู้เพิ่มขึ้น การได้รับทักษะที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิต การสร้างความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ ความรู้ที่จำเป็นต่อการดำรงชีพ ตลอดจนการสร้างประสบการณ์ที่ดี และผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นได้แก่ การพัฒนาศักยภาพของตน การได้รับการยอมรับจากชุมชน การมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น โดยผู้มีบทบาทสำคัญที่สำคัญในการจัดการเรียนรู้ตลอดชีวิตของผู้สูงอายุในประเทศไทยได้แก่ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ผู้นำท้องถิ่น ชุมชนผู้สูงอายุ และศูนย์การศึกษานอกโรงเรียน ข้อเสนอแนะในการจัดการเรียนรู้ตลอดชีวิตของผู้สูงอายุในประเทศไทย ด้านปัจจัยนำเข้า ศูนย์การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย (กศน.) ในประเทศไทยควรให้ความสำคัญในเรื่องของการศึกษาความต้องการของผู้สูงอายุในความต้องการที่จะเรียนรู้ และต้องคำนึงถึงบริบทของพื้นที่ เนื่องจากในแต่ละพื้นที่มีความหลากหลายในมิติของวัฒนธรรม ประเพณี ศาสนาความเชื่อที่แตกต่างกัน นอกจากนี้ศูนย์การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย (กศน.) ในประเทศไทยควรใช้แนวทางการสร้างเครือข่ายทางการศึกษาโดยใช้แนวทางของการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ที่ร่วมกับทุนทางสังคม

ภัทรพรรณ ทาดี (2560) ได้ทำวิจัยเรื่อง ตัวตน สังคม วัฒนธรรม: เจือนไขสู่การสูงวัยอย่างมีศักยภาพของผู้สูงอายุในจังหวัดเชียงใหม่ ผลการวิจัยพบว่า พบว่า บริบททาง “สังคม” และ “วัฒนธรรม” เป็นปัจจัยเกื้อหนุนที่สำคัญอย่างยิ่งต่อการส่งเสริมศักยภาพทั้ง 3 มิติของผู้สูงอายุ ได้แก่ ด้านสุขภาพ ความมั่นคง และการมีส่วนร่วม เนื่องจากระบบสังคมที่มีความสัมพันธ์อันเป็นปึกแผ่น เกื้อกูล และมีรากฐานทางวัฒนธรรมที่นำไปสู่วิถีชีวิตแบบพึ่งพาตนเอง ประกอบกับ “ตัวตน” ของผู้สูงอายุที่เป็นผู้ใฝ่เรียนรู้และภาคภูมิใจในคุณค่าของตน ดังนั้น การส่งเสริมศักยภาพของผู้สูงอายุจึงควรดำเนินการแบบบูรณาการเชื่อมโยงทุกมิติ ควบคู่กับการสร้างเข้มแข็งของชุมชน เพื่อให้ครอบครัวและชุมชนเข้าไปมีส่วนร่วมในการส่งเสริมศักยภาพของผู้สูงอายุอย่างยั่งยืน

ศศิพัฒน์ ยอดเพชรและคณะ(2560) ทำวิจัยเรื่อง การถอดบทเรียนตัวอย่างที่ดีของโรงเรียนและชมรมผู้สูงอายุที่มีกิจกรรมถ่ายทอดความรู้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาคุณลักษณะ โครงสร้างการบริหารของโรงเรียนที่เป็นตัวอย่างที่ดี 5 โรงเรียน ถอดแบบหลักสูตร สร้างและพัฒนาหลักสูตรตัวแบบนำหลักสูตรตัวแบบไปใช้ทดลองใน 4 โรงเรียน และประเมินสัมฤทธิ์ผลของหลักสูตรตัวแบบ และสร้างชุดความรู้สู่การพัฒนาเป็นผู้สูงอายุที่มีศักยภาพ 1 ชุด ใช้วิธีการเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพ การถอดบทเรียน และการปฏิบัติการทดลองแบบมีส่วนร่วม ในพื้นที่โรงเรียนผู้สูงอายุ 9 แห่ง ผลการศึกษาโดยสรุปมีดังนี้

โรงเรียนผู้สูงอายุเป็นลักษณะกิจกรรมที่สถาบัน หน่วยงานหรือชุมชน จัดทำขึ้นเพื่อพัฒนาศักยภาพผู้สูงอายุผ่านการถ่ายทอดความรู้อย่างเป็นระบบที่ผู้สูงอายุเรียนรู้อย่างสนุกสนาน รื่นเริง นักเรียนสูงอายุที่ผ่านจากโรงเรียนเกิดทักษะด้านการดูแลตนเอง ควบคุมตนเอง และการพึ่งตนเองได้ในระดับมาก นอกจากนี้เป็นทักษะในการพัฒนาความสามารถทางกาย จิต สังคม ปัญญา และเศรษฐกิจ หลักสูตรที่เหมาะสมสำหรับโรงเรียนผู้สูงอายุ ประกอบด้วย เนื้อหาความรู้ที่ผู้สูงอายุต้องรู้ ร้อยละ 50 ควรรู้ ร้อยละ 30 และอยากรู้ ร้อยละ 20 ภายใต้วงเรียนไม่น้อยกว่า 96 ชั่วโมง

ข้อเสนอแนะสำหรับการพัฒนาผู้สูงอายุให้เป็นผู้มีศักยภาพโดยมีโรงเรียนผู้สูงอายุเป็นเครื่องมือ คือ ควรกำหนดเป็นนโยบายเพิ่มเป็นภารกิจท้องถิ่นให้รับผิดชอบจัดการศึกษาตามพระราชบัญญัติผู้สูงอายุ พ.ศ.2546 มาตรา 11 (2) โดยให้ถือว่าเป็นองค์ประกอบสำคัญด้านการจัดสวัสดิการผู้สูงอายุในชุมชน นอกจากนี้ การดำเนินงานโรงเรียนผู้สูงอายุควรบูรณาการระหว่างกระทรวงที่เกี่ยวข้อง ไม่ว่าหน่วยงานใดในชุมชนเป็นผู้จัดตั้งและบริหารจัดการ และควรพัฒนา ผู้ถ่ายทอดเกี่ยวกับเทคนิคและวิธีการถ่ายทอดความรู้สำหรับผู้สูงอายุอย่างเหมาะสม

จากผลการทบทวนวรรณกรรมที่นำเสนอมา จะเห็นว่า แนวคิดการพัฒนาผู้สูงอายุมีเป้าหมายมุ่งสร้างคุณภาพชีวิต เสริมสร้างความมั่นคงในชีวิต เพื่อให้เกิดการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ดำรงตนอยู่ในสังคมได้ตามศักยภาพของตน มีสุขภาวะที่พึงประสงค์ รวมทั้งได้รับการปกป้องและเสริมสร้างพลังเพื่อมุ่งเสริมแรง

แก่ผู้สูงอายุในทุกสถานการณ์ และทุกกรณี นอกจากนั้น ได้นำหลักการปฏิบัติต่อผู้สูงอายุซึ่งสหประชาชาติได้รับรองสิทธิของผู้สูงอายุและให้ประเทศต่างๆ ยึดถือเป็นหลักในการปฏิบัติ 5 ประการ คือ ความเป็นอิสระ การมีส่วนร่วม การดูแลเอาใจใส่ ความพึงพอใจในตนเอง และเรื่องศักดิ์ศรี ซึ่งเป้าหมายของและหลักการดังกล่าวนี้ หลายประเทศได้ยึดถือเป็นแนวทางการพัฒนาผู้สูงอายุสืบต่อมา

การเป็นผู้สูงอายุที่มีศักยภาพ (Active Ageing) นั้น เป็นกระบวนการพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุสู่การมีสุขภาพที่ดี (Health) การมีส่วนร่วม (Participation) และหลักประกันที่มั่นคง (Security) เพื่อเสริมสร้างคุณภาพชีวิตเมื่อสูงวัย และให้ประชากรตระหนักถึงสุขภาพะด้านร่างกาย สังคม จิตใจ ตลอดจนวิถีชีวิตและการมีส่วนร่วมทางสังคม ในขณะเดียวกัน ควรมีหลักประกันหรือความมั่นคง และการดูแลประชาชนเมื่อประชาชนต้องการด้วย โดยคำว่า “Active” ตามนัยขององค์การอนามัยโลก ครอบคลุมมิติต่างๆ ทุกด้าน โดยเน้นการมีส่วนร่วมอย่างต่อเนื่องของผู้สูงอายุในกิจกรรมทางสังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรม จิตวิญญาณ และกิจกรรมต่างๆ ในชุมชน ไม่ใช่เพียงความสามารถทางร่างกายที่จะใช้แรงงานเท่านั้น กระนั้นแล้วผู้สูงอายุที่เกษียณจากงาน เจ็บป่วย หรือพิการสามารถมีส่วนร่วมในครอบครัว ชุมชน สังคม และประเทศชาติได้ นอกจากนี้ ยังให้ความหมายของคำว่า “Health” คือ ความเป็นอยู่ที่ดีทั้งร่างกาย จิตใจ และสังคม การดูแลตัวเองในชีวิตประจำวันและการมีอิสระสามารถพึ่งพาตัวเองได้ของผู้สูงอายุเป็นเป้าหมายสำคัญในการวางกรอบนโยบายสำหรับการเป็นผู้สูงอายุที่มีศักยภาพ (Active Ageing) แนวคิดนี้ได้รับการนำเสนอแก่ประเทศต่างๆ ทั่วโลก เพื่อนำไปใช้พัฒนาประชากรสูงอายุให้มีสุขภาพดี มีความตระหนักในคุณภาพชีวิตที่ดี มีความสุขในการดำเนินชีวิต มีความสามารถในทางสังคมและเศรษฐกิจ ตลอดจนมีศักยภาพที่จะพึ่งพิงตนเองเท่าที่จะทำได้ และใช้ความสามารถนั้นช่วยเหลือตนเอง ครอบครัว บุคคลอื่น และสังคม

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการเป็นผู้สูงอายุที่มีศักยภาพ ซึ่งแบ่งเป็นผู้สูงอายุที่ประสบความสำเร็จ และผู้สูงอายุที่ยังคุณประโยชน์นั้น พบว่า ผู้สูงอายุควรได้รับการพัฒนาทักษะที่จำเป็นในการดำเนินชีวิต เพื่อการเป็นที่ประสบความสำเร็จ 5 ด้าน ได้แก่ ทักษะด้านเศรษฐกิจ สุขภาพ สติปัญญาและจิตใจ ด้านสังคมและการมีปฏิสัมพันธ์ และทักษะด้านจิตวิญญาณ และพบว่า ลักษณะกิจกรรมของผู้สูงอายุที่แสดงถึงการเป็นผู้สูงอายุที่ยังคุณประโยชน์มี 2 รูปแบบ คือ การยังคุณประโยชน์ของผู้สูงอายุในกิจกรรมเชิงธุรกิจ โดยได้รับค่าตอบแทนเป็นค่าจ้างหรือเงิน และการยังคุณประโยชน์ในกิจกรรมบริการ เป็นการกระทำหรือกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อผู้อื่น กลุ่มหรือส่วนรวมโดยไม่ได้รับค่าตอบแทน

การวิจัยเกี่ยวกับการศึกษาตลอดชีวิต (Life Education) ระบุว่า การศึกษาตลอดชีวิตเป็นหนึ่งในการพัฒนาศักยภาพผู้สูงอายุ โดยมุ่งให้ผู้เรียนเกิดแรงจูงใจที่จะเรียนรู้ด้วยตนเอง สามารถพัฒนาตนเอง และปรับปรุงตัวให้ก้าวทันความเปลี่ยนแปลงของสังคม การเมือง และเศรษฐกิจโลก ซึ่งสามารถดำเนินการ

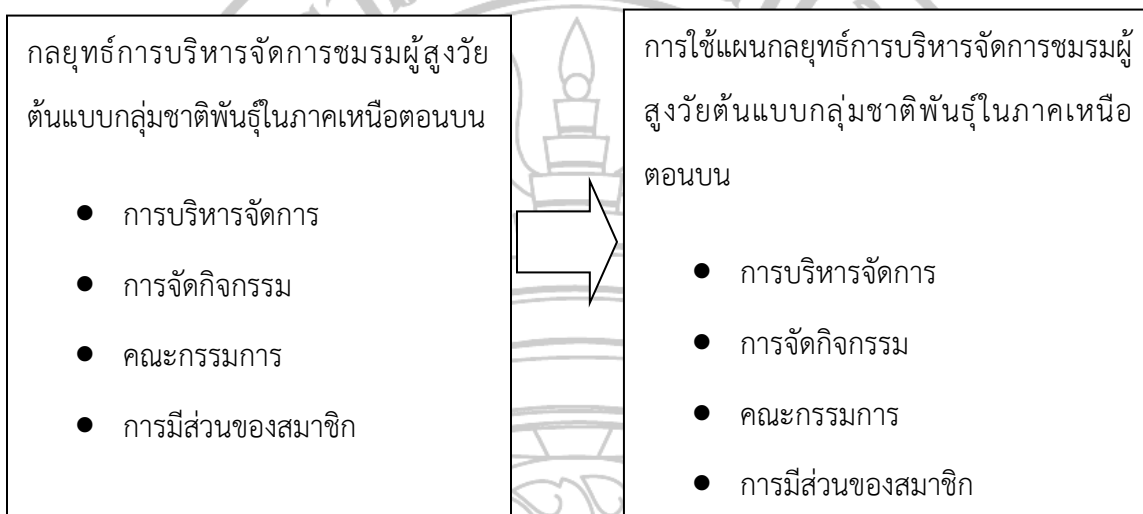
ได้หลากหลายรูปแบบ โรงเรียนผู้สูงอายุเป็นรูปแบบการให้ความรู้แก่ผู้สูงอายุรูปแบบหนึ่งที่ดำเนินการโดยหน่วยงานภาครัฐและภาคประชาชนในท้องถิ่นและชุมชน มีวิธีการจัดการ หลักสูตร และกิจกรรมที่แตกต่างกันตามความสนใจ ความสามารถ ความต้องการของผู้เรียนสูงอายุ และภารกิจตามหน้าที่ของหน่วยงานนั้น จึงทำให้มีรูปแบบการจัดการที่แตกต่างกัน

ผลการวิจัยหลายเรื่องได้ระบุเหตุผลและความต้องการที่ผู้สูงอายุเข้าสู่การเรียนรู้ตลอดชีวิตว่า ต้องการที่จะมีความสุข ต้องการเรียนรู้ด้านการส่งเสริมสุขภาพอนามัย กิจกรรมด้านสังคม เช่น กฎหมาย ศาสนา ทักษะศึกษา ศิลปหัตถกรรม กีฬา และอาสาสมัคร โดยผู้ที่ผ่านการเรียนมาแล้ว ได้รับความพึงพอใจ และเห็นว่าความรู้ที่ได้มีประโยชน์ต่อตนเองมาก ประเด็นด้านการพัฒนารูปแบบและแนวทางกิจกรรมการเรียนรู้ นั้น พบว่า รูปแบบและแนวทางการส่งเสริมการจัดการศึกษาและการเรียนรู้เพื่อการพัฒนาศักยภาพผู้สูงอายุ แบ่งออกเป็น 5 รูปแบบ ประกอบด้วย รูปแบบมหาวิทยาลัยวัยที่สาม รูปแบบศูนย์เอนกประสงค์สำหรับผู้สูงอายุในชุมชน รูปแบบเมืองและชุมชนสำหรับผู้สูงอายุ รูปแบบชมรมผู้สูงอายุหรือสโมสรผู้สูงอายุ และรูปแบบการรวมกลุ่มของผู้สูงอายุตามอัธยาศัย โดยแนวทางการส่งเสริมการจัดการศึกษาและการเรียนรู้เพื่อพัฒนาศักยภาพผู้สูงอายุ ประกอบด้วย 4 หลักสำคัญ คือ การกำหนดเนื้อหา/กิจกรรมการเรียนรู้ การเชื่อมโยงเครือข่ายเพื่อส่งเสริมกิจกรรมการศึกษาและการเรียนรู้ การจัดสภาพแวดล้อมการเรียนรู้หรือสื่อการเรียนรู้ และการวิจัยและพัฒนา ทั้งนี้มีเป้าหมายเพื่อพัฒนาผู้สูงอายุให้มีศักยภาพ (Active Ageing) การก่อตั้งและบริหารโรงเรียนผู้สูงอายุ มีงานวิจัยและผลงานทางวิชาการที่สำคัญระบุว่า การจัดตั้งโรงเรียนผู้สูงอายุควรทำความเข้าใจและความร่วมมือจากพื้นที่เป็นสำคัญ และผู้สูงอายุส่วนใหญ่มีความพึงพอใจและต้องการให้จัดตั้งโรงเรียนผู้สูงอายุในพื้นที่ของตน โรงเรียนผู้สูงอายุควรมีโครงสร้าง คณะกรรมการบริหาร ที่ประกอบด้วย ที่ปรึกษา ประธาน /ผู้อำนวยการโรงเรียน หรือครูใหญ่ คณะกรรมการและแกนนำร่วมขับเคลื่อน และทีมวิทยากรจิตอาสา เจื่อนใจที่นำไปสู่ความร่วมมือในการบริหารจัดการโรงเรียนผู้สูงอายุ ได้แก่ จำนวนผู้สูงอายุ อุดมการณ์ของข้าราชการเกษียณ สภาพแวดล้อมทางการเมือง การส่งต่อความคิดเรื่องโรงเรียนผู้สูงอายุ พื้นฐานการรวมตัว แรงบันดาลใจของผู้ก่อตั้ง และ การมีผู้สนับสนุนที่น่าเชื่อถือ

กรอบแนวคิดในการวิจัย

จากผลการทบทวนวรรณกรรมที่กล่าวมา จะเห็นว่า ยังไม่มีผลงานวิจัยที่ศึกษาในเรื่องกลยุทธ์ของการบริหารจัดการ โครงสร้างการบริหารจัดการของชมรมผู้สูงอายุหรือโรงเรียนผู้สูงอายุว่ามีลักษณะใด มีรูปแบบใดบ้าง หลักสูตรและการถ่ายทอดความรู้มีลักษณะใด และผลการจัดการเรียนการสอนนำไปสู่การ

พัฒนาผู้สูงอายุได้อย่างแท้จริงหรือไม่ ลักษณะใด หากจะให้โรงเรียนผู้สูงอายุสามารถพัฒนาผู้สูงอายุให้เป็นผู้ที่มีศักยภาพ (Active Ageing) แล้ว ความรู้เกี่ยวกับเรื่องใดจึงจะเหมาะสม และนำไปสู่เป้าหมายที่ต้องการได้ ดังนั้น ผู้วิจัยฯ จึงกำหนดกรอบแนวคิดในการวิจัยดังนี้

ภาพที่ 2.1 กรอบแนวคิดในการวิจัย